UC-NRLF
$B 582 743

Digitized by Google

Digitized by Google

JN9798
C8C14
no. 17-19

Çocuk malûliyetlerinde erken tedavinin sosyal önemi

Yazan: Ord. Prof. Dr. Akif Şakir ŞAKAR

Digitized by Google

Digitized by Google

Çocuk malûliyetlerinde erken tedavinin sosyal önemi

Yazan: Ord. Prof. Dr. Akif Şakir ŞAKAR

Bir memleketin yarınki kudret ve kuvvetini teşkil eden çocuğun içtimaî bir servet olduğu uzun müddet bilinmemiş olup orta çağda ve sonraları silik bir rol oynadığı malumdur. 1750 de J. J. Rousseau'nun yazılarından sonradır ki çocuğun aile içindeki mühim mevkii anlaşılmış ve bugünkü modern bir hükûmetin başlıca meşguliyetlerinden birini çocuk teşkil etmektedir.

Her ailenin bütün ümidi, cinsin bütün istikbali çocuğun yetişişinde, sıhhat ve terbiyesinde, gürbüz ve sağlam olmasında temerküz etmektedir. Bir hükûmet çocuğun hatatiyetini ve sağlamlığını temin ederek istikbale emin nazarlarla bakabilir; yurdun ilerlemesini emniyet atlına almış olur. Bu itibarla müterakki ve mütemeddin memleketlerde hükûmet çocuğa karşı iki mühim vazifeyi üzerine almış bulunmaktadır. Biri vefiyata mani olmak ve kendisine has hastalıklardan kurtarmak, diğeri velâdî ve kisbî malûliyetlerin önüne geçmek, kökleşmiş cismanî ve uzvî sakatlıklarının tedavisini temin ederek onu yurda müfit ve mustahsil hale sokmak. Ben bu konferansımda kısaca ikinci meseleden bahsedeceğim.

Geçen sene Büyük Millet Meclisi kürsüsünde muhterem mebusumuz Prof. Saim Ali Dilemre memleketimizde nüfusta yazılı olup mensup oldukları ailelere ve hükûmete yük olan 300,000 e yakın malûl ve sakat insanın bulunduğunu söylemiştir. Gerek beynelmilel küçük servisimizde sanın bulunduğunu söylemiştir. Gerek beynelmilel küçük servisimizdeki tecrübelere nazaran bu insanların % 93 ü malûliyetten kurtarıp memlekete hayırlı işler görecek hale getirmenin mümkün olduğu anlaşılmıştır.

Digitized by Google

Ben bugünkü konferasımda bedenî suieşkâle istidadı olarak doğan, celimsiz zayif bünyeli, adaleleri, kemikleri ve mafsalları kuvvetsiz, duruş tipleri bozuk çocukları bu fena kabiliyetlerinden kurtarmak ve doğduğu zaman mevcut olup veya sonradan geçirdiği bir hastalık neticesi teessüs edip tedavisiz bırakıldıkları takdirde vahim malûliyete müncer olacak ârıza ve sakatlıkların erken tedavisinin sosyal önemini arzedeceğim.

Bazı çocuklar ayakları çarpuk, bacakları ve kolları eğri, bel kemikleri münhani, omuzları göğüsleri dar olarak doğarlar. Bizde ötedenberi yanlış bir fikir vardır. Böyle suieşkâl ile doğmuş yavruyu bermutad tedavi etmek istemezler; çocuk biraz büyüsün, ameliyata tahammül edecek bir yaşa gelsin, o zaman lâzımgelen müdahalelerle bu çarpukluk ve suişekil izale edilir, derler. Bu pek yanlış bir fikirdir. Yeni doğmuş bir çocuğun çarpuk olan uzularının mühim bir kısmı daha kıkırdak kıvamındadır. Usulü dairesinde basit fakat fennî metodlarla bunları düzeltmek, çocuğu ebedî bir malûliyetten kurtarmak mümkündür. Yalnız bu beden çarpuklarının tedavisi zamana muhtaçtır. Ebeveynin ve doktorun tahammül etmeleri lâzımdır.

Bilfarz projectionla resmini gördüğünüz ayakları çarpuk 4 aylık çocuğun tedavisi için hiç omazsa üç ay lâzımdır. Ondan sonra da iki yaşına kadar gündüzleri husdusî bir kundura giyerek yürüyecek, geceleri yorganın ağırlığı ile, düzelen yumuşak ayaklarının tekrar çarpulmaması için hususî bir cihaz kullanacak, bu kundura ve cihazı projectionla güzelce görüyorsunuz. Halbuki çocuk tedavisiz kalarak bu suişekil ile iki üç yaşına gelecek olursa artık basit manupulationlarla düzeltmeğe imkân yoktur, ameliyata tevessül olunur. Bu zaman 2-3 ilâ 7-8 yaşları kadar yapılacak hususî müdahaleler vardır. Onların da ameliyattan evvel ve sonra projectionlarla resimlerini gösteriyorum. Ve daha sonra 8-14 yaşları arasında yapılacak yine başka ameliyeler vardır. Bunlar daha ağır ve daha ciddî müdahalelerdir. Üç dört aydan evvel kalkmasına yürümesine imkân yoktur. Bu müddetten sonra da aylarca excercice ve tedavi altında bulunması iktiza eder. O ilk malûliyeti düzelmediğinden dolayı 25 yaşına kadar alil yaşamış olan ve projectionla onu gördüğünüz

Digitized by Google

gençte ameliyat daha ağır ve mühim olarak cereyan etmiştir. Bir seneden evvel kalkup iş görmesi kabil olamamıştır. Ve malûliyetinin ahvali ruhiyesine fena tesir etmesi sebebile zavallı okuyamamış, mektebe devam edememiş. Zeki bir genç olduğu halde ancak kundura boyacısı olabilmiştir. Bu cins suişekiller bir çoklarını ruhan da alil yaptığından çalışma kabiliyetinden mahrum ederek zavallıları dilenciliğe sürüklemiştir. Böyle vahim akibete vararak hastanın sefaletine, neticeten cemiyetin zayıflamasına müncer olan bu malûliyeti başlangıçta düzeltilmek suretile yavrunun ruhunu, maneviyatını, karakterini yükseltmek çalışma kabiliyeti ve kudretini arttırmak kabildir.

Size bel kemikleri çarpulmuş bir kaç reşimlerini gösteriyorum. Buna scoliose adı verilir. Daha ziyade kız çocuklarında görülüp bu gençlerin bel kemiğini çarputarak bu vahim suişeklin başlangıcında I ve II inci devrelerde hususî vaki excercice'lerde tedavisi hemen % 100 kabil olduğu halde III üncü devreye girmiş yerleşmiş scoliose'u profilactique Jimnastiklerle düzeltmeğe imkân yoktur. Senelerce süren proteslerle, ameliyatlarla durdurabilirsek ve biraz selahı temin edebilirsek ne mutlu!

Şimdi bu ağır ve müçtemi suişekli başlangıçta teşhis etmenin ne kadar mühim olduğu kendiliğinden anlaşılmış olur. Bu ve emsali malûliyetleri erken teşhis edebilek için hususî bir bilgiye ihtiyaç vardır. Bu noktai nazardan mektep doktoru olacak arkadaşların hifzıssıha institüsünde, çocuk dahilisi ve şirürjisi ve ortopedi kliniklerinde ayrıca staj yapmalarına lüzum görülmektedir. Netekim Avrupada, Balkan milletleri dahil, mektep doktoru olacak tabip bu institülerde icabeden tekemmül kurslarını aldıktan sonra bu vazifeye tayin olunur. Ahiren Maarif Vekâletinin mektep doktorlarının bu branşlarda tekemmülünün temin edecek böyle bir talimatname hazırlandığını memnuniyetle haber aldık. Mektep doktoru tarafından seçilecek bu çocuklar ders bittikten sonra günün muayyen zamanında en yakın ortopedi kliniğine gönderilir. Burada mütehassıs doktorun nezareti altında bu sahada bilgisi olan muallim tercihan kadın muallim tarafından projection'larla gördüğünüz tarzda yarım saat 45 dakika profilaktik ekzersizler yaptırılır. Bu sayede gen çnesil yine projection'la resmini gördüğünüz ve tedavisiz kaldığından dolayı

Digitized by Google

çarpılmış, kanburlaşmış ecuç mecuç bir hale girmiş çocuğun vaziyetine girmekten kurtarılır. Bu çirkinliğin önüne geçilmiş olur. Bel kemiği çarpuk, kanbur bir kızın perişan maneşiyatını tarif için kelime bulmaktan acizim. Bu malûliyeti yüzünden sosyal münasebetini tesise muvaffak olmayan sayısız malûller pek çoktur. Bu eksersizlerin memleket gençliğinin kültür fiziği ile sıkı sıkıya alâkalı tıp şubesi olarak tanınan Ortopedi kliniklerinde tesis edilen hususî ekzersis salonlarında yapıldığını arzedebilirim.

Ayak malûliyetlerinden düztabanlık denen bir ârıza vardır. Tedavisiz kaldıklarından malûliyetleri ilerliyerek müziç bir şekil aldığını servisimizde sık, sık görmekteyiz. Ayaklarından çekmiş olduğu ıstırap romatizma zannedilerek aylarca tedavi edilen ve salisil ilâçları ile midesi bağırsakları bozulan bir genç kadının ayağındaki bu ârıza evcaının projection'lar sureti tatbikini gördüğünüz hususî ekzersisler ve cihazlarla zail olduğuna şahit olduk. Böyle sayısız vakalarımız vardır. Bir mektebin sıhhî muayenesinde talebenin % 50 sinde düztabanlık ârızası buldum. Umumî harp esnasında Almanyadaki bazı kolordularda ayaklarından şikâyet eden efrat için ayrıca ambolatoumlar açılmıştı. Kısmı âzamında ağır romatizma teşhisi ile gelen bu hastaların % 85 inin düztabanlık ârızası olduğu anlaşılmıştır. Vazifeleri uzun müddet ayakta istilzam eden kimselerde bu rahatsızlık, malûlleri işlerinden meşguliyetlerinden alakoyacak bir şekil alabilir. Herkesin ağzında ehemmiyetsiz bir şeymiş gibi dolaşan bu tabirin delâlet ettiği ârızanın statiğini bozması yüzünden vahim arthiritis'lere; rumatisma ve sciatique ağrılarına sebebiyet verdiği öğrenilmiştir.

Hülâsa: İcabeden tedbirler alınmayacak olursa ayak kazık gibi bir hale gelir. Ve sahibini malûl kılar. Hattâ bazan mühim ameliyatlarla ve uzun süren muahhar tedavilerle hastayı yürütecek bir hale getirmeğe çalışıyoruz. Fakat küçük yaşta erken tedavi sayesinde bu ârızanın malûliyete sebebiyet vermeden iyileşeceğini hatırlatmak isterim.

Ondan maada rachitis'in tamamile iyileşmediği vakalarda bais olduğu, kol ve bacaklardaki çarpuklar; memleketimizde pek mebzul bulunan kemik ve mafsal tüberkülos'larının sebep oldukları sonsuz suişekiller;

Digitized by Google

felci tıflinin bıraktığı séquelle'lerden mütevellit kötürüm hali denecek malûliyetler hep ve yalnız erken tedavi sayesinde vahim şekiller almazlar. Hattâ çok defa bu sayede hastanın vazifesini normal bir vaziyette ifa edecek bir tarzda iyileşmesi temin edilmiş olur. Bu üç mühim hastalığın yaptığı suieşkâl ve malûliyetlere dair müteaddit projection'lar gösteriyorum.

Erken teşhis ve erken tedavi: İşte yurdumuzu mebus, Prof. Dr. Saim Ali Dilemrenin Büyük Millet Meclisi kürsüsünde bildirdiği ve memlekete, ve ailelerine yük olan müseccel 300,000 ortopedique malûlden koruyacak biricik düstur; bütün müterakki ve mütemeddin memleketlerde ortopedi klinikleri, bilhassa geçen umumî harptenberi, yerleşmiş, kökleşmiş, ancak bir kaçını saydığımız suieşkâlin, sonsuz çarpuklkuların ve muharrik sistemler hastalıklarının, vazifevî tagayyürlerin tedavi servisi olduğu kadar bedenî malûliyetlere istidadı olan çocukların, hususile mektep çocuklarının da, fennî, ilmî beden terbiyesini ntatbik edildiği bir enstitü olarak sayılmaktadır.

Kudretli ordusiyle yüksek siyaseti ile olduğu kadar ilmi ile, irfanı ile, sosyal ve kültürel müesseselerile, lâyık olduğu mevkie yükselmeğe karar vermiş olan Türkiyemizin uzak ufukları gören azimkâr hükûmeti bu noksanı da yakında ikmal eyliyecektir. Hususile yurdumuzda sosyal tıbbî, profilaksi prensiplerini ilk defa Avrupaî bir düzenle kurmuş olan büyük meslekdaşımızProf. Dr. Refik Saydam'ın hükûmet resi bulunmasını bir falihayır addederim.

Digitized by Google

Digitized by Google

Deniz Kıyılarının İnsan Vücuduna Fiziyolojik Tesirleri

Yazan: **Ord. Prof. Dr. Akif Şakir ŞAKAR**

Digitized by Google

Digitized by Google

Deniz Kıyılarının İnsan Vücuduna Fiziyolojik Tesirleri

Yazan: **Ord. Prof. Dr. Akif Şakir ŞAKAR**

Sayın dinleyicilerim :

Akdenizin lâcivert ve ılık güzelliğine alışmış olan mesut (İzmirlilere) sıhhatları bakımından faydalı olacağını ümit eyliyerek deniz kıyılarının ve deniz banyolarının vücudumuza fiziyolojik tesirlerinden bahsi muvafık buluyorum. Arzın mühim bir kısmını işgal eden denizin havamıza hayatî bir tesir icra eylediği malumdur. Güneş şualarının 100-200 metre derinliğine kadar girdiği deniz mühim tali cereyanlarla mühim bir kalori hazinesi teşkil etmektedir. Fakat zannetmeyiniz ki güneş şualarının hepsi denize saklanıyor. Hayır, ancak bir kısmı giriyor. Diğer kısmı su yüzünden aksederek havada bulunan su buharı tarafından toplanıyor; biriktirilip denizden havaya dağıtılan kalori sayesinde yer yüzü barınılacak bir hale gelmiş oluyor. Sonra gündüzün denizde toplanmış olan sıcaklık, geceleyin havaya dağılır. Hattâ sıcak günlerde bir akkümülatör gibi biriktirdiği harareti deniz, kışın 12 kilometre kadar kara cihetine dağıtır. Bu şayet kışın dahi sahillerin iklimi az çok istikrar arzeder. Denizle temasta bulunan sahil havası kazandığı hususî vasıflarla uzviyete çok faydalı tesirler icra eder. Deniz perisine her insan ırkı yanaşmak istemiş, hattâ hayvanlar bile denizin cazibesinden kendilerini kurtaramamışlardır. Bazan muhtelif ırklardaki insanlar iklimlerin şeraiti ve âmilleri altında mühim surette denize akınlar yapmışlardır.

Şimalin ıssız, soğuk, kurak ovalarından güneşi bol, toprağı verimli ılık bölgelere doğru yayılan akınların sebebi hep iklimler olmuştur. O meyanda Orta Asyanın soğuk ve verimsiz ve bir zamanlar kuraklaşmış olan bölgelerinde yaşıyan ecdadımız Türklerin Hinde, Çine, Japonyaya ve nihayet Akdeniz kıyılarına akın edişlerinin âmilleri arasında bir de

Digitized by Google

Türkün denize aşkı zikredilebilir. Çünkü Türk denizleri kudreti çok eskiden keşfetmiştir. Uzağa gitmeğe ne hacet, daha yakın tarihi hatırlayalım. Sèvres muahedesile Akdeniz kıyılarından uzaklaştırılmak istenilen Türk, denize olan aşkını ecdamızın yılmak bilmeyen demir kudret ve karakterlerini yüksek şahsında teksif ve temsil eden ebedî Atatürk ordular ilk hedefiniz Aknediz kıyısı dememişmiydi? Büyük Millî Şefimiz, Sevgili Cümhurreisimiz İsmet İnönü yüksek ve dahiyane siyasetile Türkün Kara ve Akdenizlere verdiği sükûn ve asayişi ebedî bir surette idame için çalışmıyorlar mı? Hattâ bir zamanlar Archipel denilen Akdeniz adaları bile Türklerin seve seve oturdukları meskenleri olmuştu.

Eski Romalılar zamanında Cicéron Roma şehrindeki hastaların Napoliye, Kopri adasına, Pompeiye gönderildiğini kaydetmiştir. Hekim Galien hastalarını müteaddit menba sularının bulunduğu ve şimdi Castellaman denilen Napoliye yakın limana gönderirmiş. O zaman buranın adı Tabies imiş.

Arzın incisi denmeğe lâyık deniz güzel İstanbulun Türkler tarafından fethinden evvel Moda, Kalamış, Fener ve Adalar gibi yerler Şarki Roma İmparatorluğunun prenslerine mahsus sayfiyeler imiş. Bugünkü bilgimize uygun görülmemekle beraber göğüsleri hasta olanları İtalya ile İskenderiye arasında gemiler de gezdirirlermiş.

Hülâsa insanlar ampirik müşahadelerle deniz kıyılarının hayati faydalarını, şifa verici tesirlerini öğrenmişlerdi. Hyppocrates, Galien ve büyük Türk âlim ve hekimi İbnisine deniz kıyılarına, menba sularına dair eserler yazmışlardır.

Ruhu açan cazibeli güzelliği kadar, vücudumuza hayırlı tesirler yapan onu hastalıktan koruyan, hasta ise iyileştiren deniz kıyılarının fiziyolojik tesirleri hangi mekanizma dahilinde cereyan ediyor? Bugün ondan bahsedeceğim: Deniz kıyılarının en müessir âmillerinden biri olan rüzgârlardan, mebzul ultra-violet şualarından, hava tazyikinin fazlalığından dolayı kesafet peyda eden komprime havasından, iştihayı açan, uykuyu düzelten, mikropları öldüren ozonundan, arüzgârlarla meydana

Digitized by Google

gelen dalgalardan uçan ve teneffüs yolile vücuda girerek güzel tesirler yapan klorusodyomundan, yani tuzundan, uzviyetin madeni kısmını arttıran, vücuda madenler veren (iode) ve kolloidal şekildeki silisden ve bromdan ve daha emsali kimyevî elemanlar ve fizik karakterlerle uzviyetimize faydalı tesirler icra eyliyerek bünyeyi islâh eylediğini, mukavemetini arttırdığını, hastalıkarı giderdiğini kısaca söyleyivereyim.

Fakat bunlar nasıl oluyor? Bu iyi tesirlerin mekanizması nedir- Belki buna merak edersiniz...

Nezleye, bronşite istidadı olan hastalara şifa verici güzel bir tesiri vardır. Bu gibi hastaların % 90 ının sahillerde hi çilâç almadan iyileştikleri bir hakikattır. Demek ki sık nezle olmağa fazla kabiliyetleri bulunan bu gibi hastalar çabuk üşüyorlar. Deniz kıyılarında bu fena istidatları islâh edilmiş oluyor. Acaba ne suretle?

İnsanların vücutlarının hararet derecelerini tanzim edişlerine göre muhtelif tiplere ayrılırlar (diyapozitiflerle projeksiyon).

Bazı tiplerde deniz banyosundan sonra vücudun makat veya ağızdan ölçülen harareti düşüyor. Sonra yavaş yavaş düzelerek ancak bir buçuk saat sonra banyodan evvelki dereceyi bulabiliyor. Bu en fena bir tiptir. Diğer bir tipte hararet deniz banyosundan sonra pek az düşüyor (ancak iki dziyem kadar). Fakat çok geçmeden hararet münhanisinin düşmesi ziyadeleşiyor ve bir buçuk satta bile banyodan evvelki dereceyi bulamıyor. Lâkin bu tip banyo esnasında ve banyodan sonra vücudun hararetini bir müddet olsun muhafaza etmesi tibarile evvelki tipe nazaran hayırlıdır. Bir üçüncü tip de hararet banyodan sonra evvelkilerin aksine olarak yükseliyor. Bir müddet sonra biraz düşse bile bir saat zarfında banyodan evvelki ilk miktarı buluyor. Bu en makbul addedilen şekildir. Bir dördüncü tip insanlarda hararet banyodan sonra evvelkiler gibi tebeddül göstermiyor. Hararet sabit kalıyor. Bu da makbul addedilen bir tiptir. Altı haftalık deniz banyosu kürü yaptırıldıktan sonra bu muhtelif tiplerdeki insanların hararetleri yeniden muayene edilirse bünyelerin değiştiği, fena bünyelerin makbul bünyelere tahavvül eylediği görülüyor. Deniz banyoları sayesinde vücut mukavemetini arttırarak üşümeğe kar-

Digitized by Google

şı koymayı öğreniyor. Bu şekilde yapılan kür başlangıcında insanların % 51 i gayri makbul tipe, mütebakisi de muhtelif miktarlar da diğer tiplere ait bulunurken altı haftalık deniz banyolarile tedaviden sonra bu fena tipin sayısı % 51 den % 25 e iniyor. Bu gayri makbul tipteki insanların yarısından fazlasının vücutları hararetlerini tanzim eden tipler evsafını kazanıyorlar. İşte deniz kıyılarında yapılan deniz banyoları sayesinde vücut sertleşerek ve üşümeye karşı koyarak nezleye, bronşite, ve hattâ zatürrieye yakalanmak istidadından kurtuluyor. Bu suretle deniz banyolarından sonra vücudun dahilî harareti tedricen yükseliyor ve sabit kalıyorsa o kimse banyodan istifade ediyor demektir.

Deniz banyoları sayesinde bu kimseler dahilî hararetlerini muhafazaya ne suretle muvaffak oluyorlar? Vücutlarında fazla hararet zuhuru sebebile mi? Yoksa vücutlarından az hararet neşretmek suretile mi? Bunu öğrenmek için bu hastaların hem mak'at ve hem derilerinden hususî termometrelerle alınan hararetleri kür başlangıcında ve sonunda tetkik edilir. Başlangıçta banyodan sonra harareti döştüğü halde ancak bir buçuk saat zarfında normal miktar hararetini elde eden hastanın kür nihayetinde hem harareti düşmüyor ve hem de banyoyu müteakip bir saat zarfında normal hararetini kazanıyor. Halbuki ayni şahsın ölçülen deri harareti taban tabana zıtbir seyir takip eyliyor. Şöyle ki kür başlangıcında banyodan sonra hususî termometre ile ölçülen deri harareti yüksek bulunuyor. Bu muvafık ve hayırlı sayılmaz. Zira bu hal derideki damarların büzülme kabiliyetinin az olduğunu gösterir. Damarlar genişçe kaldığından deri termometre ile sıcak hissediliyor. Ve bu yüzden beden hararetinin dağılmasına mani olamıyor. Halbuki kür sonunda cilt damarlarının takallüsü, büzülmesi sayesinde hararet intişar etmediğinden deri soğuk bulunuyor. Deri bu sayede vücuda örtülmüş güderiden bir manto gibi harareti koruyan bir tesir icra ediyor. Derinin damarları kâfi derecede büzülmiyecek olursa deri sıcak kalarak vücudun hararetini etrafa saçıyor. Neticeten vücut da üşüyor. Altı haftalık kürden sonra termometre ile ölçülen deri harareti, banyodan çıkınca hastanın lehine olarak düşük bulunuyor. Bu sayede vücut hararetini harice kaçırmıyor; içinde saklıyor. Binaenaleyh deniz banyolarından sonra derinin termometre ile ölçülen hara-

Digitized by Google

retinin azalmış bulunması hayırlı telâkki edilmelidir. Soğuk eller sıcak kalpli insanlarda bulunur darbı meseli bu meseleye tatbik edilebilir.

Vücut cildinin aksine olarak kür nihayetinde ayak cildi hararetinin miktarı kür başlangıcından fazla bulunur. Dikkat nazarımızı çeken bu hâdise belki medenî şerait altında, sıkı potinler içinde biraz üvey evlât muamelesi gören ayaklardır. Vücudun bu uzak kısmında kan deveranının düzeldiğini, fazlaştığını gösterir. Bu hususta çıplak ayakla sahil kumunda ve çamurunda dolaşmanın ayaklara masaj gibi tesir eylemesinin büyük bir dahli vardır. Şehir hayatına yaklarının daima üşümesinden şikâyet edenler, deniz banyolarından sonra ayaklarının ısınmış olmasından dolayı memnun görünürler. Deri vücudun hava ile doğrudan doğruya temasa gelen en sathî kısmıdır. Büyük şehirler havasında saf havaya az çıkmak, fazla ısıtılmış odalarda kalmak, çok sıcak tutan elbiseler giymek gibi modern ve medenî denilen şerait vücudun hararetini koruma ve tanzim etme kabiliyetini az çok bozuyor, ve azaltıyor. Ağlebi ihtimal bazı memleketlerde çıplaklar cemiyetinin teşekkülüne bu gibi âmiller saik oluyor. Fakat muhterem dinleyicilerim, bu sözümle bu gibi teşekküllere taraftar olduğumun zannedilmemesini rica ederim.

Altı haftalık deniz kürü esnasında banyodan çıkınca vücutta serin kalan bir nahiye daha vardır. O da boyundur. Zira şehir hayatında dahi boyun açık havaya maruz olup mukavemeti artmış bir beden kısmıdır.

Sözüme başlarken kısaca bahsettiğim deniz kıyılarındaki iklimî elemanlar bilhassa deri üzerinde kuvvetli bir kamçı, bir münebbih gibi tesir ederler. Durmadan esen rüzgârlar, miktarı artan güneş şuaları, denizin içindeki nebatî ve hayvanî varlıkların neşrettikleri radio-activité'ler, bir çok kolloidal maddeler deriye temas ederek vücudun içinde uyandırdıkları reflekslerle, dahilî ifrazat guddelerinde ve damarları büzen ve genişleten sinirlerde hayırlı değişiklikler yaparak vücudun sür'atle hararet kaybetmesine mani olurlar.

Deri damarlarının sür'atle büzülmesi ve genişlemesi kabiliyetinin bir insanda mevcut olup olmadığını anlamak için herkesin yapabileceği bir tecrübeyi arzedeyim: Dikkat edilirse görülür ki soğuk bir duştan biraz

Digitized by Google

sonra cilt kırmızımtrak bir renk alır. Cilt ne kadar fazla kırmızımtrak bir renk alırsa o nisbette damarların büzülüp genişleme kabiliyeti artmış ve vücut soğuğa alışmış demektir. Derinin bu reaksiyonunu muayene için basit bir usul vardır: Cilde bir buz paraçsı konarak 3 - 5 saniye bırakılır. Evvelâ uçuk bir manzara alan bu noktada biraz sonra fiili mün'akisle deri damarlarının genişlediğini - gösteren bir kırmızılık başlar. Buzun - konduğu andan kırmızılık belirinceye kadar geçen zamana «gizli müddet» adı verilir. Bu gizli müddet altı haftalık deniz banyoları kürüne başlarken bilfarz 15 saniye sürüyorsa, kür nihayetinde 7 saniyeye düşer. Yani bu müddet kısalır. Bu hâdise deniz banyoları sayesinde cilt damarlarının büzülme ve genişleme kabiliyetlerinin düzeldiğini ve neticeten üşüme istidadının azaldığını gösterir.

İnsan derisi vücuttaki müdafaa maddelerinin ve elemanlarının teşekkülünü göstermekte mühim bir rol oynar. Meselâ bir insanın hayatına da tüberküloz intanı geçirip geçirmediğini anlamak için tababette tüberkülin denilen madde ile deri üzerinde muhtelif şekillerde denemeler yapılır. Uzviyet önce böyle bir intan geçirmişse bu hastalığa karşı vücutta müdafaa maddeleri husule gelmiştir. Hemen söyleyivereyim ki tüberküloz hastalığı göze çarpacak mühim âraz göstermeden hafifçe ve meselâ grip zannedilecek kadar 18 - 20 gün sürmek suretile kısaca geeçbilir. Tüberkülinin cilde şırınga edilen yerinde bu müdafaa maddelerinin mevcudiyetine delâlet eden kırmızı bir işaret husule gelir. Bu muayeneyi bir şahsa deniz banyolarile kürün başlangıcında ve nihayetinde tatbik edecek olursak kür nihayetinde bu reaksiyonun daha kuvvetli ve daha çabuk toplareyan ettiği görülür. Bu tecrübe her hangi bir hastalığa karşı vücutta toplanan müdafaa maddelerinin çoğaldığına delâlet etmezse de deri reaksiyonunun kuvvet ve iktidarının arttığını göstermesi bakımından ehemmiyeti haizdir.

Deniz kıyıları ve banyoları insanların, bahusus çocukların teneffüslerinde hayırlı değişiklikler temin eder. Nefes alma ile nefes verme esnasında göğsü ölçecek olursak arada bir fark buluruz. Teneffüs farkı denilen bu rakkam deniz kenarında artar. Şehirlerde ve sınıflarda bermu-

Digitized by Google

tad sathî teneffüs eden bu çocuklar deniz kıyısının saf ve şifalı havası içinde kumlar üzerinde, hattâ farkına varmadan, derin teneffüs etmeğe başlarlar.

Biraz da deniz kıyılarının sinirlere tesirinden, bu sistemler üzerinde yaptığı faydalı değişikliklerden bahsedelim. İnsanların sinirleri iki türlüdür. Biri kafa tasının içinde bulunan beyin gibi vücudun arzumuza ve irademiz altında bulunan vazifelerini - idare ederken, diğeri vejetatif dediğimiz sempâti ve parasempâti diye iki kola ayrılmış sinir sistemi olup vücudumuzun arzu ve irademiz altında bulunmıyan fiziyolojik işlerini idare eyler. Vücudumuzda dahilî ifrazatın, ferment'ler, hormonlar, elektrolitlerin bir çok ion'ları ve daha bize malum olmıyan bir çok hayatî hâdiselerin tabi bulundukları sempâti sinir sistemi, uzviyetin bu son derece ince, akıllara hayret verecek kadar karışık fiziyolojik merkezleri iklimlerden müteessir olmaktadır. Hattâ belki bu vejetatif sinir sistemi iklimin tesir ve tenbihinin alıcısı ve nakledicisir. İklimin müessir elemanları evvelâ nefes borularının içine ve deriye tesadüf eder. Son ilmî araştırmalarla öğrenilmiştir ki deri vücudun içindeki aza ile sıkı münasebeti olan bir uzuvdur. Hattâ dahilî ifrazatının olup olmadığını düşündürecek kadar ileri gidilmiştir. Mamafih bu âne değin böyle bir vazifesi olduğuna dair bir emare yoktur. Fakat cildin vejetatif sinir sistemi vasıtasile dahildeki uzuvlarla sıkı münasebeti olduğu anlaşılmıştır. Vücudumuzun irademiz altında bulunmıyan vazifelerini idare eden vejetatif sistemin iki kolu var demiştim. Biri sempâti sistem, diğeri parasempâti sistemdir. Bir ka çkelime ile bunlardan bahsetmek zarureti vardır. Muhterem dinleyicilerim, vejetatif sinir sisteminin istirahatı yoktur. İnsan uyurken dahi o çalışır. Uykuda bağırsaklar hareket eyler, hazım fiili devam eder, kalp atar, damarlar büzülür ve genişler ilâ... Vejetatif cümle bir saat pandülü gibi sempâti ve parasempâti kollar arasında, uzviyet hayatta bulundukça, mütemadiyen işler. Burakkas durup dinlenmek bilmez. İnsan bünyesinin ahenktar işleyebilmesi için bu iki sinir sistemi arasında müvazenenin bulunması şarttır. Bu iki cümleden birinin galibiyeti hastalık zuhurunda bais olur. Bir misal zikretmiş olmak için parasempâtik sistemin galibiyeti, fazla rol oynaması ile nefes borularında spasme husule gelerek asthme

Digitized by Google

dediğimiz hastalığı söyliyebiliriz. Sonra bu sistemin fazla faaliyeti neticesi göz bebeği küçülür, kalp harekâtı azalır, ona mukabil bağırsak harekâtı artar; bilâkis sempâti sistemin fazla faaliyeti ile göz bebeği genişler, kalp harekâtı sıklaşır, bağırsak harekâtı azalır. Uzviyet için ideal vaziyet, şüphesiz az çok birbirinin aksi vezaifi idare eden bu iki sistem arasındaki muvazenenin tesisidir. Mamafih pandülün biraz sempâti sinir sistemi tarafına kayması vücudumuz için hayırlı telâkki edilir. İşte bir çok hastaların deniz kıyılarında yaptıkları kürlerle vejetatif sistemde sempâti lehine bir salâh husule geliyor. Bu da uzviyetimiz için faydalı oluyor.

Muhterem dinleyicilerim, deniz kıyılarında yapılan kürlerden yalnız sempâti sistemimizin salâh bulacağına değil, şahısların da daha sempâtik olacağına emin olabilirsiniz.

Deniz banyolarının, rüzgârların, kumda güneşte oturmanın zayıf ve hasta insanların ciltlerinde husule getirdiği bünye sayesinde (O_2) sarfiyatı artıyor. Bu yüzden ayni hastaların evlerinde, kapalı yerlerde 1400, 1500 kalori sarfettikleri halde deniz kıyılarında bu miktarın 2700 kaloriye çıktığı görülüyor. Bu sayede sahilde insanların, hususile iştihası az, çelimsiz hasta çocukları doymak bilmiyen bir açlık, bir iştiha sarıyor. Bu da deniz ikliminin beslenme üzerine güzel tesirini göstermektedir.

Vücuda azot denilen maddenin ne kadar lüzumlu olduğunu hepimiz biliriz. Gıdalarla alınan azot miktarile, idrar ve mevaddı gaite ile çıkan azot miktarı arasındaki fark vücuda depolanan azotu gösterir. Bu azot deposu bünye tarafından adalâtın, iç âzanın tamir ve takviyesine sarfolunur. Yağ toplanmasile alâkası olmayıp vücutta kıymetli bir maddenin çoğaldığını gösterir. Üç haftalık bir deniz kıyısı küründe vücutta toplanan azot miktarı artıyor. Kanın kırmızı küreyvatı, kana rengini veren hemoglobin deniz kıyısında yapılan kürlerle mütemadiyen çoğalıyor. Bu hastalar evlerine döndükleri zaman bu maddeler kanda yeniden azalıyor. Bundan dolayı çok kansız ve zayıf insanlarda sahil kürlerini tekrarlamak lâzımdır.

Şimdi muhterem dinleyicilerim, moda olan bir hastalığa geçelim: O

Digitized by Google

da tension hastalığıdır. Artık bazı insanları fikri sabit gibi bihuzur eden tension'un filvaki kâhillerde fazla yüksek ve sabit kalması muzirdir; lâkin daima oynıyan, değişen tension'dan korkmayınız. Denize girince tension pek az artıyor; amma banyodan sonra sahilde yapılan hava banyolarile tekrar düşüyor. Bu itibarla deniz kıyıları, hattâ ilerlemiş damar sertlikleri ve tension yükseklikleri nde, deniz banyosu yapmamak şartile, bu gibi hastaların cenneti addolunabilir.

Müzmin romatizmalılar yazın denize girmek, kışın da evdeki banyolarında ısıtılmış deniz suyu ile banyo yapmak suretile son derece istifade ederler. Bizzat kendi üzerimde ve bir çok hastalarımda denizde ve evde yapılan banyolardan çok fayda görmüşümdür. Nasıl görülmesin ki dünyanın en tanınmış kaplıçalarındaki suların litresinde % 1,5 nihayet (5) gram klor sodyum, yani tuz, 25 - 30 santigram kils emlâhı, magnezi, demir vésaire bulunduğu halde, deniz suyunun litresinde 25 gram klor sodyum, (5) gram magnezi kilsi, bromür ve diğer emlâh vardır. Bir kimya âlimi deniz suyunda 32 şifalı maddenin bulunduğunu meydana komuştur. Sonra denizde envaı nebatat ve hayvanatın yaptıkları mübadelelerle husule gelen sonsuz fermantation'ların çıkardıkları elektrik evsafı ve radioactivité'leri de ilâve edecek olursak insanın deniz suyu için hemen her derde deva olduğunu söyliyeceği gelir. Bu kadar güzel şifalı evsafile deniz suyu dünyanın yalnız bir köşesinde bulunsaydı orası arzımın en meşhur kaplıçası sayılacakti. Ne çereki pek mebzul bir surette arzın her tarafına yayılmış bulunuyor da ondan dolayı kadri bilinmiyor. Enterokoliti olan hastaların bilhassa bayanların - zira bu bağırsak rahatsızlığı bayanlarda fazla görülür - deniz banyolarından fevkalâde istifade edeceklerini ilâve edebilirim.

Hülâsa deniz banyolarının büyüme devrinde bulunan genç bünyelere ve kâhillere şifa verici tesiri bugün ilmî araştırmalar ve müşahadelerle anlaşılmıştır. Deniz kıyılarındaki kür sayesinde vücut, hararetini tanzim edecek iktidarı elde ediyor; bu sayede soğuğa mukavemeti ziyadeleşiyor. Derinin tenbihile husule gelen reflexe'ler sayesinde dahilî ifrazat guddeleri uyanarak vazifelerini güzel ifa eyliyorlar. Bu guddelerle sıkı sıkıya alâkadar bulunan vejetatif asabî sistem uzviyet lehine tipini

Digitized by Google

değiştiriyor. Vücudu yenileyen kuvvetlendiren elemanının bedende depolanması temin ediliyor; adaleler kuvvetlerini arttırıyorlar, fikre, dimağa açıklık geliyor; iştiha çoğalıyor, kırmızı kan kürveleri, kanın kırmızı rengini veren hemoglobini artıyor. Çok defa asthme akselerinin önüne geçiliyor. Deniz kıyıları ikliminin bu hayırlı, faideli tesirleri sayesinde, kemik, oynak yerleri, lenfa bezleri, periton hastalıkları ve tüberkülozları çabuk ve esaslı surette, bilhassa ihtilâtsız iyileşiyorlar.

Kültürel sahada hi çbir fedakârlığı esirgemiyen yüksek kültür bakanlığımızın genç mekteplileri muhtelif plajlarda açtığı kamplara götürmek suretile, büyük, ulu önderimizin, sevgili Atatürük'ümüzün son nutuklarındaki «Yurda sağlam ve gürbüz nesil» yetiştirmek lâzımgeldiği hususundaki arzularını kuvveden fiile getirmiş olduğunu şükranla görüyoruz.

Ben de muhterem halkımıza sahil ikliminin, vücudu gençleştirici, bünyeyi gürbüzleştirici mühim hassalarile uzviyetin fena istidatlarını, marazî temayüllerini iyileştirmek hususundaki faidelerini sayarken hilkatin sevgili yurdumuza mebzulen bağışladığı sonsuz nimetlerden bir mühimminin de sıhhatımızı korumak için istifade etmekliğimiz icabeden güzel sahillerimiz olduğunu söylemek, sona gelirken hatırlatmak isterim.

O halde ne yapalım? Gencimiz, ihtiyarımız kendi hekiminin reyini sorduktan sonra, hekim müsaade ediyorsa, İstanbulun ve diğer sahil şehirlerimizin kucağındaki deniz perisine kavuşmak için tehalükle deniz kıyılarına koşalım.

Digitized by Google

(Sosyal gözle kemik veremi)

Yazan: Prof. Dr. Kâzım İsmail GÜRKAN

Digitized by Google

Digitized by Google

(Sosyal gözle kemik veremi)

Yazan: **Prof. Dr. Kâzım İsmail GÜRKAN**

Verem denince ekseriya aklımıza, bir akciğer hastalığı gelir. Sanki verem hastalığı vücudun başka uzuvlarında yerleşmezmiş gibi hep akciğer üzerinde düşünür, gözümüzün önüne zayif saz benizli, tükrük çıkaran, ekseriya genç yaşta insanlar getiririz. Filvaki veremin çok görülen şekli, budur, akciğer veremidir. Fakat bütün verem meselesi bundan ibaret değildir. Verem mikrobu kemiklerde, oynaklarda, karın ve göğüs zarlarında, beyin zarında, bağırsaklarda... Hülâsa daha pek çok taraflarımızda yerleşebiliyor ve oralarda hastalık yapabiliyor. Ve işte bundan dolayıdır ki; verem hastalıklar kadrosunda çokluk gösteren bir hastalıktır, Bir defa pek çok adamı tehdit etmesi, sirayet eder bir hastalık olması, vücutta bir yere münhasır olmaması, tedavisinin yalnız hekimler değil, hıfzıssıhhatcılar, mürebbiler, muallimler elinde de bir mesele olması gibi cepheleri, vereme *içtimaî* bir hastalık vasfını verdirmiştir.

Biliyorsunuz ki hekimlik muhtelif ihtisas şubelerine ayrılmıştır, verem kadrosunda mühim bir yekûn tutan akciğer veremi, dahilî mütehassıslarının işidir. Fakat bu hastalıkta da son yıllarda cerrahî usullerle bazı yardımlar temin edilebilmektedir, bunu bertaraf edelim, benim size bugün bahsetmek istediğim verem şekli, ki kemik veremidir, tamamen cerrahî bir hastalıktır. Amma biraz sonra önünüze koyacağımız bazı meselelerle siz de bana iltihak edeceksiniz ve kabul edeceksiniz ki bu nevi hastalıkları bir tek münevver zümresine mal edivermek hiç bir zaman doğru değildir, hele bir ihtisasın hudutları içinde bunlar, çereçvelenemezler.

Bu nevi hastalıklarda korunma, sirayet, tedavi için yapılacak telkinler, alınacak tecrit tedbirleri ve nihayet memleket ölçüsünde tedavi ve

Digitized by Google

takip meseleleri... bir çok bakımlardan muhtelif münevver gruplarını alâkadar eder. Bunların içinde muhtelif halk tabakaları, bilhassa hocalar, mektep doktorları bulunur.

Kemik veremini yapan mikrop, veremin bütün diğer şekillerini yapan (koch) basilidir. Mikrop evvelâ kana girer, bir kan hastalığı yapar. Bu safhada hastalık mühim bir vaziyet alabileceği gibi bazan gözden kaçabilen adî bir kırıklıktan başka bir şey vücude getirmez. Kandan gelen mikrop kemiğe yerleşir, orada faaliyete başlar. Bazan da kandaki mikrop doğruca kemiğe yerleşmeden kemiğe civar bir yerde oturur, sonra oradan kemiğe sirayet eder.

İnsanlar verem mikrobunu her yaşta alabilirler. Vücude giren verem mikrobu ekseriya bir sebeple zayiflamış olan kemikte veya oynakta yerleşerek faaliyete başlar. Bu sebepler çok defa düşme, burkulma gibi ufak hâdiselerdir. Biz böyle vak'alara çok rastgeliriz: Her hangi bir ,insan ekseriya bir küçük çocuk düşer, bir kemiğini çarpar, orada bu vesile ile başlayan küçük ârıza bir türlü bitmez, uzar, gider. İşte böylelerinde küçük bir vesile ile zayıflayan kemiğin üzerine verem mikrobunun oturmasından çok korkarız. Böylece kemiklerini bir ârıza ile zayıflaması verem başlangıcı için *hazırlayıcı bir sebep* olur. İkinci bir sebep de kemiklerin büyümesidir. Büyüyen, uzayan kemiklerde çok faaliyet vardır. İşte bu faaliyet mevsiminde de verem mikrobu kemiklerde yerleşip üreyebilir. Faal olan, büyüyen kemiklerde çocuk kemikleri olduğu için kemik veremi daha ziyade çocuklarda görülen bir hastalıktır. O halde bu noktada çocuk hayatı, hıfzıssıhhatı ile alâkadar her vatandaşımızın hatırında tutması icabeden bir nokta tebarüz ediyoruz: Çocuklarda ârızaları, kazaları takip eden şikâyetleri sürüncemede bırakmadan, vakıt kaybetmeden ehemmiyetle göz önüne almak icabeder.

Bilhassa uzun kemiklerin uçlarında, yani oynaklara yakın kısımlarında hasıl olan bu nevi hâdiselerin çoğu vereme merbuttur, *zira verem bu noktaları çok sever, intihap eder.* Verem bikrobu kemiğin muhtelif parçalarında pek mütenevvi şekilde hastalıklar yapar. Bunlardan bahs edecek değilim. Sadece kemik vereminin en çok görüldüğü yerlerle başlangıç işaretlerinden mühim bir kısmını, hocaların ve velilerin gözü önüne koymak isterim.

Digitized by Google

Bu noktada sade kemikte başlayan veremle oynak yerlerinde kemik ve mafsalı alâkalandıran verem arasında çok fark vardır. Sadece kemiğe münhasır kalmış, olan verem, çocuğun hiç bir şikâyetini mucip olmadan aylarca gizli kalabilir, hastalık sinsi seyreder. Vakta ki kemiğin merkezindeki hastalık dışarı vurmaya başlar, işte o zaman kendini gösterir. Kemikte hasıl olan şiş ve cerahat meydana çıkar. Bunu nharicinde bazan derine ağrı, o uzvun iyi hareket edememesi gibi hâdiseler nazarı dikkati celbedebilir.

Çocuk yavaş yavaş o noktada ağrıdan şikâyet eder, fakat bu ağrı şiddetli değildir. İşte ebeveynin veya hocalarının ehemmiyet vermemesine de bu ağrının hafifliği sebep olabilir.

Halbuki oynağı da almış olan verem şekillerinde çocuğun, daha başlangıçta harekâtı gözden kaçmaz. Bu arada çocuklarda kemik - oynak veremi şeklinin en çok yerleştiği üç yeri hatırlatmak istiyorum: Birincisi bel kemiği, ikincisi kalça, üçüncüsü diz oynağı veremi.

Bunlarda hastalığın daha başlangıcından itibaren çocuğun harekâtı değişir ve vaziyeti bozulur.

Şöyle ki: Çocuk oynadığı, koşup yorulduğu zaman derhal orasına bir ağrı yapışır, çocuk orasını tutar, oyundan çıkar, mızıklanır, hülâsa devam edemez ve o oynağının ağrısını durdurmak için hususî vaziyetler alır; eğrilmeler, bükülmeler gibi.., ve hakikaten bu hususî vaziyetlerde ve istirahatte ağrı durur. Yavaş yavaş çocuğun manzarası da bozulur: Zaiflama, sarma, iştahsızlık, titizlik gibi haller göze çarpar. İşte bu devrede de mürebbilerin rolü mühimdir: Böyle çocuklarla alâkadar olmak, onları güzelce soruşturup şikâyetlerini anlamak ve nihayet mektep hekimine sevketmek lâzımdır. Bu başlangıçta alınacak tedbirlerle hastalık henüz yeni iken söndürülebilir ve fena neticelerin önüne geçilebilir.

Bu devrede bulunan çocuklar sıkı bir muayene tabi tutulur, röntgenle muayene edilir ve hastalık meydana çıkarılırsa derhal biraz sonra söyleyeceğim tedbirlere müracaat edilir.

Halbuki çocuk böyle bir ihtimama tabi olmazsa hastalık ilerler, ab-

Digitized by Google

seler, fistüller yapar, kemik harap olmuştur, çocuğun başka taraflarında da verem alevlenir, fena neticelere doğru gidebilir.

Bayanlar, baylar;

Sizi alâkadar edeceğini tahmin ederek, kemik vereminin şifasına ait bazı tedbirlerden bahsedeceğim. Bunlar, doktorun yapacağı işler meyanında olan ilâç, bazı sargılar, ameliyatlar gibi tedbirler değildir. Asıl ailenin ve mürebbinin takip edeceği işlerdir ki hekim bunları sadece tavsiye edecek, fakat muvaffakiyetle vusul için etrafın takib etmesi daimî bir şart olarak kalacaktır. Bu nevi tedbirleri takib etmenin ilâç ve ameliyat gibi vasıtalardan çok daha müessir olduğunu derhal ilâve etmeliyim. Zira bahsımızın başında da biraz temas ettiğim gibi; bu hastalık içtimaî mahiyettedir, şifada muvaffakıyet bir kişinin elinde değildir. Şimdi bu tedbirleri sıralayalım: Birincisi istirahat, ikinci gıda meselesidir.

Kendisinde kemik vereminin başlangıcı tesbit edilen çocuk derhal istirahata alınacaktır. Ancak bu istirahat bol ve temiz havalı bir yerde, hatta kısmen açık havada, şehirden ve kalabalıktan uzak olarak temin edilecektir. Bu tedbir, her nevi veremliye tatbik edeceğimiz ilk tedbirdir.

Gıda, keza her veremlinin ilk ve en müessir ilâcıdır. Çocuğu abur cuburdan boşuna mideyi yoran gıdaî kıymeti hiç mertebesinde bir takım yemeklerden kurtarıp et- yumurta - süt - şeker - un - sebze ile karışık bir yemek listesine sahib kılmalıdır. Yemeklerin, günün muntazam saatlerinde olması, keza uykunun tanzim edilmesi, hazımın barsak çalışmasının intizama konması şarttır.

Unutmamalı ki vücudu zaif düşmeden hastalığı henüz başlangıçta iken yakalanabilen pek çok çocuklar sadece bu istirahat ve gıda tedbirleriyle kendi kendine iyi olabilirler, başka hiç bir vasıtaya lüzum kalmaz. Şimdi üçüncü bir tedbire geliyorum ki o da güneş banyosudur:

Bu, bilhassa memleketimizde bol ve tedavi ucuz ve mümkün ve kemik vereminde cidden birinci derecede müessir bir devadır. Güneş banyosu her yerde yapılabilir, bir iştir. Fakat şehirdekinden daha çok deniz kenarı (Helio-Matin sanatoryumlar) ve dağda yapılan güneş banyoları

Digitized by Google

müessirdir. Fakat kemik veremlilerinin hepsini deniz kenarına veya dağa gönderemeyiz. Bu noktada biraz tafsilât vereceğim:

Kemik veremi ile beraber ayni zamanda ciğerinde de verem olan çocuklara deniz kenarı gayet fena gelir. Keza ilerlemiş bezleri olan çocuklarda da deniz muzır tesir yapar, binaenaleyh deniz kenarına sevketmeden evvel hastaları incedeh inceye muayene edeceğiz.

Yüksek dağ iklimine gelince - Deniz kenarında olduğu gibi dağlarda da bazı çocuklar ortada hiç bir sebep yokken tahammülsüzlük alâmetleri gösterebilirler. Bunları bazan tedriçen alıştırmak mümkün olur.

Ciğerinde verem olan bazı çocuklarda dağ sanatoryumlarında bu hastalığın azdığı görülebilirse de buralarda şifayab olan şekiller de vardır.

Dağda kuruluk, rüzgâr azlığı, sükûn, bol güneş temin edilince kemik veremi için en müessir tedbirler toplanmış olur.

Görülüyor ki şekline, derecesine, vücudunun mukavemetine göre bir çok çocuklar sahil sanatoryumlarından, bir kısmı da dağ sanatoryumlarından istifade edebilirler.

Kemik veremlilerini kurtarmak, malûl yapmamak hususunda devletin müessesatına yardımcı olarak bu gibi müesseselerin hususî teşebbüslerle de temini çok şâyânı arzudur.

Şurasını tebarüz ettireyim ki; aziz yurdumuzun tabiî şartları bu gibi müesseseleri kurmaya fevkalâde müsaittir, her türlü imkânı fazlasiyle haiz bulunuyoruz. Dünyanın en güzel sahilleri, en bol güneşi, keza nefis dağları memleketimizdedir. Devlet, Valdebağındaki prevantoryum ve sanatoryumu ile memurlarına yardım kucağını açmış bulunuyor. Sermayedarlar, zenginlerimiz de mahallî, küçük müesseselerle bu işe girerlerse nâmütenâhî faide temin ederler.

Şimdi size projeksiyonla bu sahil sanatoryumlarının binalarını, kumlarını, güneş banyosu yerlerini göstereceğim. Göreceğiniz resimler, yalnız devlet müessesesi değil, ayni zamanda kısmen de hususî teşebbüslerin mahsulüdür.

Digitized by Google

Buralarda kemik veremlileri, derecelerine göre pavyonlara yerleştirilir. Güneş ve kum banyoları muntazaman yaptırılır. Uzun yıllar bu müesseselerde kalan çocukların tahsili için dershaneler ve sinema salonları bile vardır.

Son bir nokta üzerinde durmak lâzımdır. O da malûliyet meselesidir. Kemik ve oynak vereminden şifa ve selâh bulan çocuklarda kötü kötü özürler kalıyor, bunlarda çok defa ihmal yüzünden cemiyetin içinde malûller kafilesine katılırlar. İşte bu müesseselerde bu malûliyetlerin tashihi için de massaj, hareket, fizik tedavi kısımları vardır. Bunlarda hekim tavsiyesi ve nezareti altında yapılırlar.

Her halde israrla söylenecek bir nokta varsa o da kemik veremi musablarının yurdumuzda azımsanacak bir miktarda olmadığıdır. Bunları vaktiyle iyi etmek, ölümden kurtarmak, malûl ve cemiyete yük haline sokmamak sahil sanatoryumlarına olan ihtiyacımızı bir daha tekrarlıyorum.

Digitized by Google

Belkemiği Çatlaklıklarının Vücude Yapmış Oldukları Ehemmiyetli Ârızalar

Yazan : **Dr. Münir Ahmet SARPYENER**

Tıb Fakültesi Çocuk Şirürjisi Kliniği Doçenti

Digitized by Google

Digitized by Google

Belkemiği Çatlaklıklarının Vücude Yapmış Oldukları Ehemmiyetli Ârızalar

Yazan : **Dr. Münir Ahmet SARPYENER**

Tıb Fakültesi Çocuk Şirürjisi Kliniği Doçenti

Normal olarak belkemiği vertebra namında 33 küçük kemikten teşekkül etmiştir. Bu otuz üç küçük kemik aralarında discus intervertebralis denilen beyaz sarımtırak renkte ve lifî örgüden yapılmış, kıkırdaktan biraz yumuşak, beyzî şekilde bir takım yastıkçıklar bulunur. İşte bu suretle birbiri üzerine gelen vedtebra ve discus intervertebralis'ler belkemiğini teşkil ederler. Kuyruksokumu ile biraz üst tarafını teşkil eden ve kalçalar arasında bulunan 9 vertebra'dan beşi birbirile birleşerek sacrum ve diğer dördü de keza birbirile birleşerek kuyruksokumu denilen kemikleri teşkil ederler. Belkemiğinin içi yukarıdan aşağıya doğru bir kanal halinde oyuktur. Bu kanal yukarıda kafa tası boşluğu ile temadî etmektedir; ve içindeki murdar iliği de yukarıda kafatasındaki beyin ve mülhakatı ile temadî etmektedir.

Murdar ilik beyinden gelen ve kendisinden çıkan bir çok sinirlerin önemli bir geçidi olduğu gibi mühim ve hayatî mahiyette bir çok sinirlerin birinci veya ikinci derece merkezini de teşkil etmektedir. Bunlar meyanında işeme merkezi, yani sidik torbasile onu büzüp gevşeten ve idrarı tutan merkez, ve ayni zamanda pisliği tutma merkezi, yani rectum denilen kalın barsağın sonu ve onu büzen etin merkezlerini ihtiva etmektedir.

Murdar ilik bir çok sinir hücrelerile bir çok sinir tellerinden yapılmıştır. Ve etrafı biri kalın olmak üzere üç kılıfla örtülüdür.

Belkemiğinin kırılması ve içindeki murdar iliğin zedelenmesi çok defa ölümle neticelenir; ölümle neticelenmiyen vak'alarda ise murdar

Digitized by Google

ilik sahasında harap olan sinirler ve onların neşet ettikleri sinir hücrelerini vücut tamir edemez. Belkemiği zedelenmesini müteakip iki bacağı meflûç olmuş veya sidik ve pisliğini tutamaz bir hale gelmiş hasta, murdar ilik örgüsü hemen hemen tamir edilemediğinden, hayatının sonuna kadar meflûç ve malûl kalır. Bundan anlaşılıyor ki murdar ilik beyinden sonra mühim bir sinir merkezidir. Ve beyin gibi örgüsü harap olduğu takdirde ya tamir edilemez veya kısmen tamir edilse bile mühim bir ârıza bırakır. Onun için korunulması düşünülerek belkemiği gibi çok sert ve mukavim ve ayni zamanda müteharrik olan mühim bir kanal içinde saklı olarak muhafaza edilmektedir. Murdar ilik dahilindeki ufak bir kanama çok defa hayatı tehdit eder; ve hayatı tehdit etmediği takdirde bile kol, bacak, karın ve göğüs hizasında mühim malûliyetlere sebep olabilir.

Çocuk rahim dahilinde iken murdar ilik belkemiği içindeki kanalı baştan aşağı işgal eder. Çocuk doğup büyüdükçe belkemiği kanalı çok ve murdar ilik ona nisbetle az büyüdüğü için, murdar ilik artık belkemiği kanalını tamamile işgal etmiyerek, kuyruksokumu ile üst tarafındaki kanal kısmı murdar iliği değil, ancak ondan çıkan bir çok sinirleri ihtiva etmektedir. Ve murdar ilik yetkin insanlarda kalça kemiklerinin üst kenarından biraz üstündeki belkemiği kanalı hizasında bitmiş olur. Hatta çok defa belkemiğinden su alınacağı esnada murdar iliğinin bulunmadığı kalça kemiğinin üst kenarı hizasından alınır. Görülüyor ki hekimlikte vücudun teşekkülâtı düşünülerek çalışılmaktadır.

Murdar ilik kanalının kapanması da haizi ehemmiyettir. Kanal, rahim dahilinde kalça kemikleri hizasına kadar yukarıdan aşağıya ve bunun altı da kuyruksokumunun aşağısından yukarıya doğru kapanmaktadır. Bundan anlaşılıyor ki belkemiği kanalının en geç kapanan yeri kalça kemikleri hizasile onların biraz üstünde tesadüf edilen yerlerdir. Kapanma, normal olarak belkemiğinin ve iliğin önce ön ve sonra arka tarafı hizasında vaki olmaktadır. Binaenaleyh belkemiği çatlağına en çok arka tarafta tesadüf edilmektedir. Bundan da belkemiği çatlağına yalnız arkada tesadüf edileceği manası çıkarılmamalıdır. Belkemiği kanalı ön, arka ve yanlarda kapanmayıverir ve çatlak kalır.

Digitized by Google

Belkemiği kanalı kapanırken normal olarak muntazam kapanır; ve hiç bir ârıza bırakmaz. Küçük bir çatlak halinde açık kalsa bile, muntazam bir surette kapandığı için, hiç bir arıza bırakmadan kapanmış addedilebilir.

İstanbul hastahanelerinde yaptığım tetkikata göre Türkiyede normal olarak % 15 nisbetinde hiç bir ârızaya sebebiyet vermiyen belkemiği çatlaklarına tesadüf edilmektedir. Gayri muntazam olarak kapanan belkemiği kanalı bir çok hastalıklara sebebiyet vermektedir.

Yalnız esefle diyebilirim ki ancak son zamanlarda aydınlatılabilen ve daha bir çoğu gizli olarak kalan ve belkemiği çatlaklarından ileri gelen bir çok hastalıklar vardır. Bu mesele üzerinde altı yaldanberi kliniğimizde çalışmaktayız. Ve bu çalışmalar neticesi sebebi meçhul bir takım hastalıkların sebebi tamamile tayin edilmiştir diyebilirim.

Belkemiği çatlaklarının sebep olduğu ve şimdiye kadar bütün dünyaca malûm olan hastalıklar, bacaklar hizasında siyatiğe benzer veya müphem ağrılar gece veya gündüz idrar tutamamazlığı, pislik tutamamazlığı her iki bacakta hafif veya tam felç, deri hizasında yanığa benzer lekelerden ibarettir.

Son zamanlarda kliniğimizde ve İstanbulun diğer bir kaç kliniğinde 1032 röntgen filmi üzerinde yaptığım tetkikata göre sidik yolu, sidik torbasile böbrek taşlarının % 56 sının belkemiği çatlaklarile alâkadar olduğunu meydana çıkarmıştır. Belkemiği çatlakları sidik torbası merkezi hizasında ise gerek sidiğin uzun müddet sidik torbası içinde kalmasından ve gerekse idrarı tutamamazlıktan dolayı iltiyap hasıl olmakta ve uzviyeti sidik yolları taşlarının teşekkülüne müsait olanlarda iltihabı müteakip taşlar teşekkül etmektedir.

Vücudun taş teşekkülüne müsait olmadığı vak'alarda uzun süren ve sebebi şimdiye kadar tayin edilemiyen ve nihayet sidik torbasının iltihap dolayısile küçülmesine sebep olmaktadır. Kliniğimizde yaptığımız bir çok hastalar üzerindeki ameliyat bunları isbat etmektedir. Diyebilirim ki tekerrür eden bir çok böbrek ve sidik torbası taşlarının hemen ekserisi belkemiği çatlaklarile alâkadardır. Sidik yolları taşlarının çocuklar-

Digitized by Google

da fazla bulunuşu da daha henüz kapanmakta olan belkemiği çatlaklarile alâkadardır.

Belkemiği çatlaklarının bacaklar hizasında felç, hafif felç ve bacaklarda ağrı yaptığı dünyaca malûmdur. Yalnız belkemiği çatlaklıklarının serhoş yürüyüşüne benzer bir yürüyüşe veya gayri muntazam bir yürüyüşe ve yahut da bacaklarda hasıl ettiği ağrılar dolayısile adımları kısa atmak suretile vaki olan yürüyüşe sebep olduğu şimdiye kadar hiç bir kimse tarafından tarif edilmemiştir. Keza bu hususta kliniğimizde yaptığımız ameliyatlar neticesi yukarıda tarif ettiğim yürüyüş şekillerinin temamile iyileşmesi de bize belkemiği çatlaklıklarının yürüyüş üzerinde yaptığı tesirleri izah etmektedir.

Belkemiği çatlaklıklarının yine dünyaca bilinmiyen bir hastalığa sebep olduğu son zamanlarda kliniğimizde yaptığımız bir kaç ameliyatla da isbat edilmiştir. Hiç bir sebebe rapt edilemiyen sık sık ve sayılamıyacak derecede idrar etme, yine bir sebebe yani bir taş veya iltihaba merbut olmıyan ağrılı ve kesik idrar etme dahi belkemiği çatlaklıkları neticesidir.

Bütün dünyaca bilinen ve ancak 1926 senesinde Prof. André Leri tarafından güzelce tarif edilen ve enuresis denilen ya gece veya gece gündüz sidiği tutamamazlık meselesi, çok az vak'alar müstesna, hemen daima belkemiği çatlaklıklarile alâkadardır. Kliniğimizde yaptığımız bir çok vak'aların şifayap oldukları da bunu göstermektedir.

Yine dünyada bilinen ve ancak 1926 yılından sonra tamamile meydana çıkarılan bacaklar hizasındaki ağrı da belkemiği çatlaklıkları neticesidir. Yaptığımız ameliyatlar bu hususta bu fikri ileri sürenlerin ne kadar haklı olduklarını göstermiştir.

Diyebilirim ki uzun müddet devam edip de tedaviye taannüt eden bacaklardaki ağrıların bir çoğunun gizli kalmış ve ancak Röntgen ile tayin edilebilen bir belkemiği çatlağından ileri geldiğini çok kerre meydana çıkarılabilen belkemiği çatlakları daha henüz meçhul kalmış bir çok hastalıklara sebep olmaktadır.

Digitized by Google

Diyeceksiniz ki ancak Röntgen ile meydana çıkarılan ufak bir belkemiği çatlağı nasıl olur da bu kadar mühim bir ârızaya sebep olabilir? Size daha evvel arzettiğim gibi belkemiği içindeki murdar ilik çok önemli bir uzuvdur. Kol, bacak ve gövdeye giden his ve hareket sinirlerin geçit yolunu teşkil ettiğinden bunun üzerine vaki olacak en ufak tazyik, içinden milyonlarca sinir teline icrayi tesir edecek ve evvelce saydığım hissî ve harekî bir takım yolsuzluklara sebep olacaktır. Bir belkemiği çatlağı nasıl olur da murdar ilik üzerine tazyik yapabilir? Belkemiği kanalının muntazam bir surette yukarıdan aşağıya ve kuyruksokumundan itibaren aşağıda yukarıya doğru kapandığını bundan biraz evvel arzetmiştim. İşte mezkûr kanal kapanırken vaziyete göre önden arkaya ve arkadan öne uzanan, fakat birbirinin karşısına gelemiyen kemik parçaları öne, yan ve arkaya doğru bükülerek veya kanalı daraltarak murdar iliğe tazyik etmekte ve bu tazyik neticesi murdar iliği ve daha doğrusu oradan geçen sayısız sinir telleri sıkışmakta, vazifelerine engel olunmakta ve bu gibi ârızalar tahassül etmektedir. Yine kanalı teşkil etmek üzere birbirine yaklaşmak suretile birbirile birleşemiyen kemik parçalarının arası ya açık kalır ve buradan murdar ilik veya üzerini örten zarlar dışarı fırlar; ve bu suretle doğuşta belkemiği hizasında ve en ziyade daha evvel arzettiğim en geç kapanan ve kalça kemiği üst kenarı hizasına tevafuk eden belkemiği üzerinde içi su ile dolu veya içinden su gelen bir ura rast gelinir. Buna spina bifida veya yeni verdiğim isimle vertebra bifida nam verilir.

Sidik ve pisliğin tutulamamazlığı meselesine gelince: Yukarıda arzettiğim en geç kapanan ve arkada kalça kemiğinin üst kenarı hizasında veya biraz üstünde bulunan nahiyede murdar iliğin sidik ve pisliği tutan merkez bulunmaktadır. Tabiidir ki bu hizada hasıl olan tazyik buradan geçen sinirle merkezin iş görmemesine ve binnetice hastanın sidik ve pisliğini bırakmasına sebep olmaktadır.

Belkemiği çatlaklıkları, yine dünyaca bilinen ve yapılan bütün tedaviye rağmen taannüt eden ve tabanda hasıl olan yaraların tahassülile de alâkadardır. Bu yaralara mal perforan nam verilir. Murdar ilikten geçen sinir yalnız his ve hareketle mükellef değildir. Ayni zamanda bacak-

Digitized by Google

daki bir çok örgülerin beslenmesile de alâkadardır. Oradan geçen sinirlerin tazyik altında bulunuşu bazan bir taraf bacağının diğer bacağa nisbetle daha küçük ve daha kısa olmasını intaç ettiği gibi her iki bacak müşavi olduğu takdirde bile bazan bir bacakta beslenme bozukluğu neticesi uzun müddet tedaviye taannüt eden veya hiç kapanmıyan yaraların tahassülüne sebep olmaktadır.

Yukarıda arzettiğim bir çok hastalıklar belkemiği hizasındaki çatlaklıkların ne derece önemli ve bu hususta, bu bilinmiyen mevzuu intihapta ne kadar haklı olduğumu göstermektedir.

Tedavi: Yukarıda saydığım bütün bu ârâz ancak dar olan belkemiği kanalını arkadan açmak ve murdar iliği üzerinde tazyik yapan kemik ve kalın sert şeritleri kesmekle yapılmaktadır; ki ehemmiyetli ve çok dikkatle yapılması gerekli olan bir ameliyattır. Buna laminéctomie namı verilir.

(Bu ârâzı gösteren bir çok hastaların ameliyattan evvel ve sonra alınmış olan Röntgen filmlerile yukarıda yazılan yazıyı izah edici müteaddit şema ve diyapozitifler gösterilecektir.)

Digitized by Google

Kırık ve çıkıkların sosyal bakımdan ehemmiyeti

Yazan: Dr. H. Ziya KONURALP

İstanbul Tıp Fakültesi ikinci Şirurji kliniği Doçenti

Digitized by Google

Digitized by Google

Kırık ve çıkıkların sosyal bakımdan ehemmiyeti

Yazan: **Dr. H. Ziya KONURALP**

İstanbul Tıp Fakültesi ikinci Şirurji kliniği Doçenti

Son asrın endüstriyel sahada gösterdiği büyük terakkiler mühim ârızaların, ağır kazaların artmasına ve dolayısile hekimlerin bu bakımdan daha ziyade meşgul olmalarına sebebiyet vermiştir.

Bir kemiğin çatlaması, yekdiğerinden uzaklaşmış iki veya daha ziyade parçalara ayrılması, ve yahut deriyi delerek uçları dışarıya çıkacak şekilde kırılması neticesi husule gelen malûliyetleri göz önüne koyarak sosyal bakımdan bunların ehemmiyetini kayd ve tedavileri için yapılacak tedbirleri hulâsa etmek istiyorum.

Bugünün siyasetinde her millet kendi nüfusunun sağlam ve verimli bulunmasile öğünmekte, ve international mevkiini bu kuvvete istinat ettirmektedir. Binaenaleyh üzerinde tevakkuf ederek tafsil edeceğim «Kırık ve çıkıklar» yalnız ilmî değil, aynı zamanda sosyal kıymeti haiz bulunan ehemmiyetli bir mücadele mevzuu ve bir memleket meselesidir. Bilhassa genç zümreyi ekseriya ağır bir surette muattal bırakan bu kabil ârızalarına yalnız spor müsabakalarında değil, günlük fabrika mesailerinin mûtad vergileri olarak da şahidi bulunmaktayız. Cumhuriyet devrinin memleketimizde yeni yeni tesis ve peyderpey açtığı fabrikalar, bizde de endüstriyel kazaları çoğaltmış bulunmaktadır. İşçi sınıfının en çok kazaya maruz kısmı el ve parmaklarıdır. Fabrika istatistiklerine bakacak olursak bu nisbetin yarıdan daha yüksek olduğunu görürüz. Zlin'deki meşhur ayakkabı fabrikasının 1932 senesi istatistiğinde el kazalarının umum kaza mikdarına nazaran nisbeti % 62 dir. Çek-Slovakya'da bir sene zarfında sigorta şirketleri tarafından el kazaları sebebile 244,502,804 kuron ödenmiştir. Binaenaleyh bu yüksek nisbetin ifade ett

Digitized by Google

tiği manayı tetkik edecek olursak kazaların işçi için ehemmiyetli ve hayatî bir mevzu olduğunu anlarız. Hele meseleyi kolun kesilmesine kadar götüren parmakların basit sıyrık, bere, ve eziklerini hiç ihmal etmemek lâzımdır. Bunlar ekseriya bir kırık ile müşterek bulunurlar.

Ayağı kırılan genç bir sporcunun, eli kırılan kıymetli bir işçinin iş ve faâliyetine avdet edebilmesi için ihtimamlı bir tedavi ve bakıma ne kadar ihtiyaçları olduğunu izaha lüzum görmem. Bir kol çıkığı, hatta daha basit olarak bir parmak çıkığı zamanında tedavi edilmeyecek olursa o şahıs daimî surette malûl kalır. Bir kırık için de hiç şüphesiz aynı tarzda düşünebiliriz. O halde genç bir sporcuyu, bir işçiyi, yani yarının fedakâr askeri olacak kıymetli bir elemanı bu şekilde ya silâhsız veya daimî çürük sınıfına nakletmek mecburiyetinde kalırız. Memleketimizdeki zengin fabrikaları, ve spor hareketlerini göz önüne getirecek olursak bu ârızaların ve tevlidi muhtemel mâlûliyetlerin mikdarı ehemmiyetli bir yekûn tutar.

Burada kırıkcı ve çıkıkcı ismi altında mahallede kömürcülük eden veya sair hizmetlerle hayatını kazanan mutatabbibleri bilhassa zikretmek isterim:

İhtiyarlarımızın, eski devirlerin kanaati «doktor kırık ve çıkıktan anlamaz» idi. Bu düşünce ile her kırık ve çıkık vak'asına mahallenin bir komşusu tarafından bir kırıkçı tarif edilir. Hastaya çağrılan bu cahil adam kırılan bacak veya kolu bir takım yağlarla uğar, büker, kırık kemiklerin yekdiğerine sürtünmesinden mütevellit ve bizim «crepitation» dediğimiz kıtırtıları husule getirerek hastanın canını yakar ve muhitini de kırığı yerine koyduğuna inandırırdı. Hiç dokunulmadan dahi iyi olabilecek basit vekayide tabiatile şifayap olan hasta bunların meddahı olup giderdi.. Avrupada dahi görülen bu kabil kırıkçılar bizim memleketimizde de uzun devirler yaşamışlar, ve nihayet Cümhuriyet devrinin kanunlarile mücadele edemeyerek birer birer sahneden çekilmişlerdir; çünkü her vak'aya çekinmeden müdahale eden bu mutatabbibler, hastaya en basiti ya bir topallık veya bir çolaklık hediye bırakmışlardır.

Tarihe bakacak olursak: Kırık ve çıkık tedavisi beşeriyetin pek eski devirlerinde bile ehemmiyetle karşılanmıştır. Kırıklar İsa'dan 2000 se-

Digitized by Google

ne evvel tedavi edilmiş, Mısırlılar devrinde metodlu bir san'at halında yaşamış, ve nihayet spora büyük bir kıymet vermiş bulunan Atinalılarla İspartalılarda kırık ve çıkık tedavisi için bilhassa askerî hekimler yetiştirilmiş, Hipokrat ise kırık tedavisinde usuller tarif etmiştir. Orta asırda Araplar bu bahs üzerine ehemmiyetli tetkik ve tecrübeler yapmışlar, kırık tedavilerini makul bir usul halinde tasnif etmişler, ve bugünkü alçı tatbikatına bir başlangıç teşkil eden kat'î sargılar kullanmışlardır.

O halde pek eski devirlerde bile muayyen ve metodik usullerle tedavi edilen kırık ve çıkıkların bugün daha tecrübeli bilgilere dayandığını öğrenmekle müsterih bulunmaktayız.

Kırık ve çıkık bir kaza esnasında anî olarak husule gelir. Tedavisi de derhal yapılmalıdır. Binaenaleyh mecruhun hemen bir mutahassıs hekime nakli lâzımdır. Mütahassıs hakim bulunmuyorsa her halde ilk müdavâtını bir hekim yapmalıdır. Kırıkların düzeltilmesi ne kadar mühim ise bir çıkığın da yerine konmasında kabil olduğu kadar acele etmek muvaffakiyet bakımından mecburîdir. Bir kırık veya çıkık eskidikçe tedavisi de güçleşir. Geçen bu zaman uzunca bir müddet olursatedavi imkânı da azalır. O halde genç ve yaşlı her vatandaş böyle bir kazazedeyi en kısa bir zamanda hastaneye sevk etmeğe borçlu olduğunu bilmelidir. Bir kelime ile hülâsa edecek olursak: Kırık ve çıkık vak'aları sıhhî imdat vasıtalarile nakledilmelidir. Eğer bunlarda bir yara husule gelmiş, kemikler dışarı çıkmış bulunuyorsa bu acelecilik daha seri olmalıdır; çünkü bunlarda ilâveten bir de ameliyata ihtiyaç vardır.

Kırık ve çıkıklar teşhis ve tedavi bakımından kontrol eden en kıymetli vasıta olarak elimizde röntgen vardır. Bazan bununla da teşhisinde müteredddit kalınan vak'alar olur. Bu sebepten röntgen muayenelerinde muhtelif resimler alarak tetkik etmek mecburiyetinde kalır ve bu usulü her zaman tatbik ederiz: Projeksiyon :

No. I : Önden çekilmiş bir ayak röntgen resmi. Kırık mevcudiyetine delâlet eden hiç bir hususiyet göstermiyor.

No. 2 : Ayni ayağın yandan alınmış röntgeni. Her iki kemiğin kırık olduğu açıkça görülmektedir.

Digitized by Google

Bu keyfiyet bir vaziyette alınan bir tek röntgen resmi ile dahi bazan kırığın görülemediğini göstermektedir.

No2/2: Bu röntgen resmi de ayak bileğinde ki bir çıkığı gösteriyor.Sporcuları alâkadar eden bu çıkığın derhal yerine konması lâzımdır.

No. 3 : Bir elin küçük parmağı kırığını görüyorsunuz.

No. 4 : Ayni parmağın yan resmi bu kırığı daha vazıh gösteriyor ki zamanında tedavi edilmediği için böyle sakat kalmıştır.

No. 5 : Uygun bir tedaviye tabi tutularak sakatlık bırakmasına mani olunan bilek kırığı.

Röntgenin teşhis için işe yaradığı kadar tedavi kontrolunda da ehemmiyetli bir rol oynadığına dair sizi tenvir eder düşüncesile bu resimleri gösteriyorum.

No. 6 : Gördüğünüz şu uyluk kemiği kırığının düzelmemiş, yani kırık kemiklerin bir istikamete getirilmedikleri görülüyor.

No. 7 : Ayni bacak tashih edilmiş. Gördüğünüz röntgen resmi ile de düzeltilip düzeltilemediği kontrol edilmiştir. Kırık parçaları bir istikamete getirilmiş bulunuyor.

Kırık kemiklerin uc uca yapışdıkları da röntgenle tetkik olunur. Ve bu suretle alçıda kalma müddetleri tesbit edilir. Kırık tedavisinde her uzuv muayyen zamanlar tayin edilmiş ise de bazı insanlarda, meselâ yaşlılarda bu müddetin daha uzun olması lâzımdır. Binaenaleyh kırık kemiklerin yekdiğerile sağlam bir şekilde yapışıp yapışmadıkları röntgenle kontrol edilmeden evvel hastalar bastırılmamalı, yürütülmemeli, iş görmesine müsaade edilmemelidir. Aksi takdirde kırık kemikler arasında yalancı mafsal husule gelerek basit bir tedavi yerine ameliyatlara ihtiyaç hasıl olur.

No. 8 : Kırık ucları yekdiğerine yapıştıran taze kemiği bu resimde güzelce görüyorsunuz.

Digitized by Google

Kırık ucların yan yanya getirilmesi mümkün olamayan vak'aları da kendi haline bırakmayız. Bunlara ameliyat yaparız.

No. 9 : Yan yana getirilemeyen ucları ya tel ile diker, veya burada olduğu gibi hem diker hem de demir plâkla çivileriz. Veyahut da;

No. 10: Burada gördüğünüz gibi plâkla iktifa ederiz.

Bu resimlerle verdiğim izahata nazaran, kırık ve çıkık teşhisini temin ve yanlışlıklarını kontrol ederek tedavi esaslarını metodlaştırma Röntgen hekime olan itimadı bir iman olarak tamamlamaktadır.

Sözlerime nihayet verirken aza noksanlıklarını telâfi maksadı ile kullanılan protezler hakkında bir kaç kelime ilâve etmek isterim:

Bacağı veya kolu her hangi bir yerinden kesilmiş bir gence sun'î kol veya bacak takılarak muayyen bir nisbette muhite olan ihtiyaçtan kurtarmak, muntazaman vazifesine devamını temin etmek, ve harp zamanında da geri hizmetlerini mükemmel bir surette ifa etmesini mümkün kılmak cerrahinin temin ettiği en büyük muvaffakiyetlerdendir.

Görüyorsunuz ki bu günün cerrahisi kırık ve çıkıkları mükemmel bir surette anlıyarak muayyen metodlarla tedavi etmektedir. Kazayı müteakij ne kadar kısa bir zamanda hekime müracaat edilirse iyi olmak şansı da o nisbette büyüktür. Bunlardan başka protez dediğimiz sun'î azalarla da vücudun noksanlıkları telâfi edilmektedir.

NETİCE : Sosyal bakımdan daha ziyade genç ve orta yaşlı zümreyi alâkadar edip işinden, hattâ harp hizmetlerinden men'edecek kadar ağır malûliyetler tevlit eden kırık ve çıkıkları ehemmiyetle nazarı itibare almalı ve en kısa zamanda hekime müracaat etmelidir. Çünkü tedavileri mümkün bu ârızalar zamanla bir yığın malûl bırakır.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Âmme Hukuku Tarihimizde Tanzimat Devrinin Karakteristik Vasıfları

Yazan: **Dr. Recai G. OKANDAN**

İstanbul Üniversitesi Âmme Hukuku Doçenti

Digitized by Google

Digitized by Google

Âmme Hukuku Tarihimizde Tanzimat Devrinin Karakteristik Vasıfları

Yazan: **Dr. Recai G. OKANDAN**

İstanbul Üniversitesi Âmme Hukuku Doçenti

Bugünkü konferansımızda, âmme hukuku tarihimizde kendine mahsus bir mevkii bulunan Tanzimat devrinin karakteristik vasıflarını; bu devir zarfında âmme hukukunu alâkadar eden sahalarda girişilen islâhat teşebbüslerile isdar olunan fermanların eriştikleri müsbet veya menfî neticelerin hakikî bünyesini; tatbikat ve filiyat sahasında bunların ne gibi bir vaziyet ve tahavvül husule getirerek ne tarzda bir tesir icra ve ne gibi bir neticeye müncer olduklarını tetkik ve Tanzimat devrinin âmme hukukumuzda hakikî mahiyet, çehre ve bünyesini, tesbit ve tebarüze çalışacağız. Mevzuumuz cephesinden Tanzimatın işgal ettiği hakikî mevki ve arzettiği ehemmiyet nedir? Tanzimat ne yapmıştır, karakteristik vasıfları nelerdir, ne gibi bir neticeye müncer olmuştur ve kendisine ne gibi bir mahiyet atfedilmek lâzımdır?

I — Tanzimat devri ve onu ifade eden Hattı Şerif, Hattı Humayun ve fermanlar mevcut olan siyasî sistem ve rejime karşı fertlerin bir reaksiyon ve ittihadından neş'et etmiş değillerdir. Ne Abdülmecid'in 1839 ve 1856 fermanları ve ne de Abdülâziz'in gerek cülûsunda ve gerekse müteakip seneler zarfında isdar ettiği Hattı Humayunlar, hiç bir zaman millet tarafından vukubulan bir aksülâmelin mahsulü değildirler. Abdülmecid'in icrayı saltanatının sonlarına ve Abdülâziz'in de saltanatının ortalarına doğru zuhur eden muhalefet istisna edilecek olurca, Osmanlı milletinin bu tarzda bir reaksiyonda bulunabileceğini kabul etmek de çok güçtür. 1876 softalar kıyamı ve hattâ daha evvel zuhur eden 1859 Kuleli vak'ası gibi bazı hâdiselerden sarfı nazar, memlekette inkılâp, ihtilâl, mevcut olan sistemde tahavvül ihtiyacını duyan müçtemi ve müttehit bir kütle teşek-

Digitized by Google

kül etmiştir denmez. Tabiatile, bu vaziyet karşısında, Tanzimat fermanlarında milletin aksülâmelinden doğan bir mahiyet aramak imkânsızdır. Filhakika Tanzimatın çerçevesine dahil fermanların isdarına devlet şeflerini sevkeden kendi iradelerinden hariç bazı kuvvet ve sebepler mevcuttur; fakat bu kuvvet ve sebeplerin menşei her halde millet değildir. Hattâ hükümdarın tek taraflı arzu ve isteğile husule gelen Tanzimat fermanlarından bazıları, hakikatte millete hitap eden bir tarzda bile tanzim olunmamıştır. Nitekim 1856 islâhat fermanı, hakikatte bilûmum iktidarın kaynağı olması lâzımgelen millete değil, o zamanın Sadrazamı Mehmet Emin Paşaya doğrudan doğruya hitap eder bir şekilde tertip ve kaleme alınmıştır. Abdülmecit isdar ettiği bu fermanında, vezirine hitap ederek memleket dahilinde icrası icapeden muhtelif hususatı tesbit ve bunların ifa ve icrasına «iradei padişahanenin şerefsadır» olduğunu söylemekle iktifa etmiştir. Hükümdarın muhatabı millet değil, kendisinin muti ve sadık hizmetkârı bulunan «sadrazam»ı dır. Kısaca, Tanzimat devrinde her şeyin padişahın bir taraflı arzu ve iradesiyle vukubulduğunu, Tanzimat fermanlarının meydana gelmesinde milletin müessir hiç bir rolü olmadığını kabul etmek lâzımdır.

II — Tanzimat devrinde girişilen islâhat teşebbüsleriyle isdar olunan fermanlarda, Osmanlı Devletinin beynelmilel vaziyeti bilhassa mühim bir rol oynamıştır. Filhakika, memleketin dahilî vaziyeti de, hâkim olan anarşi ve keşmekeş dolayısile mevcut siyasî ve sosyal vaziyette değişiklik yapılması zaruretin duyulmasında ve bu hususta icabeden tedabirin ittihazında yabancı devletlerin de çok mühim bir tesir ve rolü olmuştur. Oldukça batî yürüyen islâh ve yenilik teşebbüslerinin zuhur ve tacilinde Avrupa Devletlerinin vukubulan müdahaleleri zaman zaman müteaddit fermanların isdariyle neticelenmiştir. Nitekim 1839 Hattı Şerifinin isdarında, mecut olan Mısır meselesi dolayısiyle Osmanlı devletinin haricî siyasetine ve dahilî işlerine Avrupa Devletleri tarafından vukubulan müdahalelerin; keza memleketimizde daima mağdur oldukları söylenen ortodoks tebaaların himayesini bahane ederek Osmanlı İmparatorluğu üzerine hâkim olan Rus nüfuzunu kırmak gayesiyle hareket eden garp Devletlerinin büyük bir tesir icra ettiği inkâr edilemez. Keza, Paris muahedesine

Digitized by Google

takaddüm eden günlerde, bilhassa gayri müslim unsurların hukukunu arttırmak ve onlara tam bir müsavat temin etmek gayesiyle tanzim olunan 1856 fermanında da, yine Çar Nikola I le başlıyan Rus müdahale ve taarruzlarından Osmanlı Devletini kurtarmak istiyen İngiltere, Avusturya ve Fransa gibi Devletlerin müdahale ve tavsiyeleri mühim bir rol oynamış ve bu suretle ortodoksların hukukunu siyanet ve himaye noktasından ileri sürülmesi melhuz Rus tez ve müdahalesini önlemek gayesi mevzuubahs islâhat fermanının isdarında mühim bir âmil olmuştur. Netice itibariyle, Tanzimat devrinde, hissedilen dahilî bir zaruretin mahsulü olduğu kadar, yabancı devletler tarafından muhtelif sebep ve bahanelerle vukubulan müdahalenin eseri olmak mahiyeti de mevcuttur.

III — Tanzimat, Osmanlı Devletinin mevcut olan dinî ve ilâhî karakterinde hakikî hiç bir tahavvül husûle getirmemiş ve getirmekte istememiştir. iBlâkis, memleketin siyasî ve içtimaî vaziyetindeki bozukluğun hakikî sebeplerini şeriatin hükümlerinden uzaklaşmakta bulmuştur. Nitekim Tanzimatın başlangıç ve açılışını ifade eden 1839 Hattı Şerifinin ilk satırları, bizlere, Devleti Aliyyenin bidayeti teessüsündenberi «Ahkâmı Celilei Kur'aniye» ve «Kavanini Şer'iye»ye kemaliyle gerekse bilûmum tebaaların refah ve saadetinin en yüksek mertebesine eriştiğini ve fakat son yüz elli sene zarfında mütenevvi ve muhtelif sebeplerden dolayı şer'i şerife uygun bir tarzda hareket edilmemesinin neticesi olarak evvelki kuvvet ve mamuriyetin bilâkis zâaf ve fakra tebeddül ettiğini; kavanini şer'iye tahtında idare olunmıyan memalikin payidar olmıyacağını tebarüz ettirmektedir. Bilâhare, 1839 Hattı Şerifini tekit ve tevsi gayesiyle isdar olunan 1856 islâhat fermanında da ayni ruhun hâkim bulunduğu ve mevcut olan sistemin teokretik mahiyetinde hiç bir tahavvülün icra edilmediği görülmektedir. Keza, 1861 de tahta cülûs ederken Abdülâziz tarafından isdar olunan Hattı Hümayunda da, saltanatı seniyenin medarı teyit ve esası şevketi olan şeriatı şerifenin hükümleri cümleye delili tariki selâmet olduğu cihetle umuru şer'iyeye ziyadesiyle dikkat olunması hususunun kat'î bir surette teyit olunması, makamı saltanatta vukubulan tahavvülün mevcut olan dinîlik telâkkisinde bir değişiklik husule getirmediğini ifade etmektedir. Daha sonraları, yine Ab-

Digitized by Google

dülâziz'in saltanatı zamanında, Fransadan avdet eden hükümdarın 10 mayıs 1868 de irat ettiği nutku humayunda, kadîm müessese ve telâkkilerin garyri kâfi ve zamanın ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak bulunduğuna mütedair söylediği sözlerden doğması muhtemel olan neticeler de, devletin dinî ve ilâhî karakterine bir tesir icra etmemiştir.

IV — Tanzimat devrinde isdar olunan Hattı Şerif ve Hattı Humayunların hiç birinde bir esas teşkilât kanunu mahiyeti mevcut değildir. Bunlarda, daha ziyade, hissedilen ve zarurîliği memleketin müneववer ve mahdut bir zümresi tarafından kabul ve tatbiki arzu olunan bazı islâhat ve yeniliklerin icrasına teşebbüs mahiyeti mevcuttur.

Devletin siyasî çehresinde hiçbir tahavvül husule getirmiyen Tanzimat Devrinin fermanlarında, o zamanın hâkim olan devlet prensipleriyle siyasî teşkilâtında bir tahavvül husule getirecek hükümlere tesadüf olunamaz. Onlarda iktidar ve otoriteyi bir esas kanuna bağlıyan, muayyen bir devlet telâkkisini ve muayyen bir hükûmet prensibini ihtiva eden, hükümdarın hak ve salâhiyetlerini ve fertlerin hukuk ve imtiyazatını her türlü cismanî müeyyideleriyle birlikte tanzim ve tesbit ve padişahın mutlak salâhiyetlerini daha mutedil bir şekle sokan bir mahiyet mevcut değildir. Her türlü otorite ve iktidarı kendi şahsında temerküz ettiren, ayni zamanda hem cismanî ve hem de ruhanî şef bulunan hükümdar, kendisini icabında firenliyecek hiç bir siyasî müessesenin rekabetine maruz kılınmış vaziyette değildir. Bilûmum âmme otorite ve iktidarını müstakilen istimal edecek gine kendisidir. Makamı saltanatın kendi salâhiyetlerine yine kendisinin isdar ettiği fermanların hükümleriyle koyduğu bazı kayitlerin raptettiği prensip ve kaidelerin, bahşettiği hukuk ve imtiyazatın dünyevî, siyasî, hukukî hiç bir müeyyidesi yoktur. Devletin yüksek salâhiyetlerinin hudutlarında ve onların istimal tarzında hiç bir yenilik ve hiç bir tahavvül husule getirilmemiştir. Tanzim ve tertip olunan fermanlarda, kavanini mevzuanın hakimiyet ve üstünlüğünü temin sayesinde, işi temenni sahasından çıkarak bazı siyasî, hukukî, usul ve müesseselerin ihdasına mütedair hi çbir hüküm mevcut değildir. Filhakika, 1839 Hattı Şerifinde, hükümdar da dahil olduğu halde herkesin kanuna rivayetine ve vaz'olunacak kanunlara muhalif hareket etmiyece-

Digitized by Google

ğine dair padişahın da yemin edeceğine müteallik bazı hükümler mevcut ise de bu kanunlara hükümdar tarafından riayet keyfiyetinin ne şekilde temin edileceği meselesine hiç temas edilmemiş, yalnız mevcut olan kanunlara riayet etmiyenlerin Cenabı Hakkın lânetine uğrıyacakları keyfiyetinin beyaniyle iktifa olunmuştur. Kısaca, kavanini mevzuaya riayet hususunda 1839 Hattı Şerifinin tahmil ettiği «ahdü misak» keyfiyetinin müeyyidesi tamamen uhrevî bir mahiyet arzetmekten ileri gidememiştir. 1840 senesi nihayetine doğru «Meclisi Ahkâmı Adliye» binasının açılış merasimi dolayısiyle Reşit Paşa vasıtasiyle okuttuğu Hattı Hümayununda da mevcut olan kanunlara riayet edilmesini tekrar eden Abdülmecit, bu hususta, «Kavanini mevzuaya muhalif harakette bulunanlar şer'an dahi müttehem olacaklarından tedibatı mukarrereleri icrasına müsarat olunsun» diyerek yalnız fertlerin kanunlara riayetine temas ve hükümdara bile tefevvük edeceği 1839 fermanında musarrah bulunan kanunların her şeye takaddümünü temin ve mümkün kılacak bir müessesenin lüzum ve zaruretinden bahsetmemiştir. Keza, daha sonraları, Tanzimat devrine ait diğer fermanlarda da kavanini mevzuaya mutavaat keyfiyetinin müteaddit defalar zikir ve teyit olunmasına rağmen, iş söz sahasından filiyat sahasına intikal edememiştir.

V — Tanzimat devrinde, hükümdarın iktidar ve salâhiyeti karşısında fertlerin seçeceği mümessillerden mürekkep bir meclis, bu meclis tarafından makamı saltanatın kontrol ve murakabesi ve teşriî salâhiyetin bu meclis tarafından istimali; bilûmum hususatta son sözü söylemiye muktedir ve her türlü kanunları yapabilen bir parlöman, padişahın mutlak idaresine karşı mütekabil bir kuvvet teşkil ve onun ağırlığını tahfif edecek temsil esasına müstenit ve hattâ istişarî mahiyette millî bir meclis mevzuubahs olmamıştır.

Maamafih, 1839 Hattı Şerifinde, yine ayni fermanda zikredilen esaslar dahilinde icabeden kanunların bilûmum vükelâ ve ricali devletin de iştirakiyle «Meclisi Ahkâmı Adliye» tarafından kararlaştırılmasına, «Meclisi Ahkâmı Adliye» azalarının kendi düşündüklerini serbestçe söyliyebilmelerine, «Meclisi Ahkâmı Adliye» azası adedinin icabettiği nisbette çoğaltılmasına mütedair tesadüf edilen bazı hükümler de, o zama-

Digitized by Google

nın vaziyetine göre, oldukça şayanı dikkat bir mahiyet arzetmekten de geri kalmamaktadırlar. Bu hükümlere göre, «Meclisi Ahkâmı Adliye» de takip olunacak usulü müzakere ve kanunların kararlaştırılması ve onlara icraîlik sıfatının bahşı hususunda takip edilen tarzı hareket ve bu hususta tanzim olunan dahilî nizamname, meşrutî rejime doğru bir temayül ve gidişin mevcudiyeti hissini vermektedir.

1839 Hattı Şerifini müteakip bir reis, on aza ve iki kâtipten mürekkep ve sadrıazam da dahil olduğu halde şeyhülislâm, serasker, ticaret nazırı, zarphane müşiri, hariciye nazırı, mabeyni hümayun müşürü gibi «Babiâli»ye dahil muhtelif unsurların iştirakiyle teşekkül eden «Meclisi Ahkâmı Adliye», hükümdarı mutlak iktidar ve iradesi karşısında onun hak ve salâhiyetlerine adeta iştirak ettirilmiş gibidir. Bu vaziyet, temsilî ve millî bir meclis mahiyetini tam manasiyle arzetmemesine rağmen, surette, ufak ve adedi mahdut azalardan mürekkep ve takip edilen usulü müzakere noktasından adeta bir parlömanı andıran «Meclisi Ahkâmı Adliye» müessesesiyle «hükümdar» arasında salâhiyetlerin istimali ve kanunların yapılması noktasından mütekabil bir teşriki mesainin mevcudiyeti hissini uyandırmaktadır. Hattâ, Hattı Şerifte bahsedilen bu müesseseye Abdümecit tarafından atfedilen ehemmiyetin neticesi olarak, «Babiâli» de «Meclisi Ahkâmı Adliye» için yeni bir bina inşa ettirilmiş ve 1840 senesinin sonlarına doğru yapılan küşat merasimi münasebetiyle Babiâliye kadar bizzat gelen hükümdar orada vukubulan tebrikâtın kabulünü müteakip Hariciye Nazırı Reşit Paşaya okuttuğu nutkunda, meclisin faaliyetinden dolayı memnuniyetini izhar ve mecliste yapılan müzakerelerin büyük bir serbesti içinde yapılmasından doğacak iyi semere ve faideleri bilhassa tebarüz ettirmiştir. Hükümdarın irat ettirdiği bu nutkuna karşı «Meclisi Ahkâmı Adliye» bir «Mazbatai Teşekkürüye» ile mukabelede bulunmuş ve padişaha arzedilen bu teşekkürnamenin balâsına hükümdar tarafından yazılan satırların sonunda, Abdülmecit gelecek seneler zarfında icrası icabeden hususat hakkında fikir ve mütalaalrını bildirmek üzere her sene bşında «Meclisi Ahkâmı Adliye»ye geleceğini ilâve etmiştir.

Digitized by Google

Görülyor ki, Padişahın her sene «Meclisi Ahkâmı Adliye»ye gelmesi, orada aynen meşrutî devletlerde olduğu gibi memleketi alâkadar eden hususat hakkında söz söylemesi, meclisin buna cevap vermesi, her sene yapılacak işlerin mütekabilen zikir ve dermeyan ve mecliste serbestçe müzakere olunabilmeleri; mevcut olan siyasî sisteme yeni bir veçhe bahş, onun ağırlığını oldukça tahfif ve makamı saltanatın imtiyaz ve hukukuna iştirak eden diğer bir siyasî organ ve müessesenin zuhurunu ifade edebilecek bir mahiyet arzetmekten geri kalmamaktadır. Kısaca, bütün bunlar, adetâ, meşrutî sisteme doğru bir gidiş ve temayülü andıracak; saltanat makamının mutlak salâhiyetlerine, hükümdarın yine kendi arzu ve bir taraflı iradesiyle, «Meclisi Ahkâmı Adliye» namında diğer bir organın iştirak ettirildiğini gösterecek bir mahiyet arzedebilmektedir' Müzakere ve rey ihdası hakkında tesbit edilen usul ve merasim noktasından parlömanter rejimi andıracak tarzda faaliyette bulunan böyle bir müessesenin ihdası her halde büyük bir yenilik ve tekâmülü ifade etmektedir denilebilir.

Fakat, bütün bunlara rağmen, yine ayni fermanın muhtevasına göre, «Meclisi Ahkâmı Adliye» de, kelimenin hakikî manasiyle, teşriî, temsilî ve millî bir meclis mahiyetini görmekte imkânsızdır. Her şeyden evvel, teşekkülü noktasından tamamen hususî bir karakteri haiz ve mevcudiyetini tamamen hükümdara borçludur. Keza salâhiyeti noktasından da teşriî iktidarı haiz bulunduğu söylenemez; kendisine bahşolunan salâhiyet kavanini mukteziyeyi kararlaştırmak ve «karargir» olan kanunları «düsturulâmel tutulmak üzere» balâsının «tasdik ve tevşiki» zımnında «tarafı hümayuna» arzetmekten ibarettir. Kendisinde, kanunların yapılması hususunda hükümdara yardım ve tamamen onun emri altında bulunan bir ihtisas komisyonu mahiyeti mevcuttur. Milletin hakikî ve makul arzu ve isteklerini hükümdara bildiren, padişahın iktidar ve salâhiyetleri karşısında milletin iradesini temsil ve icabında onu devlet şefine empoze edebilen müstakil ve teşriî bir organ mahiyetini haiz değildir. Hattâ, daha sonraları, Şubat 1845 te «Babiâli» de Abdülmecit tarafından bizzat okunan fermanın icablarını tahakkuk ettirmek gayesiyle, eyaletlerin vaziyeti ve yapılması lâzımgelen değişiklikler hakkında fikirlerini beyan etmek

Digitized by Google

üzere muhtelif eyaletin mümessillerinden mürekkep İstanbulda tesisine teşebbüs edilen meclis te, hiç bir zaman teşriî salâhiyeti haiz ve millî bir meclis sıfatını iktisap edememiştir. Keza, 1868 de, bilûmum kanun ve nizamname projelerinin tanzim ve tetkiki gibi teşriî hususat ile iştigal ve gerek hükümdar ve gerekse nazırlar tarafından arzedilecek her türlü mesail hakkında rey ve mutalea beyanı salâhiyetini haiz bulunmak üzere ihdas edilen «Şurayı Devlet» müessesesinde de, sureta teşriî faaliyeti ifasına iştirak ettirilmiş olmasına rağmen, hükümdarın mutlak salâhiyeti karşısında teşriî iktidarı haiz bir organ mahiyeti mevcut değildir. Nitekim, bu müessesenin 10 mayıs 1868 de «Babıâli» de resmi küşadı yapıldığı gün Abdülâziz tarafından iradolunan nutku hümayunda icabedilen bu yeniliği esas itibarile «Tefriki Kuva» esasına dayandığını söylenmiş olmasına rağmen, bu hususta yalnız icraî ve kazaî iktidar ile ruhanî ve cismanî iktidardan bahsedilerek teşriî iktidardan hiç bahsolunmaması da ihdas olunan bu yeni teşekkül ile teşriî iktidarı haiz bir organın tesisi gayesinin maksut olmadığı teyit edilmiş olmaktadır. Netice itibariyle teşriî salâhiyet yine hükümdarın şahsında temerküz etmektedir; devlet şûrasının icabeden kanun projelerini ancak hazırlıyabilmek salâhiyeti, hakikatta, ona teşriî bir organ mahiyetini bahşetmekten çok uzak bulunmaktadır.

Kısaca, Tanzimat devri, Padişahın iktidar ve salâhiyetleri karşısında milletin mevcudiyetini ifade ve her türlü istiklâli haiz teşriî bir organ meydana getirememiştir.

VI — Tanzimat deviri, siyasî, içtimaî ve felsefî bir görüşten mülhem umumî prensipleri teyit ve ifade eden bir hukuk beyannamesinin zuhurunu da mümkün kılamamıştır; isdar olunan fermanların hiç birinde bu tarzda bir mahiyet mevcut değildir. Filhakika, gerek 1839 ve gerekse bunu teyit, tekit ve tevsia çalışan diğer hattı hümayunlar müslüm ve gayri müslüm bütün tebaanın kanun nazarında müsavi oldukları, müslüm ve gayri müslüm tebaanın can, ırz, namus ve malının her türlü tecavüzden masuniyeti, muhakemesiz ölüm cezasına çarptırılmanın men'i, muhakemelerin aleniliği, vergilerin fertlerin malî iktidarına göre tayin ve mun-

Digitized by Google

tazam bir surette tahsili gibi fertlere temin edilen bazı hukuk ve bahş-olunan bazı teminatı ihtiva etmektedir. Fakat, «tebaai saltanatı seniye-den olan ehli islâm ve mileli sairenin bilâistisna mazhar» olacağı bu «müsaadatı şahane», fermanlarda kullanılan tabirlerden de anlaşılacağı vecih üzere, hakikatte, fertlerin her nevi haklarını tam manasiyle ifade ve temin etmekten çok uzak bulunmaktadırlar.

Tanzimat devri ve onu temsil eden fermanlar, Osmanlı İmparatorluğunda âmme hürriyetlerinin zuhurunu ifade edebilecek mahiyette bir bünyeye sahip değildirler. Hakikatte, bilûmum «tebaai saltanatı seniye» lehine hükümdar tarafından, onun mutlak ve tek taraflı arzu ve iradesiyle, bir lutuf ve ihsan mahiyetinde bahşolunmuş bazı imtiyazat mevzuubahs olmaktadır. Ve bu imtiyazatı her zaman geri almaktan hükümdarı vaz geçirtecek hiç bir kuvvet ve müessese de mevcut değildir. Fertlere ihsan buyurulan mevzuubahs hukuk ve imtiyazata karşı merkezî iktidarın vukubulan keyfî, müstebidane hareketini icabında firenliyebilecek hiç bir hüküm ve müessese mevcut değildir. Fertlere tanılmak istenen ve filiyat sahasında hiç bir kıymet ve ehemmiyet arzetmiyen bu hak ve imtiyazatın hakikî müeyyide ve teminatın da birlikte meydana getirilmesine, hükûmet edilenlere ihsan edilen mevzuubahs hukukun hükûmet edenlere karşı tesir ve hâkimiyetini de temin edecek siyasî yahut kazaî ve her türlü tesir ve müdahaleden uzak bir müessesenin tesis ve ihdasına tanzimat hattı hümayunlarında yer verilmemiştir. Her ne kadar, Tanzimat devrinin sonlarına doğru ihdas olunan Şurayı Devlet müessesesine bahşedilen hükûmetle fertler arasında zuhur eden ihtilâfata müteallik davaları rü'yet edebilmek salâhiyeti hükûmet edenler karşısında fertlerin hukukunu siyanetle idare edenlerin de kazaî bir kontrola tabi kılınması, fertlerin hukukunun faal idareden ayrı bir kaza organı tarafından himayesi gibi muhtelif noktalardan atılan mühim bir hatvayı ifade etmekte isa de, «Şûrayı Devlet» tarafından fertlerin müracaat ve şikâyetleri üzerine devlet ve idare aleyhine verilecek kararların ancak »Sadaret» makamının tasdikiyle icraîlik sıfatını iktisap edebilmeleri ve bu müessese organlarının Padişah tarafından tayini, hakikatte, yapılan

Digitized by Google

bu yeniliğin tesir ve ehemmiyetini de hiç derecesine indirmekten geri klmamaktadır. Bundan dolayı, tesis edilen bu müessese de, ihdasındaki hakikî gayeyi tahakkuk ettirebilmekten çok uzak kalmıştır; nitekim Abdülâziz'in müstebit idaresinin, 1868 Şûrayı Devlet nizamnamesine mugayir bir tarzda vukubulan hareketine muhalefet etmek isteyen Devlet Şûrası Reisi Mithat Paşanın merkezden uzaklaştırılarak Bağdat valiliğine tayin edilmesine kimsenin mani olamaması keyfiyeti de bunu göstermiştir; netice itibarile, Avrupa Memleketlerini takliden tesis edilen müesseselerin husule getirecekleri eksik neticeler bile, bu teşekküleri meydana getirenler tarafından felce uğratılmışlardır.

VII — Tanzimat devrinde ve bu devrin, zamanının siyasî hukukî içtimaî ve iktisadî fikir ve telâkkilerinin tesir ve izlerinden tamamen mahrum bulunan fermanlarında, muhtevaları itibarile, bir teşkilâtı esasiye hareketi olmaktan ziyade o zamanın muhtelif cephelerden bozuk olan idarî, malî, adlî ve askerî teşkilâtında bazı islâhat ve yenilik arzu ve teşebbüslerini ifade eder bir mahiyet ve karakter hakim bulunmaktadır. Mevzuubahs olan, daha evvelce de söylediğimiz gibi, hükümdar ve mutlakiyetin geniş ve vasi salâhiyetlerine bir hudut vaz'etmek değil, Tanzimat fermanlarının bilûmum tebaaya ihsan ettikleri bazı hukuk ve imtiyazatın sureta temin ve tahakkuku hususunda dahilî ve inzibatî bir nizam ve emniyetin teessüsüne çalışılması, idarî ve malî hususatın bazı usul ve kanunlara raptı, kazaî müesseselerin tesis ve ıslâhı, dahilde sükûn ve asayişi temin edecek zarurî kanunlarla bunların tatbikini mümkün kılacak bazı teşkilâtın meydana getirilmesi teşebbüs ve arzusundan ibarettir. Tatbikat sahasında, filhakika, fermanlarda izhar olunan arzu ve temennilerin tahakkuku hususunda bir çok teşebbüslere girişilmiş; devletin idare tarzile malî hususatı alâkadar eden sahalarda bazı ıslâhat yapılmak istenmiş ve şeklen Avrupa devletlerinin tarzı idare ve teşkilâtına benzetilmek istenen Osmanlı devletinde de o zamanın ihtiyaçlarına göre, dahiliye, hariciye, adliye, maarif ve sair muhtelif nazırlıklar da ihdas edilmiştir. Keza, Tanzimat devrinin sonlarına doğru, Abdülâziz'in saltanatı zamanında, Fuat, Âli, ve Mithat Paşa gibi değerli şahsiyetlerin zaman zaman vuku-

Digitized by Google

bulan daimî tesirlerinin neticesi olarak bazı teşebbüslere girişilmiş ve bunlardan, imkân nisbetinde, iyi neticeler elde edilmesine çalışılmıştır. Nitekim, 1864 te, «Tensikatı Cedidei Mülkiye» namı altında neşrolunan vilâyetlerin teşkilâtına ait kanunla mahallî müntehap meclisler ihdas olunmuş ve bu suretle mahallî hususat ve faaliyetlerin tahakkuk ve icrasına iştirak hususunda halka da bir mevki verilmek istenmiştir. Keza, yine bu kabilden olmak üzere 10 Mayıs 1868 de, Fransadan avdet eden Abdülâzizin herkesin hayretini mucip olan nutkiyle, «Şûrayı Devlet» namı altında yeni bir müessesenin küşadı yapılmış ve «Divanı Ahkâmı Adliye» namı altında da yeni bir kazaî teşekkül meydana getirilmiştir. İhdas edilen bu yeni müesseselerle gerek kanunların tanziminde ve gerekse kanunların üstünlük ve takaddümünü kontrolda fertlere bazı teminat bahş olunmasına, idarenin haiz olduğu iktidar ve salâhiyetin nisbeten tahfifine ve nihayet her türlü müdahaleden uzak kazaî bir teşekkülün meydana getirilmesine çalışılmak istenmiştir. Bilhassa icraî faaliyetle kazaî faaliyeti yekdiğerinden tefrik gayesile ihdas olunan «Divanı Ahkâmı Adliye» müessesesinin icra organı karşısındaki istiklâlini temin hususunda bazı hükümler de vaz'edilmiştir. Kısaca, memleketi muhtelif cephelerden ıslah ve teceddüde doğru götürmeğe teşebbüs eden Tanzimat fermanlarile kanunları, tatbikat ve filiyat sahasında kat'î bir muvaffakiyet elde edilememesine rağmen, bu tarzdaki yeniliklerile modern âmme hukukumuzun muhtelif prensip ve müesseselerinin ilk tohumlarını az çok serpiştiren bir mahiyeti arzetmekten de geri kalmamaktadırlar.

VIII — Tanzimat devrinin tahakkukuna çalıştığı mühim esaslardan biri de, o zamana kadar Osmanlı Devlet teşkilâtı ve telâkkisinde hâkim olan prensip ve telâkkiler hilâfına, müslim ve gayri müslim tebaalar arasında tam bir müsavatın temini arzusudur. İlk olarak 1839 Hattı Şerifiyle ilân ve izhar olunan bu arzu ve temenni, tatbikat sahasında gerek haricî ve gerekse dahilî bazı müşkülâtın zuhuruna sebebiyet vermiştir. Nitekim, haricî cepheden, Osmanlı Devleti, bu müsavati ciddî bir surette temin ve tahakkük ettiremediğinden dolayı, Avrupa devletlerinin zaman zaman vukubulan müdahalelerile karşılaşmıştır. Hattâ, 1839 fermanının

Digitized by Google

okunma merasiminin bilûmum ecnebi devlet mümessillerinin huzurunda yapılması ve muhtevasının İstanbul'da bulunan ecnebi devletlerin mümessillerine «ilelebet bakasına şahit olmaları» zimnında bildirileceği keyfiyeti de bu hakkı müdahalenin Osmanlı Devleti tarafından da kabul edildiğini zımnen tasvip ve teyit etmektedir. Netice itibarile gerek 1839 Hattı Şerifinin isdarına ve gerekse bunu takiben yapılan bir çok islâhat teşebbüslerile tanzim olunan diğer Hattı Hümayun ve fermanlara vukubulan yabancı devletlerin müdahale ve tesirlerinde, bu tarzdaki müdahale ve tesirleri mümkün kılacak muhit ve havayı yaratan ve buna dolayısile sebebiyet veren Osmanlı Devletinin de bizzat büyük bir hissesi bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Osmanlı Devletinin yabancı devletlerin müdahaleleri karşısında takındığı vaziyet, meselâ 1840 senesinin sonlarına doğru «Meclisi Ahkâmı Adliye» dairesinin resmi küşadı münasebetile meclis azalarına okuttuğu nutkunda «Devleti Aliyemizin dost ve muahidi olan devletler tarafından vâki olmakta olan tebligatı dostane ve tevsikatı halisaneye nazaran derdest olan bazı mevaddın...» tarzında Abdülmecit tarafından istimal olunan cümleler de bu nevi yabancı tesirlere karşı izhar olunan lakaydi ecnebi müdahalelerin tezyit ve teşdidi ve bunların faillerinin cür'et ve cesaretinin takviyesi de büyük bir rol oynamaktan geri kalmamıştır.

Müslim tebaa ile gayri müslim tebaa arasında her cepheden tam bir müsavatı temin gayesile hırsitiyan tebaaya bazı hukuk ve imtiyazat bahş arzusu, keza bizzat memleket dahilinde de bu tarzda bir müsavat ve müsamahayı hoş görmeyen muhalif bir cereyan ve bunu temsil eden bir zümrenin doğmasına sebebiyet vermiş; ve hattâ, hükümdarın gerek idare tarzı ve gerekse malî noktadan vukubulan israfatının husule getirdiği ademi memnuniyetten istifade eden bu muhalif cereyan, 1859 da patlayan «Kuleli Vak'ası»le, hıristiyanlar lehine islâhat yapılması mecburiyetini hisseden Abdülmecit'i makamı saltanattan ıskatına bile teşebbüs edecek kadar ileri gitmişti.

IX — Tanzimat devrinde, müslim ve gayri müslim tebaa arasında her noktadan tam bir müsavatın tahakkuku hususunda ecnebi devletlerin

Digitized by Google

vukubulan müdahalelerine mukabil, memleket dahilinde de, Osmanlı Devletini bu tarzda bir müsavatın tahakkukuna doğru sürükliyerek, ona bunun lüzum ve zaruriliğini hissettiren bir cereyan doğmuştur. Garbın milliyet fikir ve prensiplerinin kısa bir zaman zarfında Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altında bulunan Balkanlar'a sür'atle sirayet ederek orada bir çok isyanlara sebebiyet vermesi, siyasî ve içtimaî vaziyetlerinden memnun olmayan gayri müslim tebaanın Osmanlı idaresine karşı daimî bir memnuniyetsizlik izhar etmeleri, Osmanlı rical ve münevverlerini bir hayli düşündürmüş ve bu keyfiyet, netice itibarile, müslim tebaanın haiz bulunduğu hukuku onlara da bahş ederek aralarında tam bir müsavatı tahakkuk ettirmek gayesile isdar olunan fermanların tertip ve tanziminde büyük bir tesir icra etmiştir. Böylece, hukuk ve imtiyaz noktasından müslümanlarla hıristiyan tebaa arasında bir fark bulunmayacak, gayri müslim tebaa Osmanlı idare ve camiasından ayrılmak ihtiyacına hissetmeyecek, din farkı nazarı itibare alınmaksızın ayni hukuk ve menfaatleri haiz müttehit yeni bir Osmanlı camiası eşekkül edecek, Osmanlı Devletinin vahdet ve tamamiyetini tehdit ve tehlikeye düşüren hâdiselerin önüne geçilmiş olacaktır. Nitekim bilhassa hıristiyan tebaanın hukuk ve imtiyazatını tezyit, onlara tam bir vicdan hürriyetini temin ve bu hususatın tamamen tahakkuku için icapeden tedabiri müessirenin ittihazı gayesile tanzim olunan 1856 islâhat fermanının isdarında, tebaalar arasında dinî tehalüften dolayı mevcut her türlü fark ve imtiyazları ortadan kaldırarak bunları yekdiğerine yaklaştırmak ve memleket dahilinde dinî sebeplerden dolayı başlayan hareketlerin önüne geçmek ve nihayet İmparatorluk dahilinde millî bir birlik ve vahdet doğurmak gibi muhtelif sebepler bilhassa âmil olmuşlardır. Fakat, tatbikat sahasında, islâhat fermanının dinî ve ruhanî sahada gayri müslim tebaaya tanıdığı imtiyaz ve serbestinin temin ve tahakkuku hususunda izhar edilen bütün hüsnüniyette rağmen, netice itibarile, ne müslim ve gayri müslim tebaalar arasında tam bir müsavatın ve müsavi muamele görmenin temini ve nede her noktada mütecanis ve müttehit yeni bir kollektivitenin meydana gelmesi kabil olamamıştır. Keza, Tanzimatın sonlarına doğru devletin fena

Digitized by Google

ve müstebit idare tarzını islâh etmek, gayri müslim tebaaların zaman zaman vukubulmaktan geri kalmayan baş kaldırmalarını önlemek gayesile zuhur eden yeni bir cereyan, memlekette bilûmum tebaa arasında din farkı gözetmeksizin müsavat ve serbesti esaslarını hâkim kılarak müslim ve gayri müslim tebaalar arasında tam bir birlik meydana getirmek, mevcut olan mücadeleleri ortadan kaldırarak her cepheden mes'ut ve müreffeh bir «Osmanlı Milleti»nin teşekkülünü mümkün kılmak istemiş, ve hattâ izhar edilen bu arzu, 10 Mayıs 1868 tarihli nutku hümayunda «hangi din ve mezhebe mensup bulunursa bulunsun bütün tebaalarını aynı vatanın çocukları olduğu» tarzında istimal edilen kelimelerle bizzat hükümdar tarafından da açıkça ifade ve teyit olunmuş ve fakat izhar olunan bu arzular da filiyat sahasında kat'î ve müsbet neticelere müncer olamamıştır.

X — Tanzimat devrinde tahakkuku arzu edilen islâhat ve bu hususta isdar olunan fermanlar, memleketin bazı münevver şahsiyetleri istisna edilecek olursa, hi çbir zaman halkın mazharı tasvip ve tasdikına mazhar olamamışlardır. Daimî inkişaf halinde bulunan beşerî tekâbülle tam bir tezat halinde bulunan Osmanlı cemiyetinin teşekkül ve bünyesi memlekete ithali istenen yeniliklerin kıymetini takdir ve zaruriliğini kabul etmekten çok uzak bulunmaktadır. 1839 Hattı Şerifinin isdarı sıralarında sadaret mevkiinde bulunan Hüsrev Paşanın bizzat kendisile başlayan ve bu tarzı hareketinden dolayı Abdülmecit tarafından nefiy cezasına mahkûm edilen tanzam aleyhtarlığı, gittikçe kuvvetlenmiş ve memlekette muhalif büyük bir kuvvet ve cereyanı temsil etmekten geri kalmamıştır. İsdar olunan Tanzimat ve fermanlarına karşı zuhur eden bu muhalefet, memleketin siyasî ve içtimaî bünyesinde yapılmak istenilen islâhatı ve bunun lüzumunu takdir ederek vatanın hakikî ve zarurî ihtiyaçlarını yakından sezenlerin ittihazına giriştikleri tedbirleri felce uğratmağa çalışmıştır. Tanzimat devrinde ıslâhat ve teceddüde karşı beslenen bu muhalif zihniyetin ortadan kaldırılmaması, yapılması temenni edilen yeniliklerin istenilen neticeleri tevlit edememesinde mühim bir rol oynamıştır. Nitekim ısdar ettiği 1839 Hattı Şerifinin arzu edilen neticeleri husule ge-

Digitized by Google

tirmediğini gören Abdülmecit Şubat 1845 de bir gün Babıâliye gelerek orada kendi elile kaleme aldığı bir Hattı Hümayun okumuş, ve burada ıslâhata matuf kendi noktai nazarlarının tahakkuku hususunda gösterilen ihtimam ve gayrete rağmen, projelerinden hiç birinin istenilen ve vadolunan neticeleri doğurmadığını bizzat kendisi söylemiş ve tebaalarının siyasal ve sosyal kalkınmaları hususunda icapeden tedabirin alınması cihetini tekrar Veziri-Azamına emretmiştir; fakat, Abdülmecidin bu sözlerinden mülhem olarak ittihaz olunan tedbirler bir tahavvüle sebebiyet vermediği gibi, daha sonraları, ne ısdar olunan 1856 ıslâhat fermanından ve ne de 1861 ve 1875 de daha evvelki Hattı Hümayunların hükümlerini teyit ve tekit eden Abdülâzizin «İrade»lerinden bir netice çıkmamış, halk ve memleketin fikir ve telâkkilerinde, siyasî ve içtimaî bünyesinde bir tahavvül husule gelmemiştir. Kısaca, cehlin ve taassubun şiddet ve muhalefetinden dolayı adeta göstermelik gibi kalan Tanzimat ve onun ıslâhat teşebbüsleri memlekette hâkim olan ruh ve bünyeleri değiştirememiş; memleketin ve milletin hiç bir tekâmül ve inkişafa mazhar olmıyan siyasî, içimaî ve kültürel seviyesi yapılan kanunların tatbikatına ve bunlardan iyi neticeler elde edilmesine imkân bırakmamış; memleketin bazı münevver şahsiyeleri ve Tanzimatın son devirleri istisna edilecek olursa, ıslâhata karşı menfi bir zihniyet ve kanaat her yerde kendisini bütün kuvvetiyle hâkim kılmıştır.

XI — Tanzimata karşı muhalefet, yapılan kanunların ve tahakkuku arzu edilen ıslâhatın tatbik ve realize edilmesinden ziyade ademi tatbikına çalışan idare organlarının menfi hareketlerile de daha büyük bir kuvvet iktisap etmiştir. Isdar olunan Hattı Hümayunların, vaz'edilen yeni yeni prensiplerin, ihdas edilen müesseselerin hakikî kıymetini takdir ve onların inkişafını temin hususunda hükûmet, idare, bir kelime ile kanunları tatbikle mükellef olan organların samimiyetle çalışmamalarının neticesi olarak, ıslâhat, kanun ve nizamat, Hattı Hümayun ve fermanlar kendi hakikî tesirlerini göstermekten, müsmir ve faideli neticeler tevlit edebilmekten çok uzak kalmışlardır. Bilhassa mahallî otoritelerin, merkezî iktidar tarafından ıslâhat ve yenilik zımnında ittihaz olunan tedabir

Digitized by Google

ve ısdar olunan kavanin ve nizamatın tatbikına sistematik bir şekilde icapeden bütün müşkülâtı göstermekten geri kalmamaları, Tanzimatı Hayriye ahkâmının daima mühmel kalmasına sebebiyet vermişlerdir. Nezaretlerin dosyalarında, memurların çekmecelerinde uyumağa mahkûm edilen kanunların yalnız ısdar edilmiş olmakla kalmaları girişilen teşebbüslerden beklenen müsbet neticelerin husule gelmemesine hizmet ve yardım etmiştir. Tabiatiyle, memlekette keyfiyet eski mevcudiyet ve hâkimiyetini bütün şiddetiyle muhafazaya muvaffak olmuş; idarede, adliyede irtişa ve irtikâp ve sair suiistimallen, Tanzimat fermanlarına ve onların ihtiva ettikleri bir çok vaitlere rağmen yine eskisi gibi devam etmekten geri kalmamışlardır. Mukaddem fermanların hükümlerinin, onların ihtiva ettikleri vaitlerin muahhar Hattı Hümayunlarla daima teyit ve tekit edilmesinden başka bir şey yapılmamış; memurların tanzimat esaslarının tatbikına hüsnüniyetle çalışmaları memleketin vaziyetinde esaslı bir tebeddül ve tahavvül husule gelmesine mani olmuştur.

XII — Netice olarak bir taraftan inkiraz ve inhilâle doğru giden Osmanlı İmparatorluğunun sükûtunu firenlemek ve diğer taraftan adeta himayesi altına girdiği Avrupa Devletlerinin memleketimizin gayri müslim unsurlarını korumak için vukubulan mühalelerinin icabatını ifa gayesile fertlerin siyasî, hukukî ve içtimaî bünyelerinde az çok bazı islâhat ve yenilikleri icra hususunda, çok batî ve ağır bir tarzda tahakkukuna girişilen bazı reform ve teceddüt teşebbüslerini ifade eden «Tanzimat Devri», memleket dahilinde hi çbir müsmir ve müessir tahavvüllerin husulünü mümkün kılamamıştır. Devlet ve idare makinesini hakikaten modern prensiplere teçhiz ve memleket dahilinde cezrî bir teceddüt ve ıslâh hususunda her türlü samimî arzulardan uzak ve her şeyden evvel Avrupanın muabbet ve sempatisini kazanmağa matuf bulunan Tanzimat, mevcut olan siyasî sistem ve teşkilâtta esaslı bir tahavvül icrasına muvaffak olamamıştır. Bu devrin imtidadınca zaman zaman girişilen teşebbüslere ve ısdar olunan fermanlara rağmen ne mutlakiyet rejimi ile teokratik devletin çehresinde ve ne de hâkim bulunan siyasî zihniyet ve telâkkilerde hakikî ve cezrî bir tahavvüllün icrasını mümkün kılacak surette müsbet ve kat'î neticelerin elde edilmesi mümkün olamamıştır.

Digitized by Google

Tanzimatın daima mühmel kalan hattâ her türlü ihtiyacı karşılamaktan koç uzak bulunan ferman ve kanunları, ne fertlerin hey'eti umumiyesinin ve ne de hükûmet ve idare edenlerin ruh ve haricî manzarasının nisbeten Avrupa devletlerine benzetilmesi hususunda girişilen teşebbüslere rağmen, hâkim ve her noktadan sakat bulunan sistem ve rejimde hiç bir tahavvül ve yenilik icra edilememiştir.

Bununla beraber, Tanzimat devrine atfettiğimiz bütün bu menfî netice ve muvaffakiyetsizliklere rağmen, yarım asırlık bir müddeti temsil eden bu devrin arzettiği ehemmiyet ve muhtelif cephelerden oynadığı mühim ve müfit rolleri de inkâr etmemekliğimiz lâzımdır. Tanzimat devrinin tam bir muvaffakiyete erişmemesi ve bu devrin bilhassa sonlarına doğru mutlakiyet ve istipdadın şiddet ve ağırlığı, netice itibarile, islâhat ve yenilik arzusunu, hükümdardan, yavaş, yavaş kendi siyasî benliğini idrake muvaffak olan fertlere intikal ettirmiş; memleket dahilinde mevcut olan siyasî sistemde bir tahavvül icrasını arzu eden müsait bir zeminin hazırlanmasını ve bu hususta bir fikir hareket ve cereyanının tevellüt ve inkişafını mümkün kılmıştır. Tanzimat devrinin bir muvaffakiyet arzedemiyen fermanlarile islâh teşebbüsleri, kafalarda, şuurlarda, zihniyetlerde, o an için olmasa bile, zamanla yavaş yavaş tesirini icra ederek, sonunda, mevcut olan istipdat ve mutlakiyetin şiddet ve ağırlığını ve memleketin siyasî ve sosyal vaziyetinin arzettiği vahameti idrak ve hissedebilen bir zümre yaratmıştır. Memleketimiz de de, garp devletlerinde olduğu gibi, hürriyet ve müsavatı hâkim kılmak, adalet ve hakkaniyeti tahakkuk ettirmek, otorite ve iktidarın hakikî kaynaklarını bulmak, hükümdarın mutlak salâhiyetlerine muayyen bazı hudutlar çizmek gayesile, Tanzimatın sonlarına doğru, mutlakiyet ve istipdada kafa kaldırarak kendisini dirilen fikir hareket ve cereyanının ilk serpintilerini, ilk tohumlarını Tanzimatın bidayetinden ve hattâ ona takaddüm eden senelerden itibaren yavaş yavaş filizlenmeğe başlayan reform ve islâh teşebbüslerinde ramak icapeder. Bilhassa Tanzimatın nihayetine doğru olgunlaşan bu cereyanın, on dokuzuncu asrın ikinci nısfında Ali Suavi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi edebiyat sahasında olduğu kadar siyaset saha-

Digitized by Google

sında da büyük bir mevki işgal eden değerli mümessillerinin memleketimizin siyasî tefekkür ve düşünüşünün tahavvül ve inkişafında oynadıkları mühim rollerin ve bunların Tanzimatı müteakip tesadüf edilen diğer devrelerin hazırlanmasındaki mühim tesirlerinin, halen bile kendi mevcudiyetlerini muhafaza edecek kadar kuvvetli olduklarını kabul etmekliğimiz lâzımdır. Siyasî sistem ve rejimde esaslı bir tahavvül husule getirememesine rağmen bu sistem ve rejimi kökünden sarsacak muhalif bir cereyanı kendi sinesinde besleyen ve onu inkişaf ettiren tanzimat devrinin, bilhassa bu cepheden âmme hukukumuzda işgal ettiği mevkiin kendine mahsus bir ehemmiyeti mevcuttur. İstipdadı ve mutlakiyeti, muvakkaten bile olsa, yıkarak memleketimize bir esas teşkilât kanununun ithalini mümkün kılacak muhalif bir cereyanın hazırlanmasında, doğmasında ve onun tekâmülünde oldukça mühim bir rol oynayan «Tanzimat Devri»nin, zikrettiğimiz bütün muvaffakiyetsizliğine rağmen, işgal ettiği mevki ve oynadığı rol ihmal olunacak kadar ehemmiyetsiz değildir.

Kısaca, muvaffakiyetsizliği ne gibi sebeplerin tesiri altında olursa olsun, tetkik ve tebarüze çalıştığımız Tanzimat veya daha doğrusu memleketi muayyen bazı nizam ve kaidelerle teçhiz ve dolayısile teceddüt ve islâhata teşebbüs devrinin, siyasî sistem ve rejimde kat'î bir tahavvül husule getirmemesine rağmen, daha sonraları bu tahavvülü icra edecek müsait bir zemin ve cereyanın hazırlanmasını temin ve bunun az çok müsbet bir neticeye isali hususunda büyük bir tesiri olmuştur. Muvaffak olmayan bazı yenilik islâh ve reform teşebbüslerini kendi sinesinde cem ve kelimenin tam manasiyle bir hazırlık devresi diye tavsifi mümkün bulunan Tanzimatın, içinde bulunduğu devrin siyasî çehresinde kat'î ve cezrî bir tahavvül husule getirememesine rağmen, âmme hukukumuzun müteakip diğer merhalelerinin zuhurunu teshil ve mümkün kılmak noktasından icra ettiği tesir oldukça büyük ve oynadığı rol de oldukça mühimdir.

———o———

Digitized by Google

Medenî Kanunumuza göre hısımlar ve mirastaki hisseleri

Yazan: **Dr. Kemaleddin BİRSEN**

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Profesörlerinden

Digitized by Google

Digitized by Google

Medenî Kanunumuza göre hısımlar ve mirastaki hisseleri

Yazan: **Dr. Kemaleddin BİRSEN**

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Profesörlerinden

Mevzuumuza nazaran, hısımlık Müessesesi hakkında mücmel malûmat verdikten sonra hısımların mirastaki durumlarını izah edeceğim. Hısımların kimler olduğu kısaca bilinmelidir ki bunlardan hangilerinin ve ne nisbette mirascı oldukları kolayca anlaşılsın.

Hısımlık insanlar arasında mevcut hukukî bir rabıtadır. Şöyle ki insan daha doğarken ana ve babaya bağlıdır. Bu bağ yalnız ana ve baba ile evlâda inhisar etmez. Hukuk, bu bağı zamanın telâkkilerine göre geniş veya dar bir ölçüde olarak kabul etmiştir. Zamanımızda aile efradı iktisadî ve içtimaî tesirler altında eskiye nazaran daralmış bir vaziyettedir. Hısımlık esası eskiden olduğu gibi halen de kandır. Bu itibarla biri diğerinden veya müşterek bir sulpten gelen insanlar arasındaki hısımlık asildir. Ancak hısımlık buna münhasır kalmaz. Diğer medenî milletlerde olduğu gibi bizde de hısımlık muhtelif sebeplerden ileri gelir. Medenî Kanunumuz hısımlığı kan ve akid esasına istinad ettirdiğine göre hısımlık kan hısımlığı ve akidden doğan hısımlık diye ikiye ayrılır.

I — Kan hısımlığı biri diğerinden doğan veya müşterek bir sulpten gelen insanlar arasındaki hısımlıktır. Çocukla ana ve baba, kardeşler arasındaki hısımlıkta olduğu gibi.

Kan hısımlığı; usul ve füru' hısımlığı, civar hısımlığı diye ikiye ayrılır. Usul ve füru' hısımlığında insanlar biri diğerinin sulbünden gelmektedir ki baba ve ana çocuklarına nazaran onun usulleri; çocukları da ana ve babaya nazaran füru'larıdır. Kan hısımlığının bu kısmında bir

Digitized by Google

çocuğa nazaran baba ve anası ve daha yukarı çıkarak büyük baba ve analar ve onların baba ve anaları ilâh... mevki alırlar. Kan hısımlığının civar hısımlığında insanlar biri diğerinin sulbünden gelmeyip müşterek bir sulpte birleşirler. Kardeşler, kardeş çocukları yeğenle dayı, amca, hala, teyzelerin vaziyetlerinde olduğu gibi. Hısımlar arasındaki derece nesillerin adedile tayin edilir. Kan hısımlığının civar nevinden olan hısımlığında en yakın hısımlık derecesi ikinci dereceden başlar. Kardeşlerin vaziyetinde olduğu gibi.

II — Akidden doğan hısımlığa gelince: bu nevi hısımlıkta kanın bir rolü yoktur. Hısımlığın akid sebebile doğmasında, kan esasında olduğu kadar zarurî ve tabiî sebepler olmadığı halde bir takım ahlâkî, içtimaî ve iktisadî âmiller tesiri altında olarak insanlar bu nevi hısımlığı hukukan kabul etmişlerdir.

Akit sebebiyle doğan hısımlık iki nevidir. Biri evlenme neticesinde husule gelen hısımlıktır ki buna sıhrî hısımlık denir. Diğeri de bir kimsenin bir diğeri tarafından evlâd edinilmesi suretiyle meydana getirilen hısımlıktır ki buna da evlâd edinme sebebiyle vücut bulan hısımlık denir.

Evlenme neticesinde hasıl olan sıhrî hısımlıkta karı ve koca arasında bir hısımlık yoktur. Bunların evlenmeleriyle aralarında ev birliği teessüs eder. Eşler karı kocadırlar. Fakat hısım değildirler. Evlenmenin husule getirdiğisıhrî hısımlık karının kan hısımlariyle koca arasında ve kocanın kan hısımlariyle kocanınkiler arasında hısımlık yoktur. Yani kaynanalar, kayın babalar birbirleriyle hısım değildirler. Karının veya kocanın kan hısımları kendilerine nazaran hangi nevi ve dereceden hısım iseler karı veya koca için de o nevi ve dereceden hısım olurlar. Meselâ karının anası kendisi için usul ve füru nev'inden birinci derecede bir hısım olduğuna nazaran kaynana da damad için ayni nevi ve derecede sıhrî hısımdır. Kezalik kocanın hemşiresi kendisi için civar hısımı nevinden ikinci derecede bir hısım olması hasebiyle o, karı için ayni nevi ve derecede sıhrî hısımdır.

Digitized by Google

Kezâlik kocanın hemşiresi kendisi için civar hısımı nev'inden ikinci derecede bir hısım olması hasebiyle o, karı için aynı nevi ve derecede de sıhrî hısımdır.

Evlâd edinme suretiyle husule gelen hısımlık sıhrî hısımlığa nazaran daha fazla calilik arzeder. Sıhrî hısımlıktaki hukukî münasebet evlâd edinmedekine nazaran daha kolaylıkla kabul edilebilir. Zira karı ve koca evlenmekle bir aile kurmuşlardır; Eşlerin kan sebebiyle bağlı bulundukları şahısları birbirleri için uzak görmemeleri bilâkis akraba olarak kabul etmeleri her bakımdan mülâyim gârünür.

Halbuki evlâd edinmede tamamen yabancı bir şahıs şartları ve şekli kanunen tayin edilmiş esaslara uymak kaydiyle bir diğerinin hısımı olmakta, hattâ o dereceye kadar ki âdeta hakikî bir evlâd mertebesine çıkabilmektedir. Evlâd edinme suretiyle hısımlığın vücut bulmasında fertlerin olduğu kadar Devletin de hissesine düşen menfaat vardır. Fertlerin menfaati vardır; zira kırk yaşına gelip de evlâdı olmamış, hattâ muhtelif sebeplerden dolayı hiç evlenmemiş bile olan bir insan evlâd tadını tatmak, servetini öldükten sonra bırakmak, hâtıralarını yâdettirmek maksadiyle kendinden 18 yaş küçük olmak şartiyle bir kimseyi evlâd edinebilir ve bu suretle kısmen idealini tahakkuk ettirmek imkânını bulur. Diğer taraftan evlâd edinilen de belki kan sebebiyle bağlı bulunduğu asıl ana ve babasından görmediği ve göremiyeceği hayatın bir çok nimetlerinden müstefit olmak fırsatını elde etmiş olur. Görülüyor ki evlâd edinmede evlâd edinen ile evlâdlığın menfaatleri âşikârdır. Böyle bir müessesenin hukukan kabulünde Devletin de menfaati vardır diyoruz. Şöyle ki; Devlet ülkesinde kimsesizlerin mümkün olduğu kadar az olmasını, aile bağlarının geniş mikyasta yer tutmasını ve bu itibarla fertlerin birbirlerine yardım ve muavenette bulunmalarını arzu eder. Aile bağları sıkı, ferdî muavenet esası kök salmış olan bir Devlet o nisbette kavi ve müreffeh bir Devlettir. Ekseriyeti her yardım ve muaveneti Devletten bekliyen fertlerle dolu bir câmianın Devlete tahmil ettirmiş olacağı için de büyük mahzurlar arzeder. Bu itibarladır ki evlâd edinme suretiyle tahassül eden hısımlığın kabulünde Devletin de bu bakımdan menfaattar bulunduğu zâhiridir.

Digitized by Google

İşte, insanlar arasındaki kan veya akid sebebiyle husule gelen hısımlık rabıtası bir çok hukukî neticeler doğurur. Nafaka, velâyet gibi haklar hısımlıktan ileri geldiği gibi ana ve babanın çocuklarını terbiye ve infak hususundaki mükellefiyetleri, muayyen derecedeki bazı hısımlar arasındaki evlenme memnuniyeti mirasçı olmak gibi hükümler hısımlık icabatındandır.

Medenî Kanunumuza göre hısımların kimler olduğu kısaca anlaşıldıktan sonra, hısımlığın tevlit ettiği ve yukarıda işaret ettiğimiz muhtelif hükümlerden sarfınazar ederek, bunlardan hangilerinin mirasçı olduklarını ve mirastaki tertip sırasiyle hisselerinin miktarı ne olacağını tayin ve tesbite çalışalım.

Kanunî miras sıhrî hısımlardan gayri olan hısımlar arasında cereyan eder. Şu halde kayın pederle damad, enişte ile baldız gibi sıhrî hısımlar kanunen birbirlerinin mirasçısı değildirler. Mamafih sıhrî hısımların, ölüme bağlı bir tasarrufla, yani ölenin hali hayatında yapacağı miras mukavelesi veya vasiyet tarikiyle mirasdan müteneffi olmaları mümkündür. Fakat bu, tasarruf nisabı miktarına inhisar eder. Bu noktayı tavzih ve sıhrî hısımlardan gayri hısımların mirasdaki vaziyetlerini ve hisselerini tayin etmek için tereke üzerinde ölenin son arzuları bakımından tasarrufdaki salâhiyet derecesine temas edelim. Bu hususta üç fikir vardır.

1. — Öleni terekesi için tasarrufta tamamen serbest bırakmak.

2. — Mirasçıları kanunen tesbit edip ölene, ölüme bağlı bir tasarrufla veya hayatında yapacağı bazı teberrularla terekesini kanunun kabul ettiği mirasçılardan gayri şahıslara dağıtmasına imkân vermemek.

3. — Ölene kısmî bir serbestî tanıyarak mirasçılardan ancak bazılarının hisselerine tecavüz etmeyi menetmek.

Kanunumuz bunlardan üçüncüsünü kabul etmiştir. Binaenaleyh biz de miras hukuku, ölenin son arzularına kıymet ve malların da bu suretle tasarrufa salâhiyet vermek esasına müstenittir. Müteveffa ölüme bağlı bir tasarrufta bulunmadığı takdirde mirasçıların kim olacağı ve hisselerinin miktarı kanunen tayin ve tesbit edilmiştir. Ancak müteveffaya bazı mirasçılar bulunduğu zaman onlara terekeden kanunun tayin ettiği

Digitized by Google

miktarını bırakmak ve mütebaki kısım üzerinde tasarrufta bulunmak salâhiyeti tanınmıştır. Binaenaleyh biz de, bu esastan hareket ederek kan hısımlariyle evlâd edinme suretiylè vücut bulan hısımlıktaki miras vaziyetini incelemek üzere mevzuumuzu tâ'mik edelim.

Yukarıda izah edildiği gibi karı ve koca birbirinin hısımı değildirler; fakat maktu hisseli birer mirasçıdırlar; şu manada ki eşler arasında evlilik rabıtası mevcut iken kisinden biri ölecek olsa hısımlardan her kim olursa olsun sağ kalan eş her halde ölenin mirasçısıdır. Herhangi bir müteveffanın mirası mevzuubahs oldukta göz önünde tutulacak ilk cihet onun evli veya bekâr olması halidir. Bekârsa hısımlardan hangilerinin evvelâ terekeden müteneffi olacağı düşünülür. Şayet şahıs evli iken ölmüşse sağ kalan eşin (ister karı, isterse koca olsun bu hususta hiç bir fark yoktur). Terekeden diğer hısımlardan evvel hissesi ayrılır ve mütebaki kısım mirasçı hısımların derecelerine göre kanunen muayyen miktarda kendilerine intikal eder.

Bir mirasın taksiminde göz önünde tutacağımız ikinci bir nokta da, müteveffanın ölüme bağlı bir tasarruf veya hali hayatında yaptığı bazı teberrularla kanunen muayyen hısımların hisselerine tecavüz edip etmediğidir. Filhakika yukarıda işaret ettiğimiz gibi müteveffa muayyen bazı hısımların kanunen ayrılmış hisselerine tecavüz edemez. Zira bu nevi hısımlar miras hisseleri mahfuz hısımlardır. Müteveffa mahfuz hisseli mirasçılar bulunmadığı takdirde patrimuvaninda dilediği gibi tasarruf salâhiyetini haizdir. Bunun haricinde yapacağı tasarruflar tenkise tâbidir; yani imtiyazlı mirasçılar tarafından hisselerine tecavüz edildiğinden dolayı tenkis davası açılabilir.

Şu halde evvelâ mirasçı hısımların kimler olduğunu gözden geçirelim. Bunların mirastaki derecelerini tayin edelim ve nihayet içlerinden hangilerinin mahfuz hisseli olduklarını araştıralım.

Sağ kalan karı veya koca, ölenin kan hısımlar, evlâdlığı, ve onun füruları kanunî mirasçılardır. Sağ kalan eş daima mirasçıdır. Evlâdlık nesebi sahih füru, yani nikâh mahsulü olmuş bir çocuk gibidir. Kan hısım-

Digitized by Google

larının hepsi ayni zamanda mirasa iştirâk edemezler. Bunlar derecelere ayrılmıştır. Birinci derecede mirasçı hısım varken ikinciye, ikinci derecede varken üçüncüye geçilemez. İlk bir derecede kimse olmazsa müteakip derecedekiler nazara alınır. Şu halde acaba dereceler nasıl ayrılmış ve her bir dereceye kimler konulmuştur?

Birinci derecedeki mirasçılar ölenin füruları, yani evlâdları, torunları, torun çocukları ilâh... İkinci derecedeki mirasçılar müteveffanın ana ve babası ve onların, yani ölenin kardeşleri, kardeş çocukları ve kardeş çocuklarının çocukları olmak üzere aşağıya doğru inen hısımlardır. Üçüncü derecedeki mirasçılar müteveffanın büyük babaları, büyük anaları ve bunların füruları, yani ölenin büyük teyze, büyük hala, büyük amca ve dayılar ve bunların çocukları olmak üzere aşağıya doğru inen hısımlardır.

Kanunumuz üç derece mirasçı kabul etmiştir. Bu derecelerde mirasçı bulunmadığı takdirde terekenin intifa hakkı büyük baba ve büyük anaların ana ve babalarına intikal eder. Kuru mülkiyet devlete kalır. Şayet intifa hakkı sahiplerinden kimse bulunmazsa terekenin tamamı tam mülkiyet olarak Devletin olur.

Derecelerden birini, meselâ birinci dereceyi göğ önünde tutarak vaziyeti izah edelim. Fatma isminde dul bir kimsenin öldüğünü ve hısım olarak bir çocuğunu, ana ve babasını, iki kız kardeşini ve bir de büyük babasını hayatta bıraktığını farzedelim. Bunlardan çocuk kan hısımı olup ölenin füruudur. Mademki miras birinci derecede fürua intikal etmektedir, ve bu derecede bir hısım varken diğer derecelere geçilememektedir. Şu halde, ölüme bağlı bir tasarruf yapılmadığı da göğ önünde tutularak, terekenin tamamı Fatmanın çocuğuna intikal edecektir. (Bu çocuk ister erkek, isterse kız olsun). Binaenaleyh çocuk varken ana ve baba veya diğer yukarıda zikrettiğimiz hısımlar mirastan müstefit olamıyacaklardır. Farzedelim ki Fatmanın çocuğu kendinden evvel ölmüş ve fakat o da bir evlâd bırakmış olsun. Fatma öldüğü zaman torunu yukarıda saydığımız hısımlar varken bunlardan torun yine terekenin tamamını alacak ve di-

Digitized by Google

ğerleri mirastan istifade edemiyeceklerdir. Zira torun mirastaki tertipte ebirinci derecede yer almaktadır; o halefiyet tarikiyle kendinden evvel ölen baba veya anasının yerine geçmiş ve sanki Fatmanın doğrudan doğruya evlâdı imiş gibi mirasçı olmuştur.

Fatma öldükte bir evlâd ve diğer bir evlâdından da iki torun bırakırsa, torunlar Fatmanın kendinden evvel ölmüş kızı veya oğlunun çocukları olduğuna nazaran ana veya babalarının halefiyet tarikiyle yerine geçecek ve bu suretle Fatmanın sağ kalan evlâdiyle birlikte ve fakat ikisi birmiş gibi miras evvelâ ikiye taksim edildikten sonra yarı hisse iki torun arasında müsavat üezere dağıtılacaktır. Bu tarzı taksim her derecedeki mirasçılar arasında cereyan eder; ve bir evvelki derece mevcut iken diğerine geçilemez.

Ölen dul Fatma kan hısımı olarak füruunu değil de bir evlâdlığını, ana ve babasını, iki kız kardeşini, bir de büyük babasını hayatta bıraktığını farzedersek evlâdlık nikâh mahsulü çocuk gibi birinci derecedeki mirasçılardan olduğuna nazaran o terekenin tamamını alır; diğerlerine bir şey intikal etmez. Demek oluyor ki bir kimsenin evlâdlığı olması, fürulardan gayri diğer mirasçıları mirastan tamamen mahrum etmektedir. Ölenin sağ kalan eşinin vaziyeti yukarıda izah edildiği gibi mahfuz kalmak kaydiyle). Halbuki Fatma değil de onun evlâdlığı ölse, Fatma kendisine mirasçı olamaz. Evlâdlık ise, biri evlâd edinenden, diğeri kendisinin asıl kan hısımlarından olmak üzere iki cihetten naili miras olur.

Müteveffa evli olup da sağ kalan eşin diğer hısımlarla birlikte mirasçılığı mevzuubahs oldukta sağ kalan eşin (ister karı, ister koca olsun) hangi derecedeki mirasçılarla birlikte geldiğini göz önünde tutmak iktiza eder. Zira sağ kalan eşin hissesi mirasta içtima ettiği hısımların mirasçılıktaki derecelerine göre değişir. Şöyle ki, eşlerden biri, faraza karı ölüp kocası iki çocuğu ve anası hayatta kalsa bunlardan koca, birinci derecedeki mirasçılardan füru ile içtima ettiğinden ve birinci derece mirasçı varken anaya miras intikal etmediğine nazaran, terekenin ister dörtte birinin mülkiyetini, isterse yarısının intifa hakkını alır, ve mütebaki kısım iki çocuğa kalır.

Digitized by Google

Sağ kalan eş, ölenin füruu olmadığı takdirde ikinci derecedeki mirasçı olan müteveffanın ana ve babası ve bunların füruu ile içtima edecek olursa mirastaki hissesi fazlalaşır ve terekenin dörtte birinin mülkiyeti ile beraber yarısının intifa hakkını alır. Mütebaki kısım ölen eşin ana ve babasına veya bunların füruuna geçer.

İkinci derecedeki mirasçılardan da kimse olmadığı takdirde sağ kalan eş üçüncü derecedeki mirasçılarla mirasa iştirâk ettikte terekenin yarısının tam mülkiyetini ve dörtte birinin intifa hakkını alır. Mütebaki kısım ölen eşin büyük baba ve büyük analarına veya bunların fürularına intikal eder. Bunlar da yoksa bütün mirasın mülkiyeti sağ kalan eşin olur.

Şumdiye kadar tetkik ettiğimiz hususlarda müteveffanın ölüme bağlı bir tasarrufta bulunmadığını farzederek mirasının sağ kalan hısımlara ne yolda ve ne nisbette taksim edileceğini gördük. Müteveffa kırk bin liradan ibaret olan terekesinin yirmi bin lirasını çok sevdiği bir arkadaşına vasiyet etmiş olsa acaba bu vasiyet ne nisbette hüküm ifade eder?

Yukarıda işaret etmiştik ki kanunî mirasçılardan bir kısmı mahfuz hisseli, âdeta imtiyazlı mirasçılardır. Bunlardan biri varken müteveffa mirasında dilediği gibi tasarrufta bulunamaz. Binaenaleyh vasiyetnamesinin aynen hüküm ifade etmesi ve 40,000 liralık bir terekeden 20,000 liranın serbestçe vasiyet edilebilmesi için hayatta kalan mahfuz hisseli mirasçıların kimler olduğunu bilmek lâzımdır.

Kanunî mirasçılardan mahfuz hisseli olanlar müteveffanın eşi, fürulları, ana ve babası ve kardeşleridir. Diğer kanuna mirasçılar mahfuz hisseli değildirler. Şu halde bu sonuncular olsa bile müteveffa terekesinde dilediği gibi tasarrufta bulunup bunları mirasından tamamen hariç bırakabilir. Mahfuz hisselilere gelince; bunların her birinin hissesi ayni değildir. Eşin mahfuz hissesi kanunî mirasçılarla içtima ettikte mirastan mülkiyet hakkı olan miktarın tamamı veya kendisinden başka mirasçı bulunmadığı takdirde yarısıdır. Diğer mahfuz hisselilere gelince bunlardan fürular, sağ kalan eşin mahfuz hissesi çıktıktan sonra geri kalan miras hakkının dörtte üçünü, ana ve baba yarısını, kardeşlerden her biri de

Digitized by Google

dörtte birini alırlar. Bunlardan hiç biri bulunmadığı takdirde müteveffa mirasının tamamını dilediği kimselere bırakabilir. Şu esasları vazettikten sonra 40,000 liralık terekeden 20,000 liranın vasiyet edilip edilemiyeceği meselesini halledelim:

Müteveffa, kocası ve iki çocuğu varken 20,000 lirayı vasiyet etmişse; kocanın mahfuz hissesi 40,000 liranın dörtte biri olan 10,000 liradır; geri kalan 30,000 liranın dörtte üçü 22,500 lira da iki çocuğun mahfuz hissesidir. Bunların mecmuu 32,500 lira olduğuna nazaran müteveffa, tasarrufu nisabı olan 7,500 lirayı vasiyet edebileceği yerde 20,000 lira vasiyet etmekle mahfuz hisseli hısımların hisselerine 1,250 lira miktarında tecavüz etmiştir. Binaenaleyh vasiyet bu miktar nisbetinde tenkise tâbidir. (Tenkis davasında Medenî Kanunumuzda 513 üncü maddesindeki müruru zaman cereyan eder).

Müteveffa iki kardeşiyle büyük babasını hayatta bıraksa; kardeşlerin mahfuz hissesi her biri için miras hakkının dörtte biri olduğuna ve büyük baba mahfuz hisseli mirasçı bulunmadığına nazaran 40,000 liralık terekenin her bir kardeş için 5 şer bin lirası mahfuz hisse olup mütebaki kısımda müteveffa dilediği gibi tasarruf salâhiyetini haizdir. Binaenaleyh 20,000 liralık vasiyetin tamamı muteberdir, kardeşler geri kalan 10,000 lirayı da mahfuz hisse olmıyarak, fakat kanunî mirasçı sıfatiyle yarı yarıya alırlar.

Medenî Kanunumuza göre hısımların kim olduğunu ve mirastaki durumlarını teferrüata girmeksizin izah etmekle mevzuumuza nihayet veriyorum.

———o———

Digitized by Google

Digitized by Google

BOĞAZLARIN HUKUKÎ VAZİYETİ

Yazan: **Doçent Dr. Necmi OŞTEN**

Siyasal Bilgiler Okulu Âmme Hukuku Doçenti

Digitized by Google

Digitized by Google

BOĞAZLARIN HUKUKÎ VAZİYETİ

Yazan: Doçent Dr. Necmi OSTEN

Siyasal Bilgiler Okulu Âmme Hukuku Doçenti

Sayın dinleyicilerim;

İstiklâl harbinin ilk ve son sahnelerini bizzat yaşayan değerli İzmirlilere, ehemmiyeti millî bir şuur halinde canlanan, boğazların hukukî vaziyetinden bahsetmeyi muvafık bulduk. İçinde yaşadığımız bu buhranlı devirde boğazların ehemmiyetini, boğaziçinde doğmuş ve büyümüş bir Türk çocuğu sıfatiyle ben de sizden daha az bir heyecanla hissetmez değilim.

Boğazların ehemmiyetini ve bunun üzerine asırlarca işlenen hukukî vaziyetini tebarüz ettirebilmek için evvelâ, tabiatın boğazlara bahşeylediği müstesna mevkiden; saniyen, bu mevkiin tarihte oynadığı rolden; salisen bugünkü hukukî vaziyetine gelinciye kadar devir devir geçirdiği ihtilâflı tarihî anlaşmalardan ve nihayet, Lozan'da ve Montrö'de tesbit edilen beynelmilel son vaziyetten bahsedeceğim.

Coğrafî vaziyet:

Haritaya bakacak olursak büyük bir kıta olan Asyaya merbut ve Küçük Asya adile anılan bir toprak parçasının kıvrak bir uzanışiyle Avrupaya altı yüz metre kadar sokulduğunu, cenuptan da Suriye toprakları vasıtasile Afrika ile alâkadar bulunduğunu görürüz. Beş kıtadan mürekkep olan dünyanın üç kıtasını birbirine bağlayan bu toprak parçasının adı Anadoludur.

Asyadan Avrupaya uzatılmış olan bu köprünün en mühim noktası boğazlardır: Çanakkale ve İstanbul boğazları.

Digitized by Google

Tarihî rol:

Boğazların tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Filhakika boğazların, mavi suları ve yeşil tepeleriyle arzettiği cazibe kadar, tarihte oynadığı rol de büyüktür. Basite irca edilecek olursa garp ile şarkın bütün münasebetleri boğazlar sayesinde vukua gelmiştir. Hafızalarımıza müracaat ettiğimiz zaman eski İranlıların Yunanistana hücumunu bu yol ile yaptıklarını ve Yunanlıları Termopil'de sıkıştırdıklarını hatırlamak mümkündür. Daha sonraları Büyük İskenderin şarka yaptığı istilâsına yine bu toprak parçasının vasıta olduğunu hepimiz hatırlarız. Ortaçağlarda islâmiyet dininin yaptığı istilâlarda, İstanbul boğazının ehemmiyetinin nasıl idrâk edildiğini biliyoruz. Tarihte Şark Meselesi diye anılan Asya ile Avrupanın yani, müslüman âlemi ile hıristiyan âleminin çarpışmasında boğazların oynadığı rol büyüktür. Onbirinci asırda garbın Ehlisalip denilen haçlı seferlerinin şarka olan akınları, ancak bu köprü delâletiyle yapılabilmiştir. Nihayet Osmanlıların Avrupaya girişleri ve Osmanlı İmparatorluğunun, yaşadığı müddetçe, Avrupa içtimaî hayatına yaptığı tesirleri tabiatın bu coğrafî cilvesi sayesinde vukua gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında olup biten vak'alar tarihte «Şark Meselesi» diye anılmıştır. İşte bu Şark Meselesinin kilit taşı da boğazlardır.

Bu tarihî mukaddimeden sonra bir sual hatıra gelir: boğazların bugünkü hukukî vaziyeti nasıl tanzim edilmiştir?

Boğazların beynelmilel bir anlaşma ile bugün herkesi memnun edebilmesi uzun tecrübelerin neticesidir. Bu devirleri tetkik etmek ve boğazların hukukî vaziyetinin tarihçesini yapabilmek için Osmanlı İmparatorluğu tarihine bir göz atmak lâzımdır.

Filhakika Karadenizin bütün sahilleri Osmanlı İmparatorluğunda kaldığı müddetçe boğazların beynelmilel bir ehemmiyeti yoktur. Boğazların ehemmiyeti, Rusların Karadenize inmesiyle başlar.

Tarihî anlaşmalar:

1700 tarihinde Büyük Petro Azak kalesini zaptetti. 1774 tarihinde

Digitized by Google

İkinci Katerinanın muvaffakiyetleri de Rus gemilerinin Karadenizde ticaret yapmalarını temin eyledi. Bu suretle 1774 tarihinde yapılan Küçük Kaynarca muahedesile Karadeniz bir Osmanlı iç denizi olmaktan çıktı. Katerinanın gayesi Akdenize çıkmaktı. Rusya, bu andan itibaren karşısında yalnız Osmanlı İmparatorluğu değil, ayni zamanda ticaretinin inkişafiyle denizlere hâkim olmağa başlıyan İngiltereyi de buldu.

Bu itibarla, boğazların girift bir mahiyet alacak olan hukukî vaziyetini üç devrede tetkik etmek mümkündür: (*)

I — Boğazlar devletçe herkese kapalıdır. Bu devir dört asır sürmüştür. Bunu da ayrıca üçe ayırmak lâzımdır:

A. 1453 Osmanlıların İstanbulu zaptından - 1774 Küçük Kaynarca muahedesine kadar.

B. 1774 Küçük Kaynarca muahedesinden - 1829 Edirne muahedesine kadar.

C. 1829 Edirne muahedesinden - 1841 Londra muahedesi.

II — Boğazlar muahede ile herkese kapalıdır. Bu devir seksen küsur sene devam etmiştir.

1841 Londra muahedesinden - 1923 Lozan muahedesine kadar.

III — Mahdut bir surette herkese açıktır. Bu devir Lozandanberi devam etmektedir.

Bunları izah edelim:

1923 Lozan muahedesi ve 1936 Montrö mukavelenamesi.

I — Devletçe kapalılık devri: Karadeniz bir Osmanlı gölüdür. İç deniz tabir edilen böyle bir denize kimsenin girmemesi gayet tabiidir; zira, böyle bir deniz sahildar devletin mülküdür. O tarihlerde Tunadan gelen ticarî eşya Karadenizden geçmek için Türk bayrağını taşıyan gemilere yükletiliyordu. Osmanlıların bu siyaseti Rusların Karadenize inme siya-

(*) Cemil Bilsel — Lozan Cilt: 2 Sayfa: 705

Digitized by Google

setile çarpışmağa başladı; zira, Rusyanın tam bir Avrupa devleti olması için şimalden ve cenuptan denize inmesi icapediyordu. Bu maksatla şimalde İsveçlilerle, cenupta Osmanlılarla muharebeler oldu. Bu muhareber iki asır devam etti. İlk muharebe 1696 da oldu ve bu muharebede Ruslar Azak kalesini zaptetti ve bunu da 1699 yılında Karlofça muahedesile Osmanlılara tanıttı. Bilâhare 1711 ve 1739 tarihinde yapılan muharebelerde Azak kelesi geri alındı ise de, nihayet 1774 tarihli küçük Kaynarça muahedesile kat'î olarak Ruslarda kaldı. Bu suretle Rusya Karadenize inmiş ve Karadeniz de bir Osmanlı iç denizi olmaktan çıkmış oldu. Bu, devletçe kapalılık devrinin birinci kısmıdır. (1453-1774).

Fransa ihtilâli sıralarında Avrupa, karışık ve endişeli günler yaşıyordu. İhtilâl ile tehdit edilen Monarşiler meyanında Rusya da bu endişeyi duymakta idi. Esasen Napolyon büyük emeller peşinde olduğundan Rusyanın müdafaası için istikrara lüzüm hissediyordu. Bu sebeple, o tarihlerde Rusyanın Osmanlı İmparaorluğuna yaklaştığı görülmektedir. Binaenaleyh, Osmanlı İmparatorluğunu her hangi bir tesirden uzak tutmak maksadile Rusya şiddet yerine hile siyaseti takip etmeğe başlamıştır. O tarihte Rusya kralı Birinci Pol'dur. Rusya zaman zaman bu iki siyasetten birini takip etmiştir. Biri dost olmak: bu, Osmanlıların kuvvetli olmamak şartile, boğazları muhafazaya yarayacağı fikrinden mülhemdir.. Diğeri Osmanlıları ortadan kaldırmak: Bu da Rusyanın emperyalist siyasetinin bir neticei tabiîyesidir. İşte, bu sebeple, Napolyon istilâ siyaseti ve Mısıra çıkması Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bir kaç asırlık savaşı dostluğa kalbetti; ve 1798 de Ruslarla bir ittifak muahedesi imzalandı. Bu muahede mucibince Egede yedi ada cümhuriyeti kuruluyor ve Türk Rus donanmaları müştereken hareket ediyordu. Çarın dostluk siyaseti tahmin edilen neticeyi vermişti: Rusya boğazlara hâkimdi. Birinci Pol'ün ölümü üzerine yerine geçen birinci Aleksandr'ın da Osmanlılara ihtiyacı vardı; dostluğu tercih etti ve mezkûr muahede 1805 te yeniletildi.

Ancak, Napolyonun parlak zaferleri Babıâliyi Fransa ile yaklaşmağa sevkettiği gibi Rus donanmasının gelip geçmesi de Babıâliye bir hayli en-

Digitized by Google

dişe veriyordu. Bu aralık Fransanın da Rusların boğazlardaki hakimiyetini çekemediği görülüyordu. Bu cümleden olarak, Fransa namına sefir olarak İstanbula gönderilen (Sébastiani) Sultana emniyet telkin ederken Osmanlıları Ruslardan ayırmağa çalışıyordu.

Fransız sefiri o derece nafiz olmağa başladı ki, İngiltere buna tahammül edemiyerek Babıâliye, bu sefirin uzaklaştırılmasını bildiren bir ültimatom verdi; İngiliz sefiri İngiliz donanmasını çağırarak Sarayın önüne demirletti ve şehri yakacağını bildirdi. Bu aralık Fransız sefiri Sultana cesaret veriyor ve bu teklifi kabul etmek hakimiyetinize mugayirdir diyordu. Saray düşündü: Sefirin hakkı var; ancak, Babıâli üç gün cevap vermeyerek sahilde tahkimat yaptırdı ve nihayet red cevabı verdi. Donanma da bir şey yapmaksızın çıkıp gitti.

Bu esnada Fransa ile Rusya harba başladı. Fransızların 1807 deki kat'î zaferleri Birinci Aleksandrı Napolyonla müzakereye icbar etti. Bu suretle, aktedilen Fransız-Rus ittifakında boğazların taksiminde uyuşulamadı. Bu ittifak, İngiltere ile Osmanlıların yakınlaşmasını intaç etti ve bunun neticesi olarak İngilizlerle bir muahede imzalandı (1809). Bu muahedede Osmanlı İmparatorluğunun boğaz hakkında kadim kaidesi tekrar ediliyordu. Bu muahedenin 11 nci maddesinde «boğazların kapalı kalması kadim bir usulden olup sulh zamanında her hangi bir devlete karşı kapalı kalması Devleti Aliyye tarafından kabul edilmesi üzerine İngilizler de bu prensibe riayet ederler» deniliyordu. O tarihe kadar boğazlar hakkında yapılan muahedelerin en mühimmi budur; zira, burada birinci defa olarak kadim bir usulden bahsedilmektedir. Gerçe 1805 de Ruslarla yapılan muahedede yabancı donanmalara karşı böyle bir teahhüt vardı; fakat, «kadim bir usul» cümlesi yoktu. Böylece sultanın vaktile arzusuna bağlı olan boğazların kapatılması şimdi beynelmilel bir kaideye doğru meylediyordu. İngiltere bu maddeden karşılıklı teahhüt manasını çıkartıyordu; şöyle ki; Babıâli boğazları kapalı tutacak, İngiltere buna riayet edecektir. Bunun mefhumu muhalifi: Babıâli boğazları açarsa İngiltere de buna riayet etmiyecektir. Halbuki Babıâli muahedeyi bu manası ile imzalamamıştı; o, bu maddenin kendisine değil, ancak İngilereye riayet borcu tahmil ettiğini bildirmek istemişti.

Digitized by Google

Fransada Napolyonun mağlûbiyeti üzerine Mukaddes İttifak toplandı. Bu toplantıda, Çar Birinci Nikola boğazlar meselesinde, İngiltereyi ve Avusturyayı razı edemeyince klasik çarelere baş vurdu. Bunun üzerinedir ki, Osmanlılar için çok ıstıraplı olan Balkanların mütevali ihtilâl ve isyanları başladı. Sırpların ve Romanyalıların isyanını Yunanistanın isyanı takip etti. O zaman tahtında bulunan ikinci Mahmut yenilik cereyanlarını çok istedi ise de Rusya, her defasında haricî bir mesele ile buna mani oldu. Bu suretle 1829 Edirne Muahedesi imza edildi. Bu devletçe kapalılık devrinin ikinci kısmını teşkil eder. (1774-1829)

Birinci Nikola, Birinci Pol gibi, dostluk siyasetine avdet eyliyordu. O aralık İstanbulda sefir bulunan Kont Orlof bu siyasetin mühim bir âletidir. Bu zat yazdığı bir mektupta «türkleri insan bir elile okşamalı diğerini yumruk halinde tutmalıdır» demektedir.

Mamafi, bu dostluk Mısırda Mehmet Ali Paşanın isyanında işimize yaramıştır. İsyanı bastırmak üzere Ruslardan ordu ve donanma istenildi. Bunlar gönderildi ise de, ordunun avdet de dahil olarak üzere bütün masrafı istenildi; bunu Hünkâr İskelesi muahedesi takip etti. Bu muahedenin tarihi 1833 tür.

Hünkâr İskelesi muahedesi gizli maddesile meşhurdur. Bu maddeye göre: Rusya diğer yabancı bir devletle harp halinde bulunduğu sırada Devleti Aliyye boğazları kapayacaktır. Bu pek mühimdir; zira, İngiltere ile Rusya harbeederse Rusyanın donanması geçecek, İngilterenin donanması geçmeyecektir. Bundan da anlaşıldığı veçhile Rusya Babıâliyi boğazların (bevvabı âlisi) yapmış bulunmaktadır. Bütün bu vaziyetleri gözden kaçırmayan İngiltere hariciyesi çızmış olduğu siyasî programını tatbike başladı. Palmerston'un faaliyeti kendini gösterdi. Ruslar, faal bir İngiliz siyaseti karşısında 1833 Hünkâr iskelesi muahedesini değiştirmeye razı oldular. Bunun neticesinde 1840 muahedesi imzalandı. Bu muahededе Osmanlı İmparatorluğunun tamamiyeti mülkiyesine riayet olunuyordu. Mısırda Mehmet Ali Paşa isyanı üzerine, Mehmet Ali Paşanın tarafından işgal olunan Suriye, Osmanlılara iade olundu. Buna mukabil Mısırda, Mısır idaresinin babadan oğula intikali keyfiyeti tanındı.

Digitized by Google

Bu suretle 1841 boğazlar mukavelesi imzalandı. Fransızların diplomatik şairi La Martin buna «İngiliz diplomasisinin Vaterlosu» demektedir. Bu mukavele ile boğazların kapanması, beynenmilel bir Avrupa esası olarak tanınmıştır. Bu mukaveleye Fransa da iştirak etmiştir. Buna Boğozlar Mukavelesinin birincisi demek mümkündür. Bu mukaveleye kadar devletçe kapalılık devrinin üçüncü kısmıdır. (1829-1841).

II — **Muahede ile kapalılık devri:** Bu devirde boğazlar hakkında üç mühim mukavele vardır:

1 — 1841 Londra mukavelenamesi. Bu tarih mühimdir; zira bu tarihten itibaren Rusya kaybolan siyasetinin iadesine çalışır.

2 — 1856 Paris mukavelenamesi

3 — 1871 Londra mukavelenamesi

1841 de Londrada aktedien mukavele ile boğazların bütün devletlere kapalılığı tesbit edilmiştir. Hukukî bakımdan, bu muahedenin doğurduğu vecibeler evvelki muahedelere benzemez. Bununla Sultan, bir devlete karşı değil bütün devletlere karşı ve bunların iştirakile boğazları kapamak mecburiyetindedir. İlk bakışta muahede ile Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti tahdit edilmiş gibi görünmekte ise de, hakikat halde mutazarrır olan Rusyadır; zira bu suretle Rus donanması Karadenizde hapsedilmiş olmaktadır. Esasen istihdaf edilen de bu idi. Filhakika, bu mukavelede Türkiyenin harp halinden bahsedilmemişti. Binaenaleyh Türkiyenin Rusyaya karşı yaptığı bir harpta muhtemel bir ittifakla boğazlardan diğer devletlerin harp gemilerinin geçmesi Rusyanın aleyhinde olacaktı. Nitekim bu hal Kırım muharebesinde vukua geldi.

Bu muahededen memnun kalmayan Rusya, bunu 1848 ihtilâlinde Fransanın dahilen meşgul bulunduğu bir anda ızhar etmiş ve 1853 te de Tuna eyaletlerimizi işgal eylemiştir. Harp devam ederken Viyanada müzakereler başladı. Bu müzakerelerde Rusyayı temsil eden (Gorçakof) idi. Bir neticeye varmayan bu müzakerede, Ruslar, boğazların Rus donanmasına açılmasını istediler; halbuki garp devletleri Karadenizin bitaraf hale ifrağını istiyorlardı. Gorçakof bu teklifi reddetti ve müzakerelere ni-

Digitized by Google

hayet verildi. 1840 mukavelesile, Osmanlıların tamamiyeti mülkiyesini tekeffül ettiği için, İngiltere ve Fransa harbe iştirak etti. İngiliz ve Fransız donanması boğazdan geçince Ruslar 1841 mukavelenamesinin ihlâl edildiğini ileri sürdülerse de İngilizler cevap verdiler: Biz mukaveleyi ihlâl etmiyoruz. Osmanlıların tamamiyeti mülkiyesini kefâlet altına alan muahedenin bir maddesini yerine getiriyoruz. Binaenaleyh tecavüz etmekle muahedeyi siz bozmuş bulunuyorsunuz; dediler.

Müttefiklerin muvaffakiyeti üzerine Kırım harbı, 1856 Paris Muahedesile nihayet buldu. Bu muahedede Karadeniz bitaraf bir hale ifrağ edilmiş ve Tuna komisyonu ihdas olunmuştur. Bu vaziyet, Rusya için bir hezimet olmuştur.

Bu mağlûbiyeti hazmedemeyen Rusya bu muahedenin vecibelerinden kurtulmak için fırsat beklemiştir. Bu fırsat, 1870 Alman-Fransız harbı münasebetile çıkmıştır. Bu vaziyetten istifade eden Gorçakof, devletlere bir tamim göndererek Rusyanın 1856 vecibelerine riayet edemiyeceğini bildirdi. Bu suretle Rusya denizlerde serbestçe hareket edebilmek imkânını tekrar kazanmış oluyordu. Bu maksatla tersane ve istihkâm yapıyor, donanma vücude getiriyordu. İngiltere bu vaziyete tahammül edemedi; ancak harp etmek te istemiyordu, m üzakere yolunu tercih etti. Bunun neticesinde 1871 de Londra konferansı toplandı. Bu konferansta Rusların teklifleri de nazarı itibara alınmıştır. Şöyle ki, mukavelede 1841 mukavelesi esası kabul edilmekle beraber, sulh zamanında sultana ihtiyacı vukuunda boğazları açmak salâhiyeti de veriliyordu. Böylece: 1 — Sultanı müşterek vecibeden kurtararak Osmanlı İmparatorluğunun hukuku tevsi mi ediliyordu? 2 — Yoksa devletlerin her birile anlaşabilmek imkânı mı veriliyordu. Bu cihet sekiz sene sonra bir çok ihtilâflara müncer olmuş ve tefsirlere yol açmıştır.

Bundan sonra Rusyanın Osmanlı İmparatorluğuna indirdiği darbaların ardı kesilmemiştir. 1878 de Rus harbı çıktı. Bu harpta mağlûp olan Osmanlı İmparatorluğu meşhur Ayastafanos muahedesini imzaladı. Bu muahedenin şartları çok ağırdı: Büyük bir Bulgaristan teşkil ediliyordu. 93 Muharebesi adile anılan bu muharebede Osmanlı İmparatorluğunun

Digitized by Google

parçalanmasına şahit olmaktayız: Karadağ, Sırbistan ve Romanya istiklâlleri kabul edildikten başka Romanyaya Dobrice verilmiştir.

Bu aralık, Avrupa müvazenesinde mühim bir rol oynayacak olan kuvveli bir Almanya teşekkül etmektedir. Nitekim Bismarkın riyaseti altında toplanan Berlin Kongresinde Bulgaristan küçültülmüştür. Bu kongrede, boğazlar hakkında yeni bir hüküm konmamıştır; yalnız kongrede 1871 boğazlar mukavelesi İngilterenin mümessili Lord Salisbury ile Rusyanın mümessili Schouvalof'un tefsirine uğramıştır. Filhakika burada İngilizler: Bizim boğazlar hakkında teahhüdümüz yalnız Padişaha karşıdır demiştir. Rusya ise: İngiliz murahhasının kasdını anlayamadım, bizim bildiğimiz Rusyanın teahhüdünü yalnız padişaha değil herkese karşı diye cevap vermiştir. Mamafi bu kongrede bu kadarla iktifa edilmiş, boğazlar hakkında daha ileri gidilmemiştir. İngilterenin bu tarzdaki ifadesinden ne anlaşılabilir?

1885 tarihinde Salisbury Lodlar Kamarasında bu nokta üzerinde izahat vermiştir. Bu izahattan, İngiltere ile Rusya arasında bir harp vukuunda, İngilterenin diğer devletlerin müdahalesi olmaksızın Karadenize, 1885 te olduğu gibi donnamasını sokmakta serbest kalabilmesini temin etmek istediği anlaşılmaktadır.

Boğazlar hakkındaki hukukî rejim böylece devam ederken, 1908 de meşrutiyet ilân edildikten sonra, Bosna Hersek münasebetile boğazlar meselesi bir kerre daha dünyayı alâkadar etti. Filhakika, Berlin kongresindenberi nüfuz ve hâkimiyeti büyümekte olan Almanya, müttefiki Avusturyanın Bosna Herseği alması üzerine, Anadolu ve İraka kadar uzamak sevdasına düştü. Bu sebeple Almanyanın Balkan siyaseti ortaya çıktı.

Artık Umumî harba yaklaşmaktayız: Tunus meselesinde Fransaya gücenen İtalya, Avusturya-Almanya ittifakına girdi; bir az sonra Fransız Rus anlaşması oldu. Müstemleke taksiminde Fransa ile İngiltere birleşti. Avrupadaki bu siyasî bloklar menfaatların taksim tarzını değiştirdi.

Almanya, Osmanlı İmparatorluğunda, medenileşme bakımından Fransayı, hâmilik bakımından İngiltereyi, hâkimiyet bakımından Rusyayı is-

Digitized by Google

tihlâh etmek istemektedir. iFlhakika, Osmanlı İmparatorluğu ve Boğazlar, Rusya ve İngiltere için bir vasıta idi; Almanya için bir gaye olmuştur. Boğazların Almanya için bir gaye teşkil etmesi üzerine İngiltere ne yaptı? Rusya ile Almanya arasında İngiltere Rusyayı tercih etti ve Asyadaki Rus-İngiliz menfaatlarının tanzimine mukabil, Boğazları Ruslara vadetti. Bütün bu vaziyetler karşısında Babıâli nasıl hareket etti? Bu vaziyete nazaran artık Rusya ile İngiltere arasında Babıâlice müvazene siyaseti müessir olamazdı. Bu sebeple Almanyanın yakınlaşmasına mani olunmadı.

Nihyet, siyasî vaziyet, 11 Ağustos 1914 te Türkiyeyi Almanya ile Rusyaya karşı bir ittifak muahedesi yapmağa sevketmiştir. Bu suretle Boğazların hedefi değişmiş müttefiklerin münakalesi kesilmiştir. Bunun neticei olarak Rusya Karadenize yeniden hapsedilmiştir.

Sayın dinleyicilerim; Türkiyenin Boğazları kapatması, karşı taraf için pek fecî olmuştur:

1. Çarlık Rusyası bu yüzden yıkılmıştır.
2. Harp bu sebeple dört sene devam etmiştir.
3. Romanyaya hiç yardım edilememiştir.
4. Bu yüzden müttefiklerin zayiatı mühim bir yekûn tutmuştur.

Buraya kadar Boğazların muahede ile kapalılık devrini dahi tetkik etmiş bulunuyoruz.

III — **Mahdut açıklık devri:**

1914 harbının sonunda Osmanlı İmparatorluğu büyük çatırtılarla yıkılırken Boğazların vaziyeti ne olacaktı? Bu hususta galipler müsbet bir neticeye varamamışlardı. İngilizler Beyoğlu cihetini, Fransızlar İstanbul tarafını, İtalyanlar Üsküdarı işgal etmişlerdi. Boğazlar hakkında bundan sonraki hakikî rejimin ilk nüvelerini, Misakı Millî'de bulmaktayız. Bu Misakı Millî ise, bugün hatırasını hürmet ve minnetle yadettiğimiz genç bir iradenin, yılmayan bir adamın, Türkiye Cümhuriyetinin bânisi Mustafa Kemal Paşanın riyaset ettiği bir kongreden çıkıyordu.

Digitized by Google

Filhakika, Misakı Millînin dördüncü maddesi şöyle demekte idi: «Makarrı hilâfeti isâmiye ve Payıtahtı saltanatı seniyye ve merkezi hükûmeti Osmaniye olan İstanbul şehrile Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartile akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticareti âleme ve beynelmilel münakalâta küşadı hakkında bizimle sair bilûmum alâkadar devletlerin müttefiken verecekleri karar muteberdir.»

Burada tesbit edilen bir şekil yoktu. Esas mahfuz kalmak şartile şekilde bir anlaşma yapmak lâzımdı. Bu şekil Lozanda tesbit edilmiştir. Misakı Millî'de münderiç boğazlar hakkındaki esası tesbit eden Atatürk idi ise, şekli tesbit eden de onun en yakın mesai arkadaşı İsmet İnönü olmuştur.

* * *

Sayın İzmirliler:

Lozan:

Lozana giderken bilcümle boğazlar hakkındaki hukukî temayüller aşağı yukarı şu merkezde idi: İktisadıyatın inkişafı neticesinde artan münakalât ve münasebatın emniyeti için kanalların ve denizlerin serbestisi lâzımdır. Bu suretle başlayan 19 uncu asırdaki denizyollarının serbestisi fikri beynelmilel bir mahiyet arzetmektedir. Bu fikrin ilk tatbik sahası 1814 Paris Muahedesinde Ren nehri olmuştur. Bu, bütün nehirlerin aynı rejime tabi olmalarına dair atılan ilk adımdır. 1815 Viyana Kongresinde bu temenni her nehire teşmil edilmiştir. Bu prensip 1856 Paris Muahedesile Tuna nehrine de tatbik edilmiştir. Bu serbestlik cereyanları tevessü ederek kanal ve boğazlara da sirayet etmiştir. Bunun neticesi olarak:

1. 1880 tarihinde bir muahede ile Macellan boğazı her millete açık oldu.

2. 1888 muahedesile Süveyş kanalı harp ve ticaret gemilerine açıldı. Bunu temin için kanal gayri askerî bir hale ifrağ edildi.

Digitized by Google

3. 1914 te Panama kanalı her millete açıldı; yalnız emniyeti temin için imtidadınca tahkimat yapıldı.

Bu umumî görüş, bize nehirlerlerde ve denizlerde seyrüdeferin serbestlik tekâmülünü göstermektedir. Umumî cereyan bu merkezde iken Lozanda Boğazlar hakkındaki görüşler muhtelif idi; hülâseten:

1. İngiliz tezi, 1918 de Loid Corcun dediği gibi: Geçiş serbestliği, askersizleştirme ve kontroldur.

2. Rus tezi, boğazlarda türklerin mutlak hâkimiyetinin tanınmasıdır. Türkiyeninkinden gayri hiç bir harp gemisi geçememelidir.

3. Türk tezi, mahdut açıklıktır.

Aziz dinleyicilerim; burada bir noktayı dikkat nazarınıza arzederim; o da Çarlık Rusyası ile Sovyet Rusyanın boğazlar hakkındaki siyasetleridir. Çarlık Rusyası daima Akdenize çıkmak istemiş ve boğazların kendisine açılmasını istihdaf eylemiştir. Sovyet Rusya ise, emperyalist bir siyaset takip etmediği için boğazların tamamile kapanmasını ileri sürmüştür. Menfaatı bakımından, yeni hukukî cereyanlarla Karadenize sahildar devletlerin menfaatlarını telif etmek isteyen Türkiye Cümhuriyeti mahdut açıklık tezini müdafaa eylemiştir.

Müzakereler çetin olmuş ve sonunda Türk tezi kabul edilmiştir. Lozan zaferini İnönü'ne borçluyuz.

Lozanda kabul edilen Boğazlar Mukavelesine nazaran:

Ticaret gemileri:

A. Sulhta: Tam serbestî

B. Türkiye bitaraf ise: Münakaleyi güçleştirecek bir tedbir almayacaktır.

C. Türkiye harpta ise: Bitaraf memleket gemileri düşman taşımamak şartile geçer.

Harp gemileri:

A. Suahta: Muayyen miktarda tam serbestî

Digitized by Google

B. Türkiye bitaraf ise: Geçecek kuvvetlerde tahdit yoktur.

C. Türkiye harpta ise: Bitaraf gemileri geçebilir.

Lozan muahedesinin Türkiye Cümhuriyetine tahmil ettiği bir kayıt vardı; o da Boğazların gayri askerî bir halde bulundurulması yani tahkim edilmemesi keyfiyeti idi.

Bundan sonraki devirlerde Türkiye (Ata)sının çizdiği «Yurtta sulh, cihanda sulh» siyaseti ile bütün devletlerin sempatisini kazanıyordu; bu istikrar siyasetile réisioniste devletlerden uzakşıyar ve İngiltere ve Fransa siyasetine yaklaşıyordu. Nihayet İtalyanın Habeş seferi dolayısile Boğazları tahkim etmeği millî varlığı için lüzumlu gören Türkiye Cümhuriyeti, devletlere gönderdiği bir tamimle Boğazlar hakkında müstaceliyetle bir konferansın toplanmasını talep etti. Türkiyenin bu talebi haklı idi ve 1936 da Montröde toplanıldı. Bu konferansta Türkiye Cümhuriyeti Boğazlar vaziyetinin yeniden gözden geçirilmesini ve gayri askerî mıntakaların kaldırılmasını istedi. Türkiyenin arzusu yerine getirildi. Filhakika, Montrö konferansı Lozan anlaşmasından farklıdır; birinci fark: Gayri askerî mıntakalar kaldırılmış ve boğazlar tahkim edilerek memnu mıntakalar haline getirilmiştir. İkincisi: Harp gemilerile ticaret gemilerinin tâbi olcakları muamele arasında büyük farklar mevcuttur. Üçüncü fark: Tayyareler hakkında vazedilen bazı takyidatı ihtiva etmektedir. Hülâsa, boğazlara ait esaslar baştan aşağı elden geçirilmiştir. Bu farklara rağmen, yukarıda yaptığımız umumî tasnife göre Montrö boğazlar mukavelenamesi de mahdut açıklık dediğimiz kısma dahildir. Yani bitaraflık ve serbestlik fikirlerinin neticesi olarak Türkiyenin ve Karadenize sahildar devletlerin hayatî menfaatları ve emniyeti nazarı dikkata alınmış ve mahdut bir şekilde boğazların açıklığı esası kabul edilmiştir. Ancak, bu açıklığın ne gibi şartlar dahilinde olacağı mukavelenamede tesbit olunmuştur.

Montrö mukavelenamesine göre:

Ticaret gemileri:

A. Sul zamanında tam serbestî.

Digitized by Google

B. Harp zamanında Türkiye muharip değilse, yine tam serbestî.

C. Türkiye muharip ise, bitaraf memleket gemileri düşmana hiç bir suretle müzaharet etmemek şartile boğazdan ancak gündüzleri geçebilir.

D. Türkiye kendini pek yakın bir harp tehlikesine maruz telâkki ettiği takdirde yine geçiş serbest ise de bunun gündüz olması şarttır.

Harp gemileri:

A. Sulh zamanında hafif su üstü gemileri geçebilir. Yalnız evvelden haber verilmeli ve bu geçiş gündüz olmalıdır. Büyük tonajdakiler birer birer ve refakatlarında en çok iki torpito ile geçerler.

Denizaltı gemileri gündüz su üstünde geçebilirler. Karadenizde sahili olmayan devletlerin harp gemilerinin geçişinde tonaj tahdidi konmuştur.

B. Harp zamanında Türkiye muharip değilse, birataflar sulh zamanında olduğu gibi geçebilir; muharipler geçemez. Ancak milletler cemiyeti misakı çerçevesi dahilinde aktedilen bir mütekabil müzaharet muahedenamesi mucibince tecavüze uğrayan bir devlete yapılacak müzaharet müstesnadır.

C. Türkiye muharip ise, hiç bir harp gemisi geçemez. Bunların geçmesi tamamen Türkiyenin reyine bağlıdır.

D. Türkiye, kendini yakın bir harp tehlikesi tehdidine maruz telâkki ederse ayni tedbirleri almağa salâhiyettardır.

Bundan da anlaşılacağı veçhile Karadeniz hukukan açık bir deniz olarak kabul edilmiştir. Bazı garp müellifleri «bu denizi kapalı bir deniz kapalı bir deniz telâkki etmeye imkân yoktur derler» (*). Bu telâkki doğrudur; ancak Boğazlardan geçerken Karadenize sahildar olmayan devletlerle Karadenize sahildar olan devletlerin harp gemileri aynı kayda tabi tutulmamıştır. Mukavelename sahildar devletlerin lehindedir; diğer taraftan, Boğazların açıklığı Türkiyenin menfaati ile mahdut ve mukayyettir. Binaenaleyh boğazların bugünkü rejimine mahdut açıklık rejimi demek doğru olur.

(*) Blondel — Revue de droit maritime comparé. Volume 36

Digitized by Google

Şu izahatımıza göre, Asyayı Avrupaya ulaştıran ve Afrikaya uzak düşmeyen Boğazların bugünkü hukukî rejimi, bütün devletleri memnun edebildi ise bu, tarihin türk milletine verdiği uzun tecrübe senelerinin hakikî bir mahsulüdür. Bu uzun ıstıraplı tecrübelerden ilham alan Türkiye Cümhuriyeti, Boğazlarını ezelî ve ebedî sahibi sıfatile, bütün alâkadar devletlerle beraber ve bu devletlerin temayüllerile kendi istiklâlini telif ederek, Boğazlara verilecek hukukî vaziyeti tesbit eylemiş bulunmaktadır. Bunu yaparken daima göz önünde bulundurduğu Millî Misakındaki esasten ayrılmamıştır. Bu esas, devletin hukuk ve hâkimiyetinin her türlü halelden masun olması keyfiyetidir. .

Şu hale göre, Boğazlar mukavelenamesi, Türkiyenin hâkimiyeti ve haklarını alâkadar eden beynelmilel bir âbide mahiyeti arzetmektedir. Bunun inşası nasıl muhtelif devletlerin iradesinin izharile mümkün olmuşsa, tadili de hukukan aynı şekil ve esaslar dahilinde kabildir. Binaenaleyh, Türkiyeden gayri kimse, tek taraflı olarak bunu tadil edemez. Bu da, Montröde aktedilen 1936 tarihli Boğazlar mukavelenamesinde Türkiyenin arzu ettiği veçhile, iki şekilde mümkündür:

1. Türkiye harba girerse;

2. Türkiye kendini tehdit eden bir harp tehlikesine maruz kalırsa.

İşte, Türk istiklâl ve emniyetile alâkadar olduğu için ehemmiyeti millî bir şuur haline gelen ve uzun, ıstıraplı bir tarihle perçileşmiş olan Boğazların hukukî vaziyeti bundan ibarettir.

Digitized by Google

BİBLİYOGRAFİ

Gazi Mustafa Kemal : Nutuk 1927

Kâmil Paşa : Tarihi Siyasii Devleti Aliyyei Osmaniye

Sait Paşanın hatıratı

Cemil Bilsel : Lozan cilt: 2

A. Fuad : Question des Detroits

A. Şükrü Esmer : Siyasî Tarih
Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi neşriyatı sayı: 81

Seignobos : Histoire politique de l'Evrope

Lozan Muahedenamesi ve boğazlar hakkındaki metin
Montreux boğazlar mukavelenamesi metni

H. Cambon : La Question des détroits au 19 e Siecle
(annales des sciences politiques 1909)

Gôrianow : Le Bosphore et les Dardanelles
(d'aprés les archives de Russie 1910)

René Pinon : L'Europe et l'empire Ottoman 1917

André Blondel : La Conférence de Montreux et le nouveau réjime des detroits 1938.
(Articles de la Revue de Droit maritime comparé. Volume 35-36.

Digitized by Google

Vatandaşın Milkiyet Hakkına Konulan Takyitler

Yazan: **Dr. Bülent Nuri ESEN**

Siyasal Bilgiler Okulu Medenî Hukuk Öğretmeni

Digitized by Google

Digitized by Google

Vatandaşın Milkiyet Hakkına Konulan Takyitler

Yazan: **Dr. Bülent Nuri ESEN**

Siyasal Bilgiler Okulu Medenî Hukuk Öğretmeni

Aziz vatandaşlarım:

Kıymetli huzurunuzda tetkik etmek istediğimiz mesele, (Vatandaşın milkiyet hakkına konulan takyitler) adı verilen mevzudur.

Bu mevzuu seçerken iki mühim noktayı gözettik:

Birincisi, C. H. P. programında esaslı bir yer almış olan ana meselelerden birini aydınlatmak;

İkincisi, yeni hukuk cereyanlarının milkiyet bahislerine taalluk eden istikametlerini tayin etmek.

C. H. P. programımız, hep bilirsiniz ki 4 üncü maddesinde şu yolda bir umde vazetmiş bulunmaktadır: «Yurtdaşların,... milkiyet haklarını barımak, partimizce başlıca esaslardandır.»

Parti programımızda böyle bir prensip bulunmasının hikmetini uzun boylu araştırmağa ihtiyaç yoktur. Filhakika, vatandaşın milkiyet haklarını korumak hususunu gayeleri arasında bulundurmayacak olan bir parti kendisine Halk partisi, halkın partisi adını veremez.

Düşünelim :

Türkiye, istiklâlini korumak için kuvvetli olmaya, çok kudretli bulunmağa mecburdur. Bu mecburiyeti herkesten önce ve herkesten ziyade kendisi takdir eder. Peki, bu kudrete mali kolmanın çareleri nelerdir? Bunlar Türk milletinin başka topluluklarda eşine rastlanmayan manevî kabiliyetleri ve bunların yanı başında da maddî vasıtalardır.

Digitized by Google

Bu sonuncular, yani maddî vasıtalar para ile, servet ile temin ve tedarik olunabilir. Bir memleketin en mühim zenginliği ise vatandaşların çalışma gayreti ve bu çalışmanın husule getirdiği istihsaldir. Bu bakımdan, çalışma, millî servetin başlıca unsurlarından biri sayılır. Ancak, millî serveti maddî kalıplar içerisinde temsil eden, bu servete el ile tutulur, gözle görülür bir biçim veren şey de milkiyettir. Milkiyet, maddî sermayenin vatandaşlar elinde kılıklanmış olan şeklidir. Vatandaşın bu milkiyeti, tecavüz ve taarruzlardan korunmuş olmalıdır ki kendisi servet istihsali hususunda güçlüklerle karşılaşmasın.

Görüyorsunuz ki, aziz vatandaşlarım; milkiyet, milletin tarihinin ve göreneklerinin ortaya çıkardığı bir zarurettir. İşte, bu zarureti takdir ettiğimiz içindir ki, memleketin refah seviyesinin millî servetin çoğalmasına bağlı bulunduğunu bildiğimiz içindir ki, parti programımıza milkiyetin korunması hususunun başlıca esaslarından biri olduğu kaydını koymuşuzdur.

Bir az evvel, vatandaşın milkiyet hakkına konulan takyitlerin gözden geiçrilmesi sayesinde yeni hukuk cereyanlarının vaziyetini de görmek mümkün olacağını arzetmiştim.

Hakikaten de böyledir.

Zira, milkiyet hakkına uzun zaman mutlak bir hak olarak bakılmıştır ve halen dahi öyle bakılmaktadır. Bu hakka karşı vakı olan her takyit, bu hakkın icapettirdiği şeylerden her hangi birinin yapılmayacağına dair konulan her yasak, hukuta ister istemez tesirlerini göstermektedir. Âlimlere gelince, onlar da muttasıl milkiyet hakkının mahiyeti ile bu hakka konulan takyitleri telif etmeğe çalışmışlardır.

Konuşmamızda her şeyden evvel milkiyet hakkına (mutlak bir hak) ismi verilmekle ne kastedildiğini tayin etmeğe, bundan sonra da milkiyet hakkının hudutlarını çizmeğe çalışacağız. Böylelikle mevzuumuzun merkezini teşkil eden muhtelif takyitleri sırası ile gözden geçirmiş olacağız.

Digitized by Google

Milkiyet, bir şahsın bir şey üzerinde haiz olduğu maddî kudreti ifade eder. Klasik hukukşinasların ve iktisat âlimlerinin kabul ettiklerine göre milkiyet hakkının içerisinde üç tâli hak birden mevcuttur. Bu üç hak - ki her birisi bir iktidara delâlet eder - Roma hukukunun binlerce yıl önce bulup meydana çıkardığı unsurlardır. Derler ki: Malik, milkiyetine dahil olan şeyi kullanmak, o şeyin verimlerini toplamak ve onlardan istifade etmek ve nihayet onu tahrip ve imha etmek haklarını haizdir. İşte, bu tarz düşünüş ve görüşlerin neticesi olarak milkiyet hakkına mutlak bir hak denmiştir. Zira, saydığımız unsurların tabiî neticesi milkiyet mevzuu olan şey üzerinde o şeyin malikinden başka hiç kimsenin bir gûna hakkı olamıyacağıdır.

Malik, milkiyet hakkını kime karşı olursa olsun ileri sürebilir. Milkiyeti yalnız kendisi hasrî bir şekilde ve ebedî olarak istimal eder. Milkiyet hakkı kendisinden alınamaz.

Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz 70 inci maddesinde: «... temellük ve tasarruf Türklerin tabiî hukukundandır» demektedir. Bu hükümden anlaşılması icapeden mana, bir Türk vatandaşının milkiyet hakkından hiç bir suretle mahrum edilemiyecektir. Yalnız, acaba, bu, aynı zamanda vatandaşın milkiyet hakkının, tabiinin bütün vüs'at ve şumulü ile, mutlak bir hak olduğunu demektir? Böyle bir iddiada bulunmak imkânının düşünülemiyeceğini zannediyoruz. Zira, yine bizzat Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz başka bir hükmünde ve bu defa 79 uncu maddesinde: «Temellük ve tasarrufun hududu hürriyeti kanunlar ile musarrahtır.» demektedir,

Demek oluyor ki vatandaşın milkiyet hakkı onun hürriyeti ile yakından alâkalı bulunan bir hususdur. Şu halde, hürriyet ne ise, hürriyetin hudutları neler ise milkiyet hürriyetinin hudutları da ancak bu esaslara göre mütalea olunmak lâzımgelecektir.

Hürriyet, başkasına zarar vermiyecek olan şeyleri yapmaktadır. Herkesin hürriyetinin hududu da başkalarının hürriyetlerinin hududur. Vazii kanunun, hürriyet mefhumunu bu suretle, anlatmasından mühim bir netice çıkar: Nedir o netice? O netice şudur ki: Hürriyet, kayıtsızlık ve

Digitized by Google

başı boşluk demek değildir. Hürriyetin tabi olduğu bazı cihetler mevcuttur. Bunlar, vatandaşların birbirlerinin haklarını saymayı, yekdiğerinin hürriyetine hürmet etmesi ve birbirlerine karşı bağlı olmasıdır. Nitekim, partice tamim olunan muhtelif vecizeler arasında bu fikirleri ifade etmek için: «daima bir, daima toplu» ve «birimiz hepimiz, hepimiz birimzi için!» diyoruz.

Hürriyet bu manada anlaşılmak lâzımgeldiğine göre vatandaşın milkiyet hürriyetini de buna göre ölçmek icapeder. Milkiyet hakkı, eskiden ve bugün de iddia edildiği veçhile (mutlak bir hak) ise hi çbir haricî mülâhazanın bunun mahiyetine ve hele şumulüne tesiri olmayacağı tabiîdir. Lâkin hukukun sırf nazariyat sahasını bırakırda hayatın yürüyüşüne, hâdiselerin gelişine ve vakıaların oluşuna bakar isek vaziyetin daha başka şekilde olduğunu kolaylıkla görebiliriz.

Vatandaşın milkiyet hakkına konan takyitleri mütalea ederken meseleye yukarıdan bakmak, ferdî haklar çerçevesinin dışına çıkmak lâzımdır. Böyle yapılmayacak olursa hukukan halli gözetilen noktalar hakkında kat'î ve doğru fikirler elde edebilmek güç olur. Bundan dolayıdır ki, ferd için ve ferdî menfaatlerin temini yolunda, fertlerin birbirlerile olan münasebetlerini tanzimde başlıca düstur ve kaideleri ihtiva eden hususî hukukun sahası haricine çıkacağız ve meseleye tepeden bakmağa çalışacağız.

Bugün pek az hukuk münasebeti vardır ki orada Devlet veya millî topluluk mevzuu bahsolmasın. Ekser münasebetlerde ferdin vatandaş sıfatile ve kendi isteği ile tabi olduğu bir çok kayıtlar mevcuttur.

Cemiyet içerisinde husule gelen bir muamelenin cemiyeti alâkadar etmemesine imkân tasavvur olunabilir mi? En basit bir muamele de bile bu alâka derhal göze çarpar. Bakkalden satın aldığınız bir kutu kibrit sizin bir ihtiyacınızı karşılar. Onu satın alabilmek için kazancınızdan veya varlığımızdan bir kısmını sarfetmeğe mecbur olmuşsunuzdur. Aynı şekilde bakkal da bir kazanç temin etmiş, dolayısile kibrit inhisarı ile alâkadar olan Devlet de bir gelir tedarik eylemiş ve bu sayede Devletçe

Digitized by Google

vatandaşlar için ve memleketin hayrına kullanılacak olan varidat kaynaklarından birisine bir miktar daha ilâve olunmuştur.

Kibrit satın alınması hakkında verdiğimiz misal tekmil münasebetlerde daha büyük mikyaslarda kendini gösterir.

Demek oluyor ki, cemiyetin, âmmenin alâkadar olamayacağı iş yok gibidir. İşte milkiyet üzerindeki müdahaleler ve takyitler de hep bu âmme menfaati mülâhazaları ile vaki olmakla, hep vatandaşların iyiliği ve lâmeti fikri ile yapılmaktadır.

Hukukun bu tarzda meydana çıkan yeni manzarası Devletle vatandaşı yan yana, baş başa, el ele çalışmak vaziyetine getirmiştir. Artık fert, millî topluluktan ayrı bir varlık gibi faaliyetlerde bulunmamaktadır. Şayet, faaliyetlerinde, yaptığı muamelelerde âmme menfaatleri ile alâkadar bir vaziyet mevcut ise hukuk burada kendisine düşen vazifeyi ifa için harekete geçmektedir.

Vatandaşın faaliyetleri bu suretle âmme menfaatleri düşüncesi ile işe karışan hukukun mutlaka riayet edilmesi icapeden kaidelerine ve esaslarına uygun bir şekilde vaki olmaktadır.

İşte, hukuk münasebetlerinin hemen hemen tekmil sahalarında kendini gösteren bu düşünceler, cemiyet menfaatlerinin, hususî menfaatlerden üstün olduğu düşturunu yarattığı içindir ki aynı mülâhazalar, milkiyet hakkına da tesir etmiş ve bu hakkın tanzimine müteallik kaidelere de yeni şekiller vermiştir.

Milkiyet hakkımıza kanunlarla ne gibi takyitler yapıldığını, bu hakkımızın hudutlarının ne olduğunu bilmeliyiz ki mülkümüzden ona göre istifade edelim. Ona göre, hem kanunlara karşı gelmemiş olalım ve hem de tasarruflarda bulunurken gerek kendi menfaatlerimize ve gerekse millî menfaatlere en uygun şekilde hareket edebilelim.

Milkiyet hakkına konulan takyitler bilhassa gayri menkul milkiyeti için mevzudurlar. Bu takyitleri aklî bir usul dahilinde sıralayabilmek ve aynı zamanda hatırlarda kalmasını temin edebilmek için ikiye ayırmak mümkündür:

Digitized by Google

1 — Âmme hukukundan doğan takyitler.

2 — Komşuluk hukukundan çıkan takyitler.

Âmme hukukunun icapettirdiği ve muhtelif sebepler dolayısile vatandaşın milkiyet hakkını takyit eden tedbirler bir çok kısımlarda tetkik olunabilir.

Bu takyitleri dört kısma ayıracağız:

Birincisi, Millî Müdafaa düşüncelerinden mütevellit takyitlerdir.

İkincisi, Sağlık koruma sebebile vaki olan takyitlerdir.

Üçüncüsü, Millî iktisad mülâhazalarının icapettirdiği takyitlerdir.

Ve nihayet, dördüncüsü, Umumî menfaat namına yapılan takyitlerdir

Bunları sırası ile gözden geçirelim:

Milkiyet hakkının Millî Müdafaa düşünceleri ile uğradığı takyitlerin mucip sebeplerini ve meşrutiyetini uzun uzadıya izaha ne lüzum ve ne de ihtiyaç vardır. Bu, o kadar açık ve kendiliğinden anlaşılan bir zaruretdir ki en kısır mantık bile bunu idrak etmekte aslâ güçlükle karşılaşmaz. Filhakika, memleket müdafaasının, milletin hayat ve varlığının icapettirdiği tedbirler dolayısile vatandaşa tanınmış olan milkiyet hakkını sıkıştırmak, hattâ büsbütün yok etmek gayet tabiî telâkki olunmalıdır.

Millî Müdafaa düşüncesile mülkiyet hakkının uğradığı takyit nedir? Bunu, askerî memnu mıntakalar kanunu göstermiştir. Bu kanun iki vaziyeti ayrı ayrı nazarı itibara almıştır. Birinci vaziyet hazer devresine aittir: Müstahkem bir mevki dahilinde mülkü olan vatandaş onu keyfine göre kullanamaz. Faraza müstahkem mevki hudutları içerisinde bulunan arazisi üzerinde istediği inşaatı yapamaz. Toprağını dilediği şekilde kazamaz. Hattâ arazisi ne halde ise onu, şekli itibarile, değiştiremez ve evi, kulesi, köşkü, ahırı ve sairesi varsa onları tadil edemez. Bütün bu saydığımız şeyleri yapabilmesi müstahkem mevki komutanının takdirine tabidir.

Digitized by Google

İkinci vaziyet ise, münhasıran seferberlik halini nazarı itibara almıştır. Kanun der ki, seferberlik esnasında müstahkem mevki komutanlığı mahzurlu gördüğü inşaat ve t esisatı yıkdırabilir, bunları tahrip ettirebilir.

Görülüyor ki bu saydığımız iki vaziyette milkiyet hakkımız takyide uğramaktadır. Lâkin, bazı hallerde, yine Millî Müdafaa mülâhazaları ile milkiyet hakkımızın tamamen ortadan kalktığı da olur. Bu halleride yine kanun göstermiştir ve burada mevzuubahs olan ey mülkümüzün istimlâk olunmasıdır. Evvelâ, ikiye ayrılan memnu mıntakalardan birinci memnu mıntaka içinde kalan gayri menkul mallar istimlâk olunur. Sonra da, patlayıcı maddeler muhafazasına mahsus olan depoların ve cephaneliklerin emniyet tertibatı ve muhafaza sütrelerinden itibaren 100 ilâ 200 metre dahilindeki yerler istimlâk olunabilir. OBu hallerde de milkiyet hakkı büsbütün yok olmakta, vatandaştan vatana intikal etmektedir.

Askerî memnu mıntakalar kanunu ile konulan bu takyitlerden başka 2510 sayılı iskân kanunu mucibince, askerlik sebebile boşaltılması lâzımgelen ve ikamet yasak edilen yerlerden çıkarılanların menkulleri kezalik Devletin mülkü olur (madde 26). Burada da vatandaş, istesin veya istemesin, milkiyeti altında bulunan mal kendisinden alınmakta ve bu milkiyet hakkı ortadan kalkmaktadır.

Millî Müdafaa düşünceleri ile milkiyet hakkına konulan takyitlerin istisnaî mahiyette olarak husule gelen son bir şekli de 3780 No. lu Millî Korunma kanununun mevzuubahs ettiği muhtelif vaziyetlerden çıkmaktadır. Bu kanun 11 inci 33 üncü, 37 inci ve 40 ıncı maddeleri ile milkiyet hakkının icabında veya bu suretle takyide uğrayacağını söylemiştir.

Yukarıda, milkiyet hakkının âmme hukukundan doğan takyitlerini muhtelif kısımlarda gözden geçireceğimizi söylemiş ve bunlardan ikinci kısım sağlık koruma sebebile yapılandır, demiştik. Bunlar ne gibi takyitlerdir?

Digitized by Google

Burada bilhassa beledî mevzuata temas etmek zarureti vardır. Farzediniz ki şehir içinde bir arsanız var. Bunun üzerine bir bina yapmak istiyorsunuz. Her şeyden evvel belediyeye bir istida ile müracaat etmekliğimiz lâzımdır. Belediye, vücuda getirmeği tasarladığınız yapı şehir plânına uygun değilse inşaatta bulunmanıza müsaade etmez. Siz istediğiniz kadar: «mal benim değil mi, dilediğim tarzda kullanırım, keyfimin istediği gibi inşaat yaparım. «deyiniz». Kanun her şeyden evvel, tekmil vatandaşların menfaatini ve yurdun imarını düşünmek mecburiyetindedir. Vatandaşların oturacakları ve içerisinde çalışacakları binaların havadar, ışıklı ve ferah olması lâzımdır. Ancak, bu noktalar temin olunduğu takdirdedir ki sağlam bünyeli ve sağlam kafalı memleket çocukları yetiştirmek mümkün olabilecektir. Binaenaleyh, siz mal sahibi, keyfinize göre hareket edemiyeceksiniz. Eğer, yapmak istediğiniz bina kanunun bu isteklerini ntahakkukuna mani olacaksa pek tabiîdir ki umumî menfaat karşısında sizin ferdî menfaatiniz feda edilecektir. Hattâ, belediye, kendisine gösterdiğiniz plân ve taslaklarda eksik cihetler görecek olursa lâzımgelen ilâveleri yapacaktır.

Kanun, bu hususları kontrolunu o kadar lüzumlu ve ehemmiyetli telâkki etmiştir ki eğer ruhsatname almaksızın bir yapıya başlamış isek yapı durdurulur. Yalnız durdurulmala da kalmaz: icapederse yıkdırılır.

Bu takyidatın yanı başında yine inşaata ait olmak üzere diğer bir çok noktalara daha riayet etmek mecburiyeti vardır. Meselâ, binanızı istediğiniz yükseklikte yapamazsınız. Cephesini aklınıza gelen tarzda inşa edemezsiniz. Bunlara dair belediyenin koyduğu kaidelere uymanız lâzımdır. Sonra, şayet komşu bina ile yaptıracağınız bina arasında bir aralık bulunması lâzımgeliyorsa bu aralığı a bırakmanız icapedecektir.

Şehir içinde bina inşasının tabi olduğu takyitler o kadar fazladır ki günün birinde belediye size evinizi falan renge boyamanız icapettiğini dahi söyleyebilir. Bunun gibi, binanızın lağımları, kuyunuzun mevkii, yağmur oluklarınızın nereye boşalacağı, bacaların yapılış tarzı ve yüksekliği, soba borularının nasıl dışarı çıkarılacağı gibi hususlar hep kanunla muayyendir.

Digitized by Google

Bir çok inşaat için ayrıca bir takım hükümler daha sevkedilmiştir. Meselâ, patlayıcı maddeler koyacağınız bir binada bazı hususî tesisat meydana getirmeniz mecburîdir.

Fakat takyit, yalnız inşaatta eğil, tamiratta da kendini göstermektedir. Belediye yapı ve yollar kanununa göre muayyen olan tamirat için dahi müsaade almak lâzımgelir. Sonra, kimse sizi mülkünüzü tamir etmeğe icbar etmemekle beraber belediyeler yıkılacak halde bulunan binaları yıkdırmak salâhiyetini de haiz bulunmaktadırlar.

Sağlık koruma sebebile milkiyet hakkına yapılan takyitler dahi bazı halde milkiyetin silinmesi neticesini doğurmaktadır: Umumî sağlık düşünceleri ile vatandaşların falan yerlerde oturmaları doğru görülmez ise kendileri başka yerlerde yerleştirilirler. Bu halde ayrıldıkları yerde kalan arazi ve mülklerinin milkiyetini devlete bırakırlar. Vatandaşların sıhhatları ile alâkadar olan kaplıcaları vücude getirilmesi ve maden suları kaynaklarının işletilmesi işlerinde de kanun (No. 927) Devlete istimlâk hakkı tanımıştır. Âmme hukukundan doğan üçüncü kısım takyitler millî iktisat düşünceleri ile vaki olanlardır. Bunlar, millî iktisadı başlıca sevk ve idare eden Devlet olunca daha fazla ve daha mütenevvidirler. Zamanımızda, Devlet mecburen bu işleri yapmak vaziyetinde olduğu için, yabancı iktisadî tazyiklere karşı koyabilmek ve bunlarla muvaffakiyetle mücadele edebilmek ancak bir çok takyitlerin konulması ile mümkündür. Ferd, yalnız kendi dar ve mahdut menfaatlerine göre hareket etmek itiyadında olabilir. Millî ihtiyaçları, bu ihtiyaçların doğurduğu icapları yukarıdan mütalaa etmek, memleketin iktisadî varlığını kül halinde idare ve tanzim etmek ancak Devletin yapabileceği ve yapmak zorunda bulunduğu bir işdir.

Bu itibar iledir ki millî iktisadın ortaya koyduğu takyitleri sırası ile ve birer birer saymakta lüzum ve faide görmemekteyiz. Bunları bir kısmına sadece temas etmekle iktifa edeceğiz.

Bir defa, muayyen yerlerde yaşamakta olan köylü vatandaşlar şayet geçim vasıtasından mahrum iseler Devlet bunları daha iyi yaşayabilecekleri başka yerlerde nakledebilir. Bu suretle, bir kısım köylü evi-

Digitized by Google

ni barkını terketmek zaruretinde kalır. Demek ki, milkiyet hakkını her ne suretle olursa olsun ve her ne bahasına olursa olsun muhafaza etmek iddiasında bulunamaz.

Sonra, madenlerin işletilmesi, muhtelif ziraî faaliyetler öyle bir tanzim şekline sokmuşlardır ki bunlara müteallik milkiyet hakları hep mülkün kullanılması ve mülkten istifade bakımlarından takyitler meydana getirmektedir.

Ormanlara gelince: Orman etrafında maliki olduğunuz arazi üzerinde, şayet mülkünüz ormandan dört kilometre uzakta değilse, fabrika inşa etmek isterseniz, evvel emirde Ziraat Vekâletinden izin almaklığınız lâzımdır. Kanun vaziinin burada düşündüğü ve gözettiği cihet millî bir servet ad ve telâkki olunan ormanların muhafazasıdır. Bu sebepledir. ki bazı tesisatın da, şayet ormanın 500 metrelik bir muhiti dahilinde vücuda getirilecek ise, orman idaresinden izin alınmak suretile yapılması lâzımgeleceği söylenmiştir. Yine ormanlarımızın korunması mülâhazası ile bazı hallerde ormanın milkiyeti sahibinin elinden tamamen alınır. Filhakika, şayet bir orman, muhafaza ormanı olarak ayrılmış ise bu takdirde istimlâk olunması icapeder.

Orman sahibi çıplak yerleri ağaçlandırmak ve ormanı imar etmek mecburiyetindedir. Burada da mevzuubahs olan millî servetin ihmale uğramaması ve bilâkis artmasıdır. Ormanın işletilmesi malikin arzusuna bağlı değildir. Zira malik, bir amenajman plânı tanzim etmeğe ve bunu orman idaresine tasdik ettirmeğe mecburdur.

Orman işletmeleri işinde millî iktisat düşünceleri o derecede hâkimdir ki burada fertle Devlet tamamile el ele vermiş olarak gözükürler. Öyleki, hususî bir orman sahibi isterse, Devlet onun amenajman plânını yapar ve kendi teşkilâtı ile ormanı işletir. Hasıl olan kâr orman sahibine aittir ve Devlet bundan yalnız masraflarını alır.

Âmme hukukundan mütevellit mülkiyet takyitlerini bitirmiş olmak için nihayet bir de umumî menfaat düşüncesile yapılan takyitlerden bahsetmekliğimiz gerektir.

Digitized by Google

Umumî menfaat düşüncesile vaki takyitler istimlâkler ile husule gelenlerdir. İstimlâk muayyen şartlar dahilinde, vatandaşın, rızası olup olmadığına bakılmaksızın, mülkün değer bahası verilerek elinden alınmasıdır.

Hayatımızı kendisine borçlu olduğumuz ve icabında kendisi için canımızı feda mecburiyet ve vazifesinde bulunduğumuz vatanın umumî menfaatlerinin malımızın bizden alınmasını icapettirebileceği pek tabiîdir. Demek oluyorki, umumî menfaatlerin lüzumlu kıldığı ahvalde milkiyet hakkımız büsbütün elimizden alınmak suretinde takyid edilmekte, bu suretle takyidin en ağır şekli husule gelmektedir. Yalnız, istimlâk daima bir kanuna müsteniden vaki olabilir. Muhtelif kanunlar böyle bir hakdan sarahaten bahsetmektedirler. Bu hakkın kendilerine tanınmış olduğu âmme müesseseleri arasında belediye, vakıflar, Devlet demiryolları, toprak mahsülleri ofisi gibi teşekküller vardır.

Böylece, âmme hukukunun icapettirdiği milkiyet hakkı takyitlerine kısaca göz gezdirmiş oldük. Şimdi, bir de komşuluk hukukundan çıkan takyitleri tetki ketmeğe çalışalım.

Türk Kanunu Medenisinin 618 inci maddesinde şöyle bir hükme rastlarız: «Bir şeye malik olan kimse o şeyde kanun dairesinde dilediği gibi tasarruf etmek hakkını haizdir.»

Medenî kanun, malikin kendi mülkü üzerinde kanun dairesinde tasarruflarda bulunacağını söylemekle onun hürriyetini tahdit etmektedir.

Başlangıçdanberi verdiğimiz izahattan anlaşılacağı üzere, âmme menfaatlerinin icapları dolayısile vaki olan takyitler, Medenî kanunumuzun koymakta olduğu takyitlerden pek farkli değildir. Zira, takyid, hangi sahada vaki olursa olsun esas itibarile daima âmme menfaatleri dolayısile husule gelmektedir. Demek ki temin olunmak istenen maksat ekseriya aynidir.

Esasta, gaye farklı olmamakla beraber, iki çeşit takyit arasında bunların vaz sebepleri bakımından aynılıklar mevcuttur.

Digitized by Google

Âmme hukukundan doğan milkiyet hakkı takyitleri vatandaşın hareket tarzı ile aslâ alâkadar ve münasebetdar değildir. Bunlar, en üstün âmme kudreti mevkiinde olan Devletten veya Devletin yerine hareket eden diğer âmme müesseslerinden sadir olurlar. Mahiyetleri itibarile bu takyitler münhasıran hukukîdirler.

Halbuki Medenî hukuk sahasındaki takyitler, hiç şüphesiz yine hukukî olmakla beraber, ayrıca bir de ahlâkî cephe arzederler. Kanun, düşünmüşdür. Kendi kendisine şöyle demiştir: Her mülk sahibi komşusuna karşı bazı vaziyetler takınmaktan çekinmelidir. Zira, ahlâken, muayyen bazı kötü hareketlerde bulunması tecviz olunamaz. Ahlâkın istemediği ve hoş görmediği şeyi milkiyet hakkının verdiği salâhiyetler perdesi altında meşru görmek doğru olamaz.

Böyle deyince de vazii kanun ahlâkî bir vaziyeti kanunî bir vaziyet haline sokmak lüzumunu duymuş ve müeyyedesi yalnız ahlâkî olan muhtelif hareket tarzları hukukî birer müeyyedeye nail olmuşlardır.

Medenî hukuk sahasında takyit vaz'ında başlıca alâkadar Devlet veya umumî menfaat değildir. Bunların yanı başında ve bunların önünde fiilî bir vaziyet olan komşuluktan doğan bir alâka ve menfaat vardır. (Komşuluk hukuku) tabiri bu fikri kâfi derecede anlatacak bir tabirdir. Kanunumuzun kullandığı lisan ile (komşuluk hakları)nın yalnız ahlâkî bir müeyyede ile değil de hukukî bir müeyyede ile karşılanmakta olduğu Medenî kanunun 674 üncü maddesinden açıkça belli olmaktadır. Filhakika, kanunbu hakların kullanılması için icapeden şeylerin yapılmasını her malike ayrı ayrı yüklemektedir.

Komşuluk hukukundan doğan takyitleri iki bakımdan mütalaa etmek muvafık olur:

Bunlardan, birincisi mal sahibine müsbet bir edada bulunmak mükellefiyetini yükleyen takyitlerdir. İkincisi de, malike bazı şeyleri yapmamak mecburiyetini tahmil eden kayıtlardır.

Evvelâ, müsbet edalarda bulunmayı icapettiren takyitleri kısaca sayalım: Kanunu Medeninin 673 üncü maddesine nazaran, herkes kendi

Digitized by Google

mülkünün hailini bizzat yapmağa mecburdur. Hail koymak mecburiyeti komşuluk münasebetlerinin normal bi rşekilde cereyan etmesini temin içindir.

Aynı mecburiyet orman kanunu ile hususî orman sahiplerine de tahmil olunmuştur. Onlar da ormanlarını sınırlamakla mükelleftirler.

Mülk sahiplerine muayyen bazı şeyleri yapamamak mecburiyetini yükleyen takyitlere gelince, bunlar muhteliftir ve birbirinden farklı bir takım düşüncelerle konulmuşlardır: Bir defa, Kanunu Medeninin ziraî ve sınaî mahiyetteki komşuluk vaziyetleri dolayısile koyduğu takyitlere rastlamaktayız.

Bir kimse kendi mülkünün üst tarafındaki mülkte kendi kendine akan suları sınırına kabul etmemezlik edemez. Kar ve yağmur suları ve kaynaklardan çıkan sular için vaziyet böyledir. Bu suların çıktığı mülkün sahibi onları alt taraftaki mülke akıtacaktır. Demek ki bir gayri menkul sahibi gayri menkulüne bu gibi suların akmasına karşı duramaz ve komşusuna: «Mal benim değil mi? Senin mülkünden gelen suları almıyorum.» diyemez.

Mal sahibi kendi mülkü üzerinden veya toprağının altından su yolu geçirilmek lâzımgeliyorsa buna da karşı duramaz. Şayet, bunun aksini kabul edecek olur isek o zaman komşu mülklerin su bulamaması, susuz kalması tehlikesi vardır. Bunun gibi, yukarı tarla komşunuzun bataklık suları sizin arazinize akıyorsa ve günün birinde bu komşunuz bataklığı kurutmak isterse mülkünüze akıtacağı suları yine kabul etmeğe mecbur tutulmuşsunuzdur. Ancak, bu ameliyeler dolayısile bataklık suları arazinize zarar verecek ise o zaman muntazam su yolları yapmasını kendisinden isteyebilirsiniz.

Kanun toprağın ıslâhı için bir çok komşu arasında kararlaştırılacak işlerden de bahsediyor. Böyle bir ıslâh kararı kanunun arzusuna göre verilmiş olursa artık sizin de onu kabul etmeniz zaruridir.

Yine toprağın zenginliğinin artması ve ziraî faaliyetlerin inkişaf etmesi ile vazii kanun kaynaklar hakkında da mühim bir hüküm koyuyor:

Digitized by Google

«Kaynakları kesmek yasaktır. Hattâ, onları her hangi bir surette kirletmek de caiz değildir» diyor.

Ziraî düşüncelerle yapılan bu takyitlerin yanı başında bir de sınaî bir takım mülâhazalarla konulmuş olan takyitlere tesadüf etmekteyiz.

Meselâ, mülk sahibi başka yerden geçirilmesine imkân olmadığı takdirde, mülkünün üstünden veya altından havagazı boruları veya elektrik kabloları geçirilmesine müsaade emek mecburiyetindedir. Zira, sınaî menfaatler bunu icapettirmektedir. Aksi hade, belki de bazı vatandaşların evleri hiç aydınlanamayacaktır.

Sonra, Medenî Kanunumuzun umumî olarak vazettiği ve mülk sahibini komşularına karşı efendice hareket etmeğe mecbur kılan 661 inci maddesi vardır ki sınaî faaliyetlere bilhassa ayrı bir ehemimyet verildiğini gösterir. Bunu anlatmış olmak için kanun, hayatın normal icaplarına iş faaliyetlerinin cevazına, ve muayyen bir muhitteki telâkkilere göre takdir edilecek bir tabir kullanıyor. Diyor ki: Sınaî bir iş yaparken mülk sahibi komşusuna zarar verecek (her türlü taşkınlıklardan) çekinmeğe mecburdur.

Görülüyor ki, bir kimse milkiyet hakkına sehiptir diye komşularının hoş görmekte mazur olacakları şeylerî yapamayacaktır. Zira, onları rahatsız etmeğe hakkı yoktur. Onlara zarar verebileceği kabul olunamaz. Milkiyet hakkı, ancak umumî menfaat cephesini temsil eden komşuların hakları ile kabili telif olduğu nisbetle şayanı himayedir. Bir kimse, bir malın sahibidir diye civarında oturan vatandaşları huzur ve istirahatten mahrum edememelidir.

Gerek ziraî ve gerekse sınaî faaliyetlere taalluk etmek üzere komşular arasınaki münasebetler bu bakımlardan tanzim edilmiş olduğu gibi mülk sahibine icabında komşusuna kendi mülkünden geçmek hakkını tanıması lâzımgeleceğini de söylenmiştir. Umumî yollara çıkmak için bir geçid olmayan mülk sahibi komşusunun bahçesinden geçerek yola çıkabilecekse kendisine verilmesini ister. Komşu da bu geçidi vermemezlik edemez.

Digitized by Google

Kanunda komşuluk hakkından mütevellit olmak üzere sayılan takyitler esas itibarile ve kısaca bunlardan ibarettir. Lâkin, mülkiyet hakkı, bu takyitlerin hepsinin fevkinde, bir de hakkın suiistimali telâkkisi ile mahduttur. Bilirsiniz ki, kanun suiistimaline müsaae etmez. İşte, her ne vakıt ki milkiyet hakkı iktisadî ve içtimaî bakımdan tahsis olunduğu gayeye uygun olmayarak kullanılmıştır ve bu kullanıştan da başkası zarar görmüştür, o zaman bu hakkın suiistimalinden bahsolunabilir. Komşunun manzarasını kapamak maksadile duvar inşa etmek buna bir misaldir. Hattâ onun içindir ki belediye yapı ve yollar kanununda bahçe duvarlarının yüksekliği hakkında bir takım hükümler konulmuştur. Hakkın suiistimali keyfiyeti gayri menkulün zarurî ihtiyaçları ile karşılaştırılarak mütalaa olunmalıdır. Şayet, kanun veya örf ve âdet milkiyet hakkı sahibine bir salâhiyet tanımışsa artık suiistimal sözünü kullanmak caiz görülemez. Faraza, ışıklık yapılmasına kanunun müsaade ettiği yerlerde milkiyet hakkının suiistimal edilmiş olduğu iddiasile ortaya çıkılamıyacaktır.

Başlangıçdanberi saydığımız takyitler toplu bir halde mütalaa edilirse görülür ki milkiyet hakkına (mutlak bir hak) adı verilmesi, bundan kastedilen manaya nazaran, doğru değildir.

Kendilerine (mutlak) damgası vurulmayan bir çok sübjektif haklar milkiyet hakkına nisbetle pek ehemmiyetsiz takyitlere maruzdurlar. Milkiyet hakkının gittikçe sıkışık, gittikçe daralan bir çerçeveye sokulması ondaki mutlak hak mahiyetini, kastolunmak istenilen manada, ortadan kaldırmış bulunmaktadır.

Milkiyet hakkını hâlâ daha mutlak mahiyette bir hak gibi telâkkietmek tekmil hukuku ölü farzetmekle, onu hareketsiz ve donmuş, hayatla alâkası olmayan bir şey itibar etmekle müsavidir.

Halbuki hukuk, muttasıl yaşayan, tekâmül eden, ilerliyen ve hayatın yanı başında, hayatla birlikte yürüyen ve vakıaların doğurduğu kaidelerden meydana gelir. Hattâ bir çok hallerde hukuk, vakıaların yürüyüşüne nazaran geri bile kalmaktadır. Milkiyet hakkı üzerindeki telâkkilerde de böyle bir gecikme mevcut olduğunda şüphe yoktur. Zamanımızda Devlet ,millî iktisadı yabancı iktisat karşısında kuvvetli ve sağ-

Digitized by Google

lam olarak tutabilmek için bazan öyle tedbirler almak mecburiyetinde kalmaktadır ki hukuk, ancak vakıalar husule geldikten ve hattâ tesirlerini dahi gösterdikten sonra işe müdahale edebilmekte ve yeni vaziyetleri tanzim eylemektedir.

Bir çok sahalarda kendini gösteren bu hal, mülkiyet hakkı telâkkileri üzerinde de meydana gelmiştir. Vakıalar ve millî camianın menfaatleri öyle bir takım vaziyetler doğurmuştur ki bunların karşısında hukuk da şeklini değiştirmeğe ve hayata uymağa mecbur kalmıştır. Buna rağmen, bu değişikliklerin göz önünde bulunmasına rağmen mülkiyet hakkını mutlak bir hak olarak kabul eden fikirler el'ân yaşamaktadırlar.

Öyle zannetmekteyiz ki - şüphesiz şimdiye kadar alışılmış olduğu için - terkedilmek istenmeyen bu görüş tarzı artık düzeltilmek lâzımgelmektedir. Zira, ortada muhakkak olan bir cihet, inkâr edilmesi mümkün olmayan bir hakikat vardır. Bu hakikat şudur ki: Millî menfaatler, cemiyetin menfaatleri, fertlerin menfaatlerinden üstündür ve bunlardan evvel gelir. Bu hususta hiç kimsenin şüphesi yoktur.

Binaenaleyh, bundan böyle, milkiyet hakkı mutlaktır denecek yerde; mülkiyet hakkının öyle çok takyitleri vardır ki ve bunlar gitgide ve mecburen öyle çoğalacaktır ki artık ona başka bir isim vermek lâzımdır, demelidir. Eski ve klasik mülkiyet hakkı telâkkisini bi ryana bırakmak, onun yerine mülkiyet hakkınınbugünkü hüviyyetini anlatan ve tarif eden bir mefhum bulup koymak lâzımdır. Bu tarif o şekilde olmalıdır ki mülkiyet hakkı bununla tâbi olduğu takyitlerle birlikte ifade edilmiş olsun. Filhakika, artık devrimiz hukukuna göre mülkiyet hakkına konulmuş olan takyitler bizzat mülkiyet hakkının zatında mündemiç bulunmaktadır. Mülkiyet hakkı bu takyitler mevcut olmaksızın düşünülememektedir. Bu takyitler göz önünde tutulmaksızın mülkiyet hakkı diye bir şey düşünebilmeğe imkân yoktur.

Bazıları, istedikleri kadar (mülkiyet hakkı mutlak bir haktır) diye haykırsınlar. Böyle bir sayha şeeniyete ve hayatın her günkü tezahürlerine uygun olmadıktan sonra neye yarar? fiilî vaziyetler karşısında böyle bir ısrarın ne ehemmiyeti olabilir ki? Böyle bir mutlak hakkın mevcudi-

Digitized by Google

yeti iddiası artık sadece hayalî ve farazidir. En iyisi bu hakkın mutlak olmadığını söylemek ve kendi kendimizi boş ve lüzumsuz yere kandırmamaktır.

Bugün, hiç bir hukukî vaziyet mücerred bir şekilde, cemiyetin dışında ve millî birliğin haricinde mütalaa edilemez hale gelmiştir. Hukukî faaliyetlerde ve tasarruflarda bulunan fert ister istemez bu faaliyet ve tasarruflarını içinde yaşamakta olduğu millî camiada aksetmiş olarak görecektir. Topluluk da, buna mukabil bu faaliyetlerden şu veya bu şekilde müteessir olacak, bu faaliyetlerin tesirlerini taşıyacaktır.

Şu halde, her hak gibi mülkiyet hakkı da tahsis edilmiş olduğu içtimaî ve iktisadî gayeye göre kullanılmak icapeder.

Muhtelif kanun hükümleri hep bu maksadı temine müteveccihtir. Kanun hükümlerinin kolaylıkla tatbik olunmasındaki hikmete, bunun sırrına gelince, o da: Türk vatandaşının, millî menfaatin kendi ferdî menfaatlerinden üstün olduğunu kendiliğinden keşfetmek kabiliyetinde oluşu, ruhunda ve şuurunda dap daracık bir ferdî saadet telâkkisi besleyecek kadar hasis duygulu ve geri düşünceli olmamak bahtiyarlığını taşımasıdır.

Digitized by Google

Digitized by Google

İslâm Medeniyetinde İlmin İkbal Devri

Yazan: **Hilmi Ziya ÜLKEN**

Digitized by Google

Digitized by Google

İslâm Medeniyetinde İlmin İkbal Devri

Yazan: **Hilmi Ziya ÜLKEN**

X ve XI inci asırlar islâm âleminin altun devridir. XII inci asırda Selçukilerin sahanayat girmesi ile bu devir teşkilâtlanarak son büyük eserlerini vermiştir. Bu asırlar için de şarkta Arap devletleri sahnadan çekilip yerine Türk İmparatorlukları geçiyordu. Abbasî devleti artık bir İmparatorluk değil ancak «hilâfet» idi. Samanoğulları, gazneviler, atabeyler, nihayet Selçukiler islâm âlemine hâkim oldular.

Samaniler zamanına islâm ilmi Mavera Ünnehra sokulu. Gazneviler devrinde Hindistan'a kadar uzandı. Turğul Bey Bağdad'ada girdikten sonra Yüksek tedrisat resmî bir şekil aldı. O zamana kadar «hankah»larda gayri resmî surette yapıla nfıkıh ve kelâm tedrisatı selçukî veziri Nizamülmülkîün Bağdad'ta tesis ettiği Nizamiye Medresesi ile resmî tedrisat haline geldi.

Ben bu konferansımda İslâmî Türk ilminin ikbal devrine ait bazı büyük şahsiyetler üzerinde durarak diğerlerine zikredip geçeceğim.

Samanî devrinin en büyük âlim mütefekkiri Farabîdir. Ebu Nasr Mehmet Bin Mehmet Bin Turhan Bin Özlük El-Farabî Türkistan'da 870 de doğmuş ve Halep'te 950 de ölmüştür. Aristo, Porphyre ve Batlamyos'un şarihî olup bilhassa zamanınaki ilimlerin tasnifi ve esasları ile meşgul olmuştur. Samanî Hükûmarı Nuhun sarayında yanmış olan «Etalîm Üs Sanî» adlı büyük ilimler ansiklopedisi kendisine muallimi sanî denilmesine sebep olmuştu. İlimler tasnifi itibarile elimizde bulunan en mühim eseri İhsa Ül Uludur. Bu kitap orta çağda Lë Scienti adı ile Latinceye tercüme edildi. Eskürial ve camii eser kütüphanelerindeki nushalarına göre Arapçası 1931 de Emin Bey tarafından Kahirede tabedilmiştir. Fazilet Ül ulum adlı diğer bir eserinin türkçesini az zaman evvel Farabînin diğer bazı eserlerile beraber İstanbul'da neşrettik. Farabî, felsefesini Fu-

Digitized by Google

sus ül hikme'sinde çok veciz olarak toplamıştır. Max Forte'un bu esere istinad ederek filosofun esas fikirlerine anlatan das Buch der Ringsteine Farabîs (1906) ini yazmıştı.

Garpta Türk filozofu hakkında yapılan bir çok tetkikleri burada sayacak değilim. (Farabî hakkındaki kitabımıza bakın) yalnızca son zamanlarda İbrahim Madkour'un neşrettiği la place d'Al Farabî dans l'école philospphique Musulmane, Paris 1934 ı zikretmeliyim.

Filosofun aynı zamanda nazarı tabip, nazarî ve amelî musikî şinas olduğunu ilâve edelim. İslâm musikisinin nazariyatına ait en mühim eser olan Kitab ül musiki onundur. Rudolf Erlangen bu eseri fransızcaya tercüme ettiği gibi Henry George Farmer de onun musiki nazariyelerde İngilizceye nakletmişti.

İslâm âleminin ikinci büyük ansiklopedisini yapan Ebu Abdullah Mehmet Bin Yusuf El Harezmî (El kâtip) olup Mefatih el ulum adlı eserini 976 da neşretmiştir. Eserin medni Van Bloten tarafından 1896 da Leinden'de basılmıştır. Tercümesi yoktur. Fakat Riyaziye tarihine ait kısımlarından E. Wiedemann ve Tıp tarihine ait kısmından Ernst Seidel geniş mikyasta istifade etmişlerdir. Bu eser iki nevi makalâta ayrılmaktadır. Birincisi Ulumu şer'iye ve asliyeyi ikincisi ulumu ecnebiyeyi tetkik ediyor.

Ulûmu şer'iye 1) fıkıh, 2) kelâm, 3) Nahiv, 4) hitabe, 5) aruz, 6) şiir 7) ahbar (tarih) dir. Ulûmu ecnebiye ise 1) felsefe, 2) mantık, 3) Tıp, 4) hesap, 5) henese, 6) ilmî nucum (astronomie) 7) musiki, 8) ilm ül hiyel, (mécanique) 9) El kimya (alchimie) dir.

Gazneviler devrinin en büyük mütefekkir âlimi El-biruninin üzerinde bilhassa durmalıyım. (973-1048) Ebu Reyhan Mehmet Bin Ahmet el Biruni Harzen (Hiva) de doğmuş olup gençliğinde şiy'i iken olgun yaşta ehlü sünnet mezhebini kabul etmiş, uzun müddet şimdiki Efganistanın bulunduğu memleketlerde yaşamış, Sultan Mahmut Gaznevî ile Hind seferine iştirak etmiş ve bu eski medeniyet hakkında şimdiye kadar yazılmış olan eserlerin en mühimlerinden biri olan Kitap ma lil Hind'i neşretmiştir. Bu eser yalnız bir coğrafya ve tarih kitabı diye, bütün Hind me-

Digitized by Google

deniyetine ait büyük bir nüfuzu nazarla - yazılmış olan bir ilim ansiklopedisidir. Kitap Londra'da 1887 de Eduard Sachau tarafından tercüme ve neşredilmiştir. Son zamanda Kıvamettin Efendi tarafından Türkçe bir tercümesi yapılmışsa da henüz neşredilememiştir.

Müellif her fasılda mevzuuna dair lâzımgelen izahatı verdikten sonra Hind eserlerinden meselâ Rigveda, Atarvanaveda, Patanjali, Brahmagupta, Aryabata ilâ den parçalar nakletmektedir. Eski Hind dinleri itikatları esatır ve destanları hakkında malûmat veren müellif Mahabarata, Ramayana gibi meşhur Hind metinlerine istinad ediyor. Hindlilerin riyaziye, tıp, tabiat, ilimleri ve felsefe hakkındaki bütün bilgilerini de izah ediyor.

El Biruni'nin sırf riyaziye ve heyete dair de bir çok eseri vardır. Bunlar arasında heyete ait olan El kanun ül mesnudî fil hey'e ve nücum'u en mühimdir. Bu eser 1030 da Gaznevî hükûmdarı Sultan Mes'uda ithaf edilmişti. Tercümesi yoktur. Carl Schoy'un bu büyük esere istinad ederek 1923, 1927 de yaptığı muhtelif tetkikleri de Ramsay Wright'in 1934 de yine bu esere istinaden neşrettiği İngilizce bir eser ve Fiotini'nin İtalyanca makaleleri vardır.

(R. Wright, Al-Birûnî, The bokk of the construction on the elemente of astrology Written in Gaznah = 1934)

Al-Birûnî'nin (Asar ül bakiye an kurun ül haliye) adlı kitabı da ilim ve din tarihi noktai nazarından çok kıymetli bir eserdir. (Bu kitabın büyük bir kısmı eski ilâhiyat muallimlerinden Yusuf Ziya Bey tarafından tercüme edilmiştir.) Bu büyük amlimin fiziye, saydalaniyeye müfredatı tıbba, ve tıbba dair de bir çok eserleri vardır. (Kitabı saydale fıttıp), kitabı cemahir fi marifet il cevahir, düstur, ilâhiri).

Cisimlerin özel ağırlıklarının tayini, arzı mesahası, güneş ve ayın hareketlerin tayini, deniz suyundan tuzu çıkarılması, ilâ hakkında asırlarca muteber kalmış olan usuller bulmuştur. Meselâ özel ağırlığın tayinine ait usulünü gözden geçirelim. El Birûnî bunun için mahrutî bir âlet kullanıyor. Tetkik etmek istediğimiz maddeyi evvelâ ihtimamla tartıyor, sonra onu su ile dolu olan mahrutî âlete koyarak bu cismin boşalttığı su mik-

Digitized by Google

tarını tartıyor. Cismin sıkleti ile ayni hacimdeki suyun sıklete arasındaki münasebet istenen özel ağırlığı verir. El Birûnî bu usulü inceliyerek sıcak su ile soğuk suyun arasındaki münasebetin 0,041,677 olduğunu tesbit etmiştir. Bu özel ağırlık cetvelinden bir kaçını zikredelim:

Maden	El Birûnî'de	Yeni ilim
Altun	19.05	19.26
Cıva	13.74	13.59
Bakır	8.92	8.85
Kurşun	11.40	11.35

Samanî ve Gaznevîler devrinin diğer bir âlim filosofu İbni Sina'dır. Ebu Ali Hüseyin Bin Abdullah Bin Sina (980-1037). Buhara civarında doğmuş, Hemedanda ölmüş olup filosof olduğu kadar bizzat müsbet ilim lerdeki araştırmaları ile de şark ve garp âleminde asırlarca devam eden büyük bir iz bırakmıştır. Efsanevî şahsiyeti ile Anadoluda hâlâ halkın arasında yaşamakta olan İbni Sina İran ve Türk âlimleri arasında mütekabilen kendilerine maledilmek için bir müddettenberi hararetli bir münakaşa mevzuu olmaktadır.

O yalnız kendisinin muallimi salis diye şöhret kazanmasına sebep olan büyük bir filosof değildir. Bundan maada doğrudan doğruya müsbet ilimlerden Tıpla, kimya ile, fizikle, sağlık Koruma ve tedavi fennî ile meşgul oldu. Tıp sahasında şark ve garp orta çağlarında ta modern tıbbın teessüsüne kadar kendisinin kayıtsız ve şartsız üstad olarak tanınmasına sebep olan Kitab ül kanun fit Tıbb ı telif etti. Kanun un Bulakda, Mısırda ilh... müteaddit tabıları vardır? Tokatlı Mustafa Ahmet bin Mustafa tarafından türkçeye mükemmel bir tercümesi vardır. Garpta ilk defa 1593 de Romada Necat adlı felsefî eserile beraber basılmıştır. Gherardo di Cremona Kanun un latinceye tam bir tercümesini yaptı. Rönesansta Milano, Padoa, Venedik, Roma ve Napoli de yüzlerce defa bazan tam bazan eksik olarak basılmıştır? 1937 de İbni Sina jübilesi münasebetile doktorlarımız büyük mütefekkirin tabip ve tabiiyatcı cephesile uzun uzadıya meşgul olmuşlar ve İbni Sina adile neşredilen büyük mélange da bunları intişar sahasına koymuşlardır.

Digitized by Google

Feylosofun fizik ve kimyaya dair de bir çok tetkikleri vardır ki bir kısmı «Türk tıp arkivi»inde neşr ve tercüme edilen bu risalelere dair garpta Wiedemann, Julius Ruska ve diğer bazıları tarafından araştırmalar yapılmıştır. Türk tarih kurumunun neşrettiği İbni Sina cildinde tercümesi yapılan «edviyet ül kalbiye» adlı eseri bunlardan biridir.

Bu devirde İslâm âleminin yetiştirdiği en büyük âlimlerden biri de garplıların Alhazen adile tanıdıkları Ebu Ali el Hasan ibni Hehsem'dir. (965 da Basra da doğmuş ve asıl büyük mesaisini Fatımîlerden El-Hakim zamanında Mısırda yapmış ve Kahire'de 1039 da vefat etmiştir.)

İbni Heysem mühim bir riyaziyeci ve bilhassa orta çağın en büyük fizikicisidir. Asıl felsefe ile meşgul olmadığı halde ziya bahsı ve idrâk ruhiyatındaki araştırmaları onu şüpheciliğe sevketmişti. Ancak Frabî felsefesile meşgul olduktan sonra bilginin suret ve maddesini ayırarak, maddenin tamamile dış âlemden geldiği ve gayri muayyen olduğu, bilginin suretinin ise sırf zihnî ve aklî olduğu kanaatine varmış, bu suretle bir cihetten Kant felsefesine benzeyen bir yoldan şüphecilikten kurtulmuştur.

Ziya bahsına ait olan Kitab ül Menazır ı yalnız şarkta değil,, daha sonra müteaddit lâtince tercümelerile garpta Roger Bacon ve Witelo'nun fizik araştırmaları üzerinde büyük tesir yaptı.

Eskilerin zannettikleri gibi ziyanı gözden çıkıp eşyaya gitmek suretile rüyetin husule gelmeyip, bilâkis eşyadan bize gelmek suretile gördüğümüz kanaatini yerleştirdi. Bundan başka gözün ilk ilmî tavsifini yaptı. Bütün seleflerinden çokdaha ilmî olan bir rüyet telâkkisi getirdi. Hava dahilinde de inkisar hâdisesi hakkında dahiyane tetkikler yaptı. Tek ve çift gözle görmeyi (binoculaire) tefsir eden ilmî izahlar verdi. Karanlık odayı ziya hâdiseleririni tetkikinde ilk defa kullandı. İbni Heysem in Kitab ül Menazır ı sonradan Kemaleddin Ebu el Hasan Farisî (vefatı 1320) tarafından şerh ve i tmam edilmiştir. Onun mesaisi bilhassa üstadı tarafından temelleri atılmış olan kürevî bir satıhta in'ikâs ve inkisar, âlâimüssemâ, karanlık oda; ilh... tecrübeleridir.

Digitized by Google

İbni Heysem in orta çağda lâtince yapılmış müteaddit tercümeleri vardır. Enrico Narducci'nin eseri (1871 de İtalyanca olarak neşredilmiş) bu tercümeler hakkında zengin malûmat verir. Büyük garp fizikcilerinin yetişmesinde bu tercümelerin doğrudan doğruya tesiri omluştur. Roger Bacon onu üstad diye tanımakla beraber bazı noktalarda aşmaya çalışır. Fakat John Peckam (1228-1291) in «Perspectiva communis»i İbni Heysem'in kifayetsiz bir hülâsasından başka bir şey değildir. Witello da üstadını aslâ aşmış değildir.

X ve XI inci asırların riyazîleri ve hey'etşinasları da çok büyüktür. Bunlardan evvelâ Ebu l Vefa Mehmed ibni Yahya ibni İsmail ibni Abbas ül-Büzcanî (940-997) yi zikretmeliyim. Bu zat Oklides, Diophante ve Batlamyos'un büyük mütercim ve şarihlerinin sonuncusudur. Fakat aynı zamanda şayanı dikkat orijinal bir âlimdir. Müsellesatın inkişafına hizmet etmiştir. Bir çok hendese meseleleri ortaya atmış ve halletmiş olup daha sonra yetişen heyetşinaslar üzerine tesiri büyüktür. (Başlıca eserleri Kitab fi ma yahtaci ileyhi el-küttabu vel-ummâl min ilm il hesab, kitab ül kâmil, kitab ül hendese...)

Ebu Kâmil Şücca, ibni Eslem ibni Mehmed, El Hasib ül Mısrî, büyük türk riyaziyecisi El-Harezmî'nin cebrini tekemmül ettirdi. El-Kerhî üzerine tesir yaptı ve Leonardo Pisano'nın başlıca menbalarından biridir.

Ebu Cafer ül Hâzin bir çok eserleri arasında bilhassa Oklidesin Elanasır (elements)ının X ncı kitabını şerhetti, ve Kutuu mahrutiyat ı kullanmak suretile üçüncü dereceden muadeleyi halletti.

Daha sonrakiler bihlassa hey'etle ve o sahada kullanılan müsellesat meselelerini hal ile meşgul oldular. Büveyhîler tarafından Bağdadda kurulan rasadhanede Ebu Sehl ibni Rüstem ül Kûhî araştırmalar yapıyordu.

Ahmet ibni Yunus üs Sadefî de büyük bir hey'etşinas olduğu kadar derin bir nazariyeci idi. Fatımîler tarafından tesis edilen «Darülhikme» ne merbut bir rasadhanede çalışıyordu. Ez-zic ül kebir ül Hakimî yi yazmağa başladı.

Bu devir riyazîlerinin en büyüklerinden biri Ebü l feth Ömer bin İbrahim el-Hayyam'dır. (1040-1131). Bu büyük İran şairi aynı zamanda bü-

Digitized by Google

yük bir riyazî ve feekiyatcı idi. Cebir meselelerinin isbatına, Oklides anasırının başındaki t ariflerde tesadüf edilen müşkülâtın izahına dair mühim eserleri vardır. Selçukî hükümdarı Melikşah'ın veziri Nizam ül Mülk Merv'de onun için bir rasadhane yapdırarak diğer heyetşinasların onu takvimin ıslâhına memur etti.

İlimler tarihi mütebahhirlerinden Amerikalı Sarton'a göre bu ıslâhın en tam tefsileri şunlardır: 1) takriben 1540 senede bir gün hâtâ ile, yetmiş senede 17 günü araya sıkıştırmak suretile yapılan ıslâh; 2) Uluğ Bey tarafından teklif edilen ve 62 seneye 15 günü sıkıştıran ıslâh ki tarihî hakikate daha yakındır.

1055 de Turğul Bey Bağdad'ın kapılarında bulunuyordu. Zaten halifeler ne zamandır türklerden ibaret bir hassa ordusile muhat bulunuyordu. Halife El-Kaim Turğul Beyi Büveyhîlerden kendisini kurtaran bir münci gibi karşıladı. Tuğruldan sonra halefleri Alp Arslan ve Melikşah zamanında Selçuk devletini veziri âzer Nizamülmülk idare etti. Nizamülk bir çok âlimleri himaye ettiği gibi bizzat Siyasetname adındaki çok mühim siyasî bir eser telif etti. Fakat kültür noktai nazarından en mühim olan nokta, Nizamülmülkün kendi adını taşıyan medreseyi tesisidir.

Bu medrese şarkdaki bütün medreselere, ve garptaki Üniversitelere takaddüm etmiş ve onlara örnek olmuştur. Medrese 1056 da Ebu Said üs Sufî (Ebu Said Ebü l-Hayr) nin yardımile kuruldu. Bu medresede bilhassa Şafiî mezhebi ve Eş'arî kelâmı tedris ediliyordu. İmam Gazalî senelerce Nizamiye medresesinde tedrisat yaptı.

İslâm âleminin en meşhur kelâmcısı olan Ebu Hamid Mehmet üd Tusî ül-Gazalî (1068-1111) ilmin bu ikbâl devrinin son büyük mütefekkiridir. Bir İslâm klâmı tesis etmek için yaptığı mesaî, hıristiyan âlemindeki Saint Thomas ile kıyas edilebilir. Gazalî aynı zamanda ilim felsefesi üzerinde de derin bir tesir yaptı. Bilhassa Aristocu veya yeni - eflâtuncu diye tanılan İslâm feylosoflarına karşı hararetli mücadelesi ilmî tenkid sahasında büyük rol oynamıştır. Gazalî «El-münkiz min ed Delâl»i zamanının fikir cereyanlarına ait bir bakımdan Discuors de la méthode la kı-

Digitized by Google

yas edilebilecek bir tenkid ve tahlil kitabıdır. Garpda imancılar ve reybîler Gazalî'nin İlliyet meselesine ait tenkitlerinden istifade ettiler.

İspanyol rahibi Ramon Marti, «Pugeo fidei» adlı eserinde doğrudan doğruya ve zikretmeksizin bu İspanyoldan istifade etmiş olan Pascal dolayısile, Gazalîden mülhem idi. Peter d'Ally ve Autricuria Gazalî'nin illiyet tenkitleri ve İlâhî irade fikrini kopye ettiler. Orta çağın büyük filozoflarından Guillaume d'Occam, Saint thomas'nın rasyonalizmine karşı İmancılık ve ilâhî İradeciliği müdafa için yine Gazalî'ye istinad ediyordu. Bu tesirlerin ehemmiyetini anlamak için «El-mukiz» ve «Tehafüt»ü okumak kâfidir.

XIIII ncü asırdan sonra İslâm ilmi meşrikde veya magribde münferit fakat kuvvetli yine bir çok zirveler yapmışsa da, bunlardan hiç biri Türk-Arap ve Fars kültürlerinin müşterek faaliyeti üzerine müesses olan bu devir kadar azameli olmamıştır.

———o———

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ALPİN IRK, TÜRK ETNİSİ, VE HATAY HALKI

Yazan **Agop DİLÂÇAR**

Türk Dil Kurumunda Başuzman

Digitized by Google

Digitized by Google

ALPİN IRK, TÜRK ETNİSİ, VE HATAY HALKI

Yazan **Agop DİLÂÇAR**

Türk Dil Kurumunda Başuzman

Sayın Vali, Sayın Müfettiş, Bayanlar, Baylar.

Ana vatana kavuşan Türk Hatay'ın bu kadim şehrinde, Cümhuriyet Türkiyesinin ilk konferansçılarından biri olduğumdan dolayı kendimi bahtiyar addederim. Bu şerefi bana verdiren Cümhuriyet Halk Partisine, ve müfettişi sayın profesör Hasan Reşit Tankut'a candan teşekkürlerimi bildirmek, benim için çok sevindirici bir vazifedir. Hatay toprağına girğimiz dakikadan itibaren muhterem Hatay halkından, bizi sevindiren bir ilgi ve sevgi görüyoruz. Bunu da ayrıca teşekkür ve minnetle karşılarken, hakikî bir ilim muhibbi ve hâmisi olduğuna yakinen inandığımız kıymetli vali Sökmensüer'in de adını anmayı yine borç bilirim.

Yirmi senelik gurbet ve hasretten sonra tekrar ana vatanla kucaklaşan bu topraklar - ki şimdi Hatay adını taşıyor - hangi beşer camiasının malıdır, tarihi nedir, sekenesini eskiden kimler teşkil ediyordu, bugün kimlerle meskûndur, aralarında ne şekilde bir kan ve kültür akrabalığı vardır, ecdadı nereden gelmiş, bunların eski kültürü ne gibi bir tekâmül ve istihale geçirmiş, bu kültüre sonradan aşılanan bazı yabancı unsurları bir an için bir tarafa bırakırsak, alt tabakada acaba hangi ana cevherleri buluruz, çeşitli gibi görünen zevahirde acaba esas itibariyle allophyle (yani çok menşeli) olan bir şey kalır mı? İşte yüksek huzurunuzda kısaca incelemek istediğim bazı maddeler.

Bu meseleleri araştırmak, bugünkü ilmin yardımiyle bakışlarımızı tarihimizin en sisli ve en karanlık mazisine nüfuz ettirmek, bizim hem

Digitized by Google

hakkımız hem de vatanî bir vazifemizdir. «Kendini tanı» - Yunancası, *gnothi seauton* - veciz emri, tâ Sokrat zamanlarından beri beşerin iç ve dış ben liğini aydınlata gelen bir mürşit olmuştur. İslâm talimatına göre, «men arife nefsehu fakat arife rabbahu» hadisi de böyle değil midir?

* * *

Hatay halkının antropolojik ve etnografik hakikî durumu, ve Türk camiasının mütebakı kütlesiyle olan münasebeti nedir? Halkın bir kısmında görülen lisan ve mezhep farkı, menşe ve esas farkına kadar varabilir mi? Lisan ve mezhep, her ikisi de birer içtimaî tesis ve binaenaleyh kisbî oldukları için, hiç bir zaman bir camianın esasta bir olup olmadığının mümeyyiz vasfı sayılamaz. Bir çok beşer toplulukları, tarihlerinin bazı noktalarında dil ve mezhep değiştirmişlerdir. Yine tarihte görülüyor ki, bazı diller muayyen devirlerde, kültür dili olarak, ana yurtlarından dışarıya taşıp biroçk yabancıları kendi hükümleri altına almışlar, fakat ırk hususiyetleri müteessir edememişlerdir. Nitekim, meselâ, büyük Türk bilginlerinden Farabî, İbni Sina, Zemahşerî, Cevherî, ve El Harezmî gibi şahsiyetler, eserlerini Arapça yazdıkları halde, kendileri Türk kalmışlardır. Veyahut, Anadolunun eski Yunan devrinde, aslen Sinoplu, Amasyalı, Kayserili veya Tarsuslu olan öz Anadolu mütefekkirleri, zamanlarının kültür diliyle - yani Yunanca - yazmışlar diye Yunan mı addetmeli? Yunan ve Arap kültürünün, aslî Anadolu substratum'un (yani, en alt tabakasını) örtüp tahrif etmeğe açlışmış olduğunu, toponimi'de yani yer adlarında dahi görüyoruz. Bir zaman - daha dün bile - Anadolunun bir çok yer adlarını, Yunan veya Arapça ile izah ediyorlardı. Halbuki, yeni Eti hafriyatından anlayoruz ki, bu adların asılları, aslâ Yunanca veya Arapça olmayıp, bu tabakadan asırlarca daha eski olan Eti medeniyetinin yer adlarıdır. Meselâ :

Konya adının aslı Yunanca İconium değil, Etice Kuvanna'dır.
İzmir adının aslı Yunanca Smyrna değil, Etice İşmirigga'dır.
Trabzon adının aslı Yunanca Trapezus değil, Etice Teburzia'dır.
Efes adının aslı Yunanca Ephesus değil, Etice Arpaşu'dur.

Digitized by Google

Sinop adının aslı Yunanca Sinope değil, Etice Sinavur'dır.
Ankara adının aslı Yunanca Ancyra değil, Etice Ankuva'dır.
Tarsus adının aslı Yunanca Tarson değil, Etice Tarsa'dır.
Adana adının aslı Yunanca Adana değil, Etice Adaniya'dır.
Malatya adının aslı Yunanca Melitene değil, Etice Maldia'dır.
Halep adının aslı Yunanca Shalybon değil, Etice Halpaş'dır.
Seyhan adının aslı Arapça Sihun değil, Etice Siyanta'dır.
Maraş adının aslı Arapça Mer'aş değil, Etice Marasa'dır.

Yunanlılar ve Araplar bu Eti adlarını alarak, analoji yoliyle kendi dil kalıblarına zorlayıp, birçoklarının etimolojileri hakkında da hurafeler uydurmuşlardır.

Aynı veçhile, bu kadim İskenderun şehrinin etimolojik esası sayılan Alexandros adı dahi, böyle bir hurafeye kurban gitmiş bulunuyor. Bu hurafe, Alexndros adını Yunanca sanarak, *alex* ve *andros* kısımlarına böler, ve bunların izahını da şu şekilde yapar' Bizans coğrafyacılarından Stephanus Byzantius'a göre, Turova prensi Paris'e, Alexandros adı verilmişti, ve hakikaten de «İliad» destanında bu iki isim aynı şahıs için kullanılmıştır. Hurafa der ki, Alexandros, Turova civarındaki İda dağlarında çobanlar arasında büyüdü, ve günün birinde haydutlar koyun sürüllerine hücum ettiklerinde, Alexndros bunları geri püskürttü, ve bundan dolayı çobanlar *alex* (= müdafaa), ve *andros* (= insan) söz parçalarından *alexandros,* yani «insanların müdafii» ismini meydana getirerek bu kahramana verdiler. Bu hurafe Milâdın beşinci asrında uydurulmuştur. Halbuki, bu ismin aslı, Milâddan 13 asır önce, Etiler zamanında, ve Anadolu topraklarında yaşıyordu. Eti kıralı Muvattalli ile bir muahede akdeden Vilusa kıralı Alaksandu veya Alakşandu, işte bu adın asıl sahibidir. Alexandros, Alaksandu kalıbı üzerine yapılmış bir analoji olsa gerek; kaldı ki Yunanca addedilen *andros* veya *anthropos* (yani «insan») sözü, aynı anlamda olan Etice *antuhas* sözünü hatırlatıyorsa da, Bütün Hind-Avrupa dil âleminde ayrıksı kalmış bir kelime olup, hiç bir menşe katiyetle bağlanamıyor, ve aynı veçhile, Hind-Avrupa dillerinden mustaar olması muhtemeldir. İşte bu gibi hurafe ve uydurmaları göz önünde bulundurarak tır

Digitized by Google

ki, İngiliz arkeologlarından Garstang şöyle demiştir: «Gelecek nesle geniş bir araştırma sahası mahfuzdur. Bu araştırmada bir çok Eti vesikaları sırlarını bize bildirecek ve bir çok Yunan ananeleri de geriye doğru izlenip kendi aslî menşelerine irca edilecektir.»

Anane ve dil bakımından birçok unsurların yanlış menşelere irca edildiği gibi, din ve mezhep sahasında dahi, birçok akide ve motifler, bazen aynı şekilde yanlış mebdelere doğru izlenmiş bulunyorlar. Misallerini bir az sonra göreceğiz.

Dil ve din hakkında bu mukaddimeyi yapmaktan maksadım, «dil ve din farkı» tâbiri karşısında, sayın dinleyicilerimi adi prejüjelerden sakındırmak, esası bi rfakat zahiren farklı gibi görünen tezahürlerin, birlik için bir mani teşkil etmiyeceğini göstermektir.

* * *

Bu cihetleri böylece aydınlattıktan sonra, asıl birlik meselesini ele alalım. Aramızdaki birlik bağı neden ibarettir; bizleri ne gibi umdeler birbirimize bağlar? Bu bağ, Tanzimat devrinde olduğu gibi, sadece «vatan» mefhumu mudur, veyahut ta, Mehmet Âkif'le bütün İslâmcıların mefkûresi olan «ümmet» fikri midir? ?Acaba Osmanlıcıların tasavvur ettiği, sadece «devlet» birliği midir; bizi birbirimize bağlıyan bağ, hepimizin cebinde bulunan nüfus cüzdanı mıdır? Hayır, münhasıran bunlardan hiç biri değildir. Hattâ, bir adım daha ileriye giderek, diyebiliriz ki, bu bağ, Ziya Gök Alp'in formüle ettiği «Türklük» esası ile de kalamaz. Aramızdaki bağ, Ziya Gök Alp'ın tasavvur ettiğinden çok daha derin ve kuvvetlidir. Bu mütefekkire göre, «her Türkleşmiş olan Türktür»; Türk kültürünü benimsemiş olan herkes, menşei ve nesebi ne olursa olsun, Türk sayılır; kendini Türk hisseden herkes Türk camiasının malı olmuştur demektir.

Bu, bir hakikat olmakla beraber, ilim bakımından tamam değildir. Bunu hakikata ve ilme uygun olarak tamamlayan, Kemalizm Türkçülüğü olmuştur. Kemalizm Türkçülüğü, Ziya G ök Alp Türkçülüğünü reddetmez, tamamlar. Ziya Gök Alp için, menşe birliği mevzuubahs değildi; ya-

Digitized by Google

bancı kaynaktan gelen fakat Türk kültürüne temessül eden ve onunla kaynaşan her şey Türktü. Kemalizm Türkçülüğüne göre ise, «her Türk asıllı olan Türktür»; yabancılaşmağa yüz tutmuşsa, onu tekrar Türk kültürüne döndürmeli, zira o Türkün malıdır. Bu mefkûreleri içtimaiyat terimleriyle tarif etmek lâzımgelirse, şöyle bir hülâsa yapılabilir:

Beşer toplulukları, başlıca üç esasa göre husule gelirler: Siyasî tabiî ve somatik (yani sırf antropolojik, gövde teşekkülü bakımından). Siyasî topluluk, bir «millet» (nation) teşkil eder. Tabiî bir topluluğun esasları ise, somatik (yani bedenî), lengüistik, ve kültürel vasıflardan mürekkeptir, ki buna da «etni» (éthnie) denir. Ethnide mümeyyiz vasıf olarak, somatik, lengüistik veya kültürel vasıflardan her hangi biri hakim olabilir. Somatik bir topluluk ise, «ırk» (race) denilen ana esasa istinad eder. Bu tasnifte görülüyor ki, siyasî topluluk müstesna, bütün reel topluluklarda somatik unsur esastır. Türkiye Cümhuriyeti sadece siyasî bir topluluk olmadığına göre, onun bünyesinde diğer iki topluluk şekillerini tetkik edelim. Ziya Gök Alp Türkçülüğünde - Durkheim'dan mülhem olmasına rağmen - tam bir etni mefhumu yoktu, çünkü somatik âmil nazarı itibara alınmamıştı; buna mukabil, kültür bahsinde dine fazlaca ehemmiyet verilmiş ve İslâmiyet, Türklüğün şartlarından biri sayılmıştı. Kemalist Türkçülük ise, hem somatik hem de tabiî topluluğa, yani aynı zamanda hem ırk hem etni esaslarına istinad ediyor; kültür bahsinde dine büyük bir rol bırakmıyarak, onun oynıyacağı kültürel ve millî rol, başka âmillerle telâfi edilmiş bulunuyor. Bu ekolü kuran Ebedî Şefimiz Atatürk olmuştur.

* * *

Irk ve etni realitelerini böylece ayırdıktan ve Türklük bakımından bunların kıymetlerini tesbit ettikten sonra, şimdi ayrıca ırk bahsini yakından tetkik edelim. Kemalizm ırkçılığı nedir, ve ne gibi ilmî esaslara istinat eder?

Antropoloji, prehistuvar, tarih, beşerî coğrafya ve prehistorik kültür tarihinin en son verimlerinden istifade ederek kurulan bu tezi, kısaca izah edelim :

Digitized by Google

Uzak Şarkla Merkezî ve Cenubî Afrikayı dışarıya bırakacak olursak, kalan Avrupa, Asya ve Afrika birleşik kıtası, başlıca beş coğrafî bölgeye ayrılır. Bunlar, Arabistan yarımadasından tâ Şimal Buz Denizine kadar, birbirine muvazi olarak üst üste Avrupanın garbından Asyanın içerlerine kadar uzanırlar. Bu bölgeler şunlardır:

1. Cenupta, Arabistan, Cenubî Suriye, Filistin, Cenubî Irak, Mısır ve Akdeniz havzasının süb-tropikal ve çölümsü bölgesi.

2. Avrupanın Alp mıntakası, Karpatlar, Balkanlar, Anadolu, Şimalî Suriye ve Irak, İran, Kafkaslar, Himalaya ve Şimalî Hindistan, Pamir ve ve Karakorum dağlık ve plato bölgesi.

3. Karadenizin şimalinde, Karpat dağları eteklerinden başlıyarak Orta Asyaya kadar uzanan ova ve step bölgesi.

4. Bu bölgenin şimalinde bulunan ve Baltık sahillerinden Asya içlerine kadar uzanan ormanlık bölgesi.

5. Şimal Buz denizi sahillerindeki tundra bölgesi, ki bizi bu bahiste alâkadar etmez.

Kalan dört bölge, beyaz ana ırkı teşkil eden üç başlıca ırkın ana yurdudur. İklim, muhit, ve habitat'ının (yurt) tesirleri altında tekâmül etmiş olan bü üç ırk şunlardır:

1. Akdeniz havzasında Homo Mediterraneus denilen Akdeniz ırkı. Bu ırk, dolikosefal (1), uzun çehreli, seyrek sakallı, orta ve dar burunlu, kara gözlü, esmer - daha doğrusu yanık (basané) - tenli, zayıfça ve orta boylu olur. Hamî ve Slâmîlerle Akdeniz milletleri ekseri bu ırktandırlar.

2. Dağlık ve yayla bölgesiyle step mıntakası, Homo Alpinus denilen Alp ırkının yurdudur. Bu ırkı ayrıca tetkik edeceğiz.

---

(1) Kafanın şapka girimi dairesinin uzunluk ve enlilik nisbeti, «sefatik endis» denilen rakamı verir. Uzunluk kutruna nisbeten en kutru 75'ten aşağı ise. baş dolikosefal, yani uzun kafa tesmiye edilir. Bu nisbet 83'ten yukarı ise, brakisefal, yani kısa kafalı denir. Endis'i 78-80 olan kafalara da mesatisefal, yani orta kafa adı verilir.

Digitized by Google

3. Bunun şimalindeki orman bölgesi ise, Homo Nordicus tesmiye edilen Şimal ırkının yurdu olmuştur. Step mıntakasına dahi akın edip Alp ırkıyle da karışan bu ırk, şu antropolojik evsafta idi: Dolikosefal, uzun çehreli, oldukça zayıf ve uzun boylu, sarışın, elâ gözlü, beyaz tenli, dar ve ufak burunlu. Hind-Avrupaîler ekseri bu ırktandırlar.

* * *

Şimdi bunlardan Alp ırkını ayrıca alalım. Alp kelimesi burada umumiyetle «dağcı» anlamına kullanılmışsa da, esasen «yüksek, muhteşem, parlak» demek olduğundan, Türkçede «yiğit» manâsını ifade eden «alp» söziyle birdir. Orta Asya Türk yaylasının en eski efendisi olan bu ırk, brakisefal ve geniş çehreli idi (sefalik endis'inin vasatisi 85-87); teni mat beyaz veya bir az esmer, saçları koyu kumral veya oldukça kara, gözleri açık kahve rengi ile siyaha çalar koyu kestane rengi arasında tehalüf ederdi; burnu bir az kartalımsı, boyu orta (vasatisi 1 metre 63), vücudu tenkinli, tıknaz; sağlam ve kalın yapılı idi. Sarı ırkla doğrudan doğruya hiç bir alâkası yoktu. Birçok antropologlar, Alp ırkının en mükemmel bir ırk olduğunu söyliyerek, bu mükemmelliğin sebebini de büyük zihin faaliyetini mucip olan iklimde, ve mesaiye, mücadeleye elverişli olmıyan fertlerin tasfiyeye uğramalarında bulduktan sonra, bu Alp ırkının pek geniş bir sahada yayılmış ve öbür, yani Nordik ve Akdeniz ırkları üzerine hüküm sürdüğünü de ilâve ediyorlar.

Aslen doğlı olup, Neolitik devirde cumudiyelerin erimesiyle Orta Asyanın göbeğinde teşekkül etmiş iç denizin sahillerine inerek, Türkistanın en eski medeniyetini kuran bu Alpin ırkın ana kültürünü, hayalimizde canlandırmak için şöyle tarif edebiliriz:

Alpin ırk, beşer nevinin göçebelikten yerleşik hayata geçmiş olan ilk ırkıdır. Ötede Nordik ırk ormanlarda hâlâ av devrini paşamakta ve binaenaleyh göçebelikte devam ederken, Türk yurdlarında Alpin ırk evini yurdunu kurmuş bulunuyordu. Sanatın, göçebeliğe tahammülü yoktur, zira bu nevi yaşamada, ev bark daimî olmadığı için, tezyinata lüzum ve imkân görülemez, ve kırılma tehlikesi çanakçılığın inkişafına mâni olur.

Digitized by Google

Yerleşik Alp ırkı ise, çanakçılığa başlamış ve tezyinî motiflerini uslûplandırılmıştı. Mütemekkin hayatla site hayatı başlamış, bu siteler önce göller üzerinde iskelelerle kurulmuş - yani ualafit kültürü şeklinde olmuş - sonra karada tam site hayatına intikal etmiş, şe şehirler surlarla çevrilmiş. Mesopotamya ve Mısır'da, Akdeniz ırkı taş kıtlığı yüzünden çamur ve balçıkla uğraşırken, yukarıda Alpin ırk taşı işlemeğe başlamış bulunuyordu.

Buz dağcı ırk, erkenden madencilik sanatını da kurmuştu. Ham madenleri eritir, onlardan ev eşyası, âlet ve silâh yapardı. Başta at, öküz, koyun ve köpek olmak üzere, hayvanları ehlileştirip onları binek, koşu, etlik, bekçi veya avda yardımcı olarak kullanma keşfini Alpin ırka medyunuz. Bugünün garp âlimleri, bu hayvanların yabani çeşitlerini ekseriyetle Türkistanda buldukları için, oradan intişar etmiş olmaları muhakkaktır. Bu ırkın efradı, ehlileştirdiği koyunun yüzünü eğirir, kumaş dokurdu. Türk etnisine dahil milletlerin ceddi olduğunu kabul ettiğimiz bu Alpin ırkın diğer bir keşfini de ziraatçılığın zuhurunda görüyoruz. Yabani arpa ve buğdayın ana yurdu Türkistan olduğu için, ilk arpa ve buğday orada ekilmiş ve orada biçilmiştir. Ziraatın, Alpinlerin dininde ne kadar mühim bir rol oynadığını bir az sonra göreceğiz.

Aynı zamanda dağcı, madenci, çoban ve ekinci olan bu ırk, teşkilâtçı ve idareci idi de. Dünyanın en eski kanunları; Sumer ve Eti gibi Alpin ırka mensup kadim milletlerin kurdukları kanunlardır. En eski Türk metinlerinde, sık sık geçen «teşkilâtlandırdık» ve «kanunlar kurduk» tabirleri, ecdaddan kalma bir ana vasfın tezahürüdür. Alpin ırkın efradı, gürbüz ve metin, cesur ve çalışkan, sabur ve kanaatkâr, namuslu ve hayrhah idi. Maderşahî bir teşkilâtı vardı.

Yerleşik olmakla beraber, iyi bir seyyah, idi de; ticaretle dahi meşgul olurdu; tekerlekli arabayı icat etmişti; ve uzak ülkelerle emtea mübadele ederdi. İç deniz denizciliği dahi yapardı.

Yazıyı icat edenler yine Alpin insanlardı. Bunlar, Orta Asyada piktoğraf denilen resim yazı sistemini meydana getirdiler ki, başka ülkelere

Digitized by Google

geçerek çivi yazıyı ve nihayet alfabeyi doğurdu. Edebiyat sahasında dahi Alpinler ilk safta bulunuyorlardı, ve bilhassa destan ve dua nevilerinde kuvvetli idiler. Cihan edebiyatının ilk destanları - meselâ Sumerlilerin «Gılgamış» destanı - Alpin ırkın mensupları tarafından yazılmıştır. Alpinlerin dili, gırtlak ses parçaları hakim, ve hece âhengine tâbi, bitişken tipte bir dildi. Dil mantığında, tali unsur esas unsura tekaddüm eder, fiil cümlenin sonuna gelir, ve sentaks sırası da buna göre tanzim edilirdi. Meşhur İngiliz antropoloğu Elliot-Smith'in dahi teyit ettiği veçhile, Alpin ırkın efradı Türk dili tipinde bir dil konuşurdu.

Alpin dinine gelince, esasında dağcı ve çiftçi bir halkın zihniyetinden doğmuş bir dindi. Onun için, dağ ve toprak mukaddes sayılırdı. Bütün Alpin kavimlerin tanrıları arasında, birer dağ ilâhı bulunmuş, ve mabetler de dağ şeklinde inşa edilmiştir. Toprağı mümbit kılan güneşe ve suya dahi ulûhiyet atfedilirdi. Suyun sembolü yılan idi, çünkü tarlaları bereketlendiren ırmak ve çaylar, halkın muhayyilesinde yılan gibi kıvrıla kıvrıla akarlardı. Ekin ve hasat, dinî büyük bayramlardı; bu mevsimlerde toprağın bereketlenmesi için kurbanlar kesilir ve büyük âyinler yapılırdı. Kışın, yaprak dökümünde, tabiat ölü bir hale geldiği için, ağıt yapılır, üç ay mâtem tutulur, ve baharın ilk filizi görünür görünmez şenlikler tertip edilirdi. Mevsimlerin tahavvülüne göre tarla işlerini tanzim etmek üzere, müdekkik rasatlar yapıldığı için, Alpin ırkta müneccimlik dahi oldukça inkişaf etmiş bulunuyordu. Irk maderşahî olduğundan, ulûhiyete kadınlık atfedilir, ve âyinlerde kâhinler kadın kıyafetine girerlerdi. Güneş, hayatın mebdei olduğu için, baş ilâhe sayılırdı.

Mâruzatımın bu merhalesine vardığımızda görüyoruz ki, artık bir ırkın sadece somatik yani bedenî vasıflariyle değil, doğrudan doğruya bir etni ile iştigal ediyoruz, çünkü ırk realitesine «noos» denilen kültür unsurları dahi karışmış bulunuyor. Etni = «race», yani ırk + kültür.

Bu etni'nin ana vasıfları bize pek te yabancı gelmiyor, ve eminim ki bugün Hatay'da sayın dinleyicilerimin her biri dahi kendi öz varlığını ok-

Digitized by Google

şar gibi bir tarif görmüştür yukarıki hulâsada. Neden acaba bu benzeyiş, ve bu yakınlık? Çünkü, tarifini yaptığım etni, hepimizin müşterek ana vasıflarını hâvidir, ve çünkü bu etni ecdadımızın etni'sidir. İşte Proto-Türk, yani en eski Türk, etnisi budur. Bu etniye biz üç sebepten dolayı «Proto-Türk» adını veriyoruz: 1. Zira o, en eski Türk yurdunda teşekkül etmiştir; 2. Zira bu ana yurt şimdi dahi Türklerle meskûn bulunuyor; 3. ve zira bu ana vasıflar en aslî şekilde hâlâ Türklerde yaşamaktadır.

Orta Asyanın prehistorik iç denizi, iklim şartlarının değişmesi üzerine kurmağa başladı, ve kurudukça Alpin ırk göç yolunu tutmağa mecbur oldu. Prehistorik devirde en erken muhacerete çıkan ırk, Alpin ırktır; göçleri Paleolitik - yani Yontmataş - devrin sonlarında başlar. Ana yurdun mümbit ve mesut zamanlarında, orada kurulmuş olan Taş devri Proto - Türk kültürünün izlerine, Türkistanın Anau harabelerinde; Yenisey'in Bürüs nehri prehistorik istasyonunda; Altay'ın Pazırık; Şimalî Mogolistanın Noyun-Ula; Kama nehrinin Ananya; Yenisey nehrinin Andronovskiy, Afanasef ve Karasuğ adlariyle tanınmış olan Taş Devri kültür kalıntılarında tesadüf ediyoruz. Bunlardan, meselâ, Anau kültürü Milâddan 8000 senelik bir kıdeme maliktir. Bu en eski devirden sonra, proto-historik Kimmer, İskit, Dae ve sair Alpin medeniyetleri gelir. Bulgar profesörlerinden Mladinof, Kırgız, İskit ve Vandal kelimelerinin muhtelif dillerde aynı mânaya geldiğini, yani göçmenliği ifade ettiğini söylüyor. Bu kavimler, hep step etnisine dahil bulunuyorlardı. Bu ırkın burada tekâmül eden koluna «Aral» (Hazer) ırkı denir, ve Türk-Hindavrupa akrabalığı bu topluluğa raci olsa gerek. Meşhur Kanadalı kültür coğrafyacısı Griffith Taylor, Nordik ırkın dahi, iptidada ural-altay dili tipinde bir dil konuşmuş olduğunu söyliyor.

* * *

Şimdi bakalım bu etni Hatay'da nasıl geldi ve orada ne gibi tahavvülât geçirdi.

Şark kısmını bırakarak, Alpin ırkın yalnız garba doğru yaptığı başlıca göç istikametlerini gösterecek olursak, şu tablo hasıl olur:

Digitized by Google

Mesolitik - Orta Taş - zamanlarda, cumudiye devrini müteakip Avrupaya girerek bilhassa maden ve palafit (göl evleri) kültürünü kurdular. Bu ırkın brakisefal kafa tasları, Avrupada ilk olarak Bavaryanın Ofnet mıntakasındaki hafriyattan aydın çıkmıştır. Alpinlerin bu koluna Ofnet ırkı denir; cenup Almanları ve İsviçreliler bu ırktandırlar.

Diğer bir kol da, Keltlerin ecdadı olarak Fransaya girip Alpinlerin «Cévénole» veya «Occidentale», yani Garp çeşidini doğurdu. Başka bir kol ise, Adriyatik sahillerine indi ve Dalmaçya'da Alpinlerin uzun boylu Dinarik çeşitini meydana getirdi. Daha başka bir kol da, Avrupanın şarkında biraz Nordiklerle karışarak, Almanların «Östisch» Fransızların da «orientale» dedikleri şark kolunu husule getirdi. (Orta Asyada bulunan ana Alpinlere «palae Alpine», yani eski Alpin, veya Almanca «innerasiatisch», yani «iç Asya» ırkı denir.)

Alpin ırk Avrupada ve Akdeniz havzasında bu kadarla kalmıyarak, Akdeniz ırkının sahasına dahi akın etti, ve Girit, Mısır gibi eski medeniyet merkezlerine madenciliği ve yüksek kültürü götürdü. Filhakika, Girit ve Mısır hafriyatının en alt tabakalarından meydana çıkan kafatasları hep dolikosefaldirler, ve kültür kalıntılarında da bir iptidailik görülmektedir. Fakat bir iki tabaka üste çıkınca, brakisefal kafalara ve bunlarla beraber maden kültürü yâdigârlarına rastlayoruz.

Yakın Şarka gelince, Alpinlerin en mühim göç merkezlerinden biri, Hindistanın Sint havzasında Mohencodaro-Harappa ve Amri medeniyetlerinin merkezi idi. Hafriyattan çıkan kafatasları brakisefaldirler, ve yüksek kültür eserleri görülmektedir. Alpin göçlerini buradan garba doğru izleyecek olursak, Cenubî İranda Elam; Irakta Sumer medeniyetinin bilhassa El Übeyt, Warka ve Cemdet-Nasr safhalarıyle Guti ve Kas medeniyetleri; Şarkî Anadoluda Urartu; Suriye ile Anadolu hududunda Subartu, yani Mitanni ve Hurri; ve Anadolun ungöbeğinde de büyük Eti medeniyetini buluruz.

Eski Ermenistan dahi bu cümledendir. Ermenilerin aslî ismi olan Hay adını, Eti metinlerinde Hayaza şeklinde buluyoruz, ve bundan son-

Digitized by Google

ra en eski Ermeni müverrihleri, hepsi Türk asıllı olan İskit, Kimmer, Saka, Dae, ve Türk-uBulgarların kablelmilâdî tarihlerde Ermenistana gelip yerleştiklerini, ve bir çok eyâletlerin bu adlarla tesmiye edildiğini yazıyorlar. Meselâ, eski Ermenistanda Kimmerlerin iskân edildiği bölgeye Gamirk; Sakaların yerleştiği yere Şakaşen; Dae'lere verilen eyâlete Tayk; ve Vunt veya Vanant adında bir kumandanın önderliğiyle Ermenistana gelip yerleşen Türk-Bulgarlara tahsis edilen mıntakaya da, önderlerinin adına nisbeten Vanant denilmiştir. Yine bu müverrihlerin şahadetine göre, Mamikonyan adlı büyük Ermeni sâlâlesinin ecdadı, Mançurye hudutlarından gelmişlerdir, ve eskiden Mamkun adını taşıyorlardı. Oğuz Türklerin Anadoluya girişinden asırlarca evvel kullanılmış olan klâsik Ermenicede, Türkçe ile bir menşeden olan pek çok kelimeler vardı; meselâ, «koyun» mânâsına gelen Ermenice *koy* ve *oçkar* kelimeleri ki, Şark Türkçesi bunlara mukabil aynen *koy* ve *koçkar* şekillerini kullanır. Hayvanları ehlileştirme ve çobanlık, Proto-Türk kültürünün bir unsuru olduğunu hatırlatmak lâzımdır.

Kablelmilâdî en eski Ermeni halk destanları bir de kayaları tırnaklariyle yontan *Tork* adlı bir kahramandan bahsederler. Kuvvet timsali olan bu *Tork*, aynen «kuvvet» mânâsına gelen *Türk* adının ta kendisidir. *Türk* adının esasına, bir çok Azyanik eski milletlerde dahi tesadüf edilmektedir. Kaslıların *Turgu*,. ve Etilerin *Tarkhu* ilâhı bu adı taşıyorlardı. Yine, Türkçe *Türk* veya *Türük* sözünde görüldüğü gibi, Eticede dahi *tarhh* - veya *tarhu* - kelimesi, «kuvvet, kuvvetli, ve kuvvetli olmak» mânâsınadır. *Türk* adını, *Etilerin* komşu Luvi veya Arzava memleketinin *Tarkumuva* kıralının isminde dahi buluyoruz. Aslen Anadolulu olup İtalya'ya göç etmiş olan Etrüsklerin asıl adı *Turusk*, ve bunlara kırallık eden *Tarkvin*'lerin adı, keza bu cümledendir.

* * *

Hatay mıntakasına gelince, bu mıntaka Eti birleşik devletinin bir kısmını teşkil ediyordu, ve bilhassa Néo-Hittite denilen muahhar Etiler zamanında parlak bir kültüre malik olmuştu. Bugün Hatay toprakların-

Digitized by Google

da bulunan İskenderun, Tel-Taynat, ve Kürtoğlu mevkileri, Eti hiyeroğlifleri ve arkeolojik metrûkâtı çıkan istasyonlar olup, Neo-Hitit'lerin Zincirli ve Kargamış gibi büyük merkezlerinin temadisidirler.

Antropoloji bakımından Hatay halkı ile Anadolu halkı arasında hiç bir fark yoktur. Her ikisi dahi, Alpin ırkın Anadoluda husule getirmiş olduğu bir değişikliğidirler, ve İç Asya (innerasiatisch) nevine bağlı bulunmaktadırlar. Alpin ırkın bu çeşidine, bazıları Ön Asya ırkı (vorderasiatisch), bazıları Armenoid, bazıları da Toros mıntakasını adına izafeten Homo Tauricus, yani Toros Adamı diyorlar. Bu ırkın hususiyeti, arkası basık kafa olduğu için, bazı antropologlar da Homo Apotomocephalus (steilköpfig) tabirini tercih ediyorlar. Arkası basık kafalı Toros Adamı tipi, bir taraftan Suriye ve Filistine kadar sarkar, diğer taraftan da Kafkasları aşarak Don havzasını ve Balkanları boylar. Bu ırkı, az evvel zikrettiğimiz Subar'lara bağlıyanlar dahi olmuştur. Subarlar, Suriye ile Anadolu hududunda yaşamış, Kerkükten Lazikiye'ye kadar uzanan bir saha üzerinde büyük kültür eserleri meydana getirmiş gayet eski bir topluluk idiler. Tell Halaf hafriyatı bunu teyit ediyor. Eti konfederasyonuna dahil olan Hurri'lerle komşu ve ırktaşları Mitanni'ler, Subarların başlıca kollarını teşkil ediyorlardı. Lâzkiye'nin şimalinde, eski Ugarit veya Ukurut devletinin merkezi olan ve şimdi Ras Şamra denilen yerde, on küsur senedenberi yapılmakta olan hafriyattan, Subar yazıları çıkmıştır. Buradan meydana çıkan tabletler arasında, Alpinlerin eski dinine taallûk eden büyük destanlar vardır. Başta, «Aleyin, Baal ve Mot» destanı gelir. Bu destan, zıraatçı ve çiftçi bir halkın dinî destanıdır. Sumerlilerde İştar ve Dumuzi (Tammuz); Etilerde Telepinu; Anadoluda Attis, Adonis ve Demeter; Hatay ve Ugarit'te Aleyin, Baat ve Mot, Alpin ana kültüründe mühim bir yer tutmuş bulunan hasat alegorisinin başlıca değişiklikleridirler. Kışın tabiat ölü gibi olur, tohumun timsali olan genç bir ilâh toprağa gömülür, ilâhlar ağıt yaparlar, ve üç ay sonra, ilk baharda gen çilâh ölülerden kıyam edip, tabiat tekrar canlanır. Bu motif, Hristiyan dininin esasını dahi teşkil etmiş bulunuyor. İsa ölür, kadınlar onun mezarı üzerinde ağlarlar, ü çgün sonra İsa ölülerden kıyam

Digitized by Google

eder. Hristiyanların bayramı dahi daima ilkbahara tesadüf ettirilmiştir. Alpin dininde bulunan analık, velûdiyet ve hasat motilferini, Frikyalılar Cybel veya Kupapa, Komajenliler Ma, Efesliler büyük Ana İlâhe, Hristiyanlar da Meryem Ana şeklinde yaşatmışlardır. İvriz'de de, bir elinde ekin demeti, diğer elinde de üzü msalkımı tutan ekin ilâhı Sandon'un tablet resmi bulunmuştur. Bu motiflerin bir çoğu, tabiî bir takım istihaleler geçirmiş şekilde, bugün bile Hatay'da yaşamakta olmak gerektir.

Ekin ve çiftçilik kültürünün kurucuları olan Alpinlilerin bu sahadaki bir çok yadigârlarını, bugünkü ahfadının çeşitli dilinde dahi buluyoruz. Alpin atalarımız, ekin ve çiftlik mefhumunu takriba *akar* veya *eker* şeklinde telâffuz edilen bir kelime ile ifade ediyorlaıdı. Bu söz, Alpin ırkın muhtelif kolları tarafınadn bütün medenî âleme bugün yayılmış bununuyor. Sayın dineyicilerim arasında, Türkeçden başka Arapça ,Yunanca, Ermenice ve Süryanice dahi konuşanlar varsa, vereceğim şu misalleri kontrol etmelerini rica ederim. Alpinlerin *akar* veya *eker* kelimesini Türkler *ek* (*mek*), *ekin ekerge* ve *ekere*, *Araplar hakr, hâkur,* Yunanlılar *agros,* Ermeniler *agarak*,, Süryaniler de *akara* şeklinde muhafaza ediyorlar. Bu mefhuma eskiden Sumerliler daki *agar,* Etiler ise *kueri* diyorlardı. Samî Akkatlılar, ekin kültürünü Alpin Sumerlilerden öğrendikleri gibi, «çiftçi» mânâsına gelen *ikkar* kelimesini de onlardan istiare etmişlerdi. Bu ekin sanatı eski Mısıra dahi geçerek, Mısırlıların *akr* tesmiye ettikleri toprak ilâhının adını türetmiştir. «Tarla» mânâsına olan Lâtince *ager* söziyle, Jermence *akrs* ve *Acker* kelimeleri dahi bu cümledendirler. İşte, Hatay'da bugün Türkçeden başka Arapça, Yunanca, Ermenice ve Süryanice konuşan eski Alpin halkın dilinde yaşıyan eski bir kültür kelimesinin yâdigârları: Türkçe *eker,* Arapça *bakr* = tarla, Yunanca *agros* = tarla, Ermenice *agarak* = çiftlik, Süryanice *akara* = çiftçi. Irkımız bir, etnimiz bir, kadim kültür kelimelerimiz dahi birdir.

* * *

Bugün Arapça dahi konuşan Hatay Türklerinin, Sâmîlikle hiç bir alâkaları yoktur. Onların kafatası endis'i vasatî olarak 85 olduğundan,

Digitized by Google

bunlar eski brakisefal Alpinlerin öz ahfadıdırlar. Asıl seyrek sakallı, dolikosefal Samî tipini bulabilmek için tâ Arabistan çöllerine inmek icap eder zira Anadolu Alpinleri, Suriye antropolojisi üzerine müessir olmuşlardır. Eskiden Eti imparatorluğu dahilinde Proto-Hatti, Pala, Luvi, Eti, Hurri, Manda ve Etihiyeroglifleri dili gibi Alpin esaslı bir çok Azyanik diller konuşulurdu. Sâmîlerin akını zamanında, Hatay hududlarında bir aralık Sam'al kıralları devrinde Aramice konuşulurdu, fakat halkın Alpin esası değişmedi. Ördekburnu'nda bulunan Aramî yazılarla yazılmış fakat Sâmî olmıyan bir dil yâdigârı, bunun bir delilidir. Daha sonraları, Aramî dil dahi, arkasından gelen Arapçaya yer vermeğe mecbur kaldı. Fakat Arapça burada göçmen ve yabancı olarak bulunuyor; hiç bir zaman Türk etnisini boğamamıştır. Bu sonradan gelip yerleşen yabancı dil unsurunu Türk etnisinin dış sathından kazıyıp atarsak, altından öz Alpin ve öz Türk etnisi çıkar. Bugün Hatay'da Arapça konuşan halk, aslen Türk olup, zamanın icabı olarak Arapça yazmış olan birer küçük Farabî ve İbni Sinâ'dırlar. Kemalizm Türkçülüğü bugün onlara kendi öz benliklerini, öz menşelerini bildirmiş, ve Türk etnisinden olduklarını göstermiştir. Bizdeki rasizm işte bundan ibarettir, ve bunun içindir ki, Ebedî Şefimiz ATATÜRK, yalnız ırk değil, etni ve kültür bakımından dahi Türk olan Hatay'ı, Türkiye Cümhuriyetinin hudutları içerisine almayı tasarladı, bu mefkûre uğrunda çalıştı, ve Millî Şefimiz İsmet İnönü de bu kutsal işi en doğru ve en kat'î bir şekilde başardı. Alpin ırkın ve Türk etnisinin bir cüzü olan Hatay'ın adı, eski Anadolu Hatti'lerinin ve Asya Katay'ının adlarını birleştiren bir ad ve semboldür.

Bize düşen vazife, Millî Şefimizin yüksek iradesi altında, Alpin - Türk kan ve kültür birliğinden ilham alarak, bu etninin esaslarını teşkil eden kültür ve dil unsurlarını her ferdde mümkün olduğu kadar canlı olarak yaşatmaktadır, çünkü Türkiye Cümhuriyeti sadece siyasî bir birlik değil, aynı zamanda kan, kültür ve lisan birliğidir de. Millî vicdanımız, ve millî birliğimizin de tam mânası, işte budur.

———o———

Digitized by Google

Digitized by Google

IRK VE MİLLET

Yazan: **Dr. Z. F. FINDIKOĞLU**

İstanbul Üniversitesinde İçtimaiyat Doçenti

Digitized by Google

Digitized by Google

IRK VE MİLLET

Yazan: **Dr. Z. F. FINDIKOĞLU**

İstanbul Üniversitesinde İçtimaiyat Doçenti

— I —

Birlikte yapacağımız müsahabenin mevzuunu teşkil eden (Irk ve Millet) meselesi, muasır sosyolojinin ve cemiyet felsefesinin ana mevzularından olduğu gibi, gündelik içtimaî ve siyasî meselelerin de merkezini işgal eder.

Evvelâ mevzuumuzu formülleyen iki kelime üzerinde tevakkuf edelim. Irk ne demektir?

Bu kelime türkçemize ne zaman geçti, ilk defa kimler tarafından kullanıldı. Meseleyi tarihçiye bırakalım. Beynelmilel ilim lisanında kelimenin tekabül ettiği ingilizce ve fransızca **Raze**, almanca **Rasse** ve italyanca **Razza** bir kaç manaya gelir. Bunlara işaret edelim.

I — **Race** kelimesi bir aile efradının usul ve füruunun topunu birden ifade eder. Soyu temiz, iyi veya fena manasındaki ifadelerdeki **Race** sözü bu manadadır. Demek ki türkçemizin **soy**'u bu kelimenin karşılığı olabilir.

II — **Race** kelimesi bu manayı genişletmek suretile ayni cemaatin geçmiş ve gelecek nesillerinin topuna birden şamildir. Bu takdirde maksud olancemaate yabancı kan karışmaması icabeder. Türkçede bu manaya eskiden kullanılan **Cins** ve **Cinsiyet** kelimeleri kullanılırdı. İbni Haldun'un ve Naima'nın kullandıkları **Asabiyet** tabiri de aşağı yukarı bu manadadır. Türkçemizde **Soy** ile birlikte kullanılan **sop** sözünde de ayni ruh sezilir. Filhakika **soyu ve sopu temiz** derken aile kandaşlığı ile cemaat kandaşlığı kasdedilir.

Digitized by Google

III — **Race** kelimesi mecazî surette bir mesleki, bir zanaati icra edenlerin heyeti mecmuasına verilir. Bu kullanış, bilhassa fransızcada vardır. Meselâ devlet adamları ırkı, marangozlar ırkı denir. Türkçe böyle bir ifadeye yabancıdır.

IV — **Race** kelimesi nihayet Alman sosyologlarından Spengler'in düşündüğü gibi herhangi bir ideal birliği etrafında toplanmış halkalara atf edilir. Bu mana, kelimenin tamamile antropolojik manasının aksidir. **Nation**'dan anlaşılan mana, bu kullanışa tekabül eder.

Millet tabirine gelince:

Kelimenin lâtince mukabili olan **Natio** «Natus — Doğmuş olma» manasına gelen kökdedir. Demek ki aslında azçok **Race** ile bir manaya geliyor. Fakat bu kelimenin ısıtlah manası çok geniştir, bir toprak üzerinde ayni lisanı konuşan, ayni içtimaî ve siyasî vahdet hissine sahip olan kimselerin birliği demektir. Avrupada bilhassa Fransada bu kelime, Fransız inkilâbından sonra çok kullanılmıştır. On altıncı Luis (Mon peuple, mes peuples — Halkım, Halklarım» dedikçe ihtilâcıla «La nation française — Fransız milleti» formülünü kullanıyorlardı. Hakikatte bu kullanış, bütün Fransız halklarının, hattâ Breton, Alsaslı, Norman, Provanslı, Burgun... ilh.. gibi halklarının, yeni yetişen «Tiers — Etat» ile köylü ve proleter tabakalarının birliğini ifade etmekte idi. Lâtin memleketlerde bu kelime ayni ifade için gittikçe daha çok yerleşirken Şimal memleketlerinde, Almanyada daha ziyade «Peuple, halk — Volk» kelimesi kullanıldı.

Kendi kültür çevremizde millet kelimesinin menşeini aydınlatan bir tetkiten mahrumuz. Kur'anda (Millet) kelimesi (Din) yerine kullanılmıştır. Meselâ **İbrahim milleti** (Milleti İbrahim), **İbrahim dini** demektir. Bugünkü Arablar **Millet** kelimesini **Nation** yerinde kullanmazlar. Mısır gazeteleri bizim pek geniş manada istimal eylediğimiz **Millet** yerinde kullanmaktadırlar. Milletler arası, yahut beynelmilel, milletler cemiyeti gibi tabirleri hep «Beynelümem», Cemiyetülümem» diye terceme ediyorlar. Bu sırada Berlin radyosunda Arabları uyandırmak için tagan-

Digitized by Google

ni edilen bir Arab marşında da millet, milletler manasında ümmet ve ümmetler (ümem) kullanılmaktadır. Bizde bu kelime, Tanzimatla birlikte kullanılmağa başlanmıştır. Avami lisanda Karı milleti, yahut çocuk veya erkek milleti gibi ifade tarzları varsa da bunlardan kasdedilen mana başkadır.

Muhtelif milliyetperverlik cereyanları Osmanlı İmparatorluğunu içinden parçalamağa çalışırken **millet** kelimesi çok kullanıldı. Edebiyata ve şiire girdi. Bu girişin Fransız tesiri altında cereyan ettiğini söylemeğe lüzum görmiyorum. Umumî harb sıralarında pan — turanizm münakaşaları arasında geniş, bir Türk milletinden çok bahsedildiği gibi, İstiklâl harbi sıralarında ve sonraları da Türkiye türklüğünü ifade eden realist bir Türk milleti düşüncesine terbiyevî bir ehemmiyet verildiğini biliyoruz.

Bu küçük ve biraz dağınık mukaddimeden sonra asıl mevzua gelelim: Irk nedir? Millet nedir? Bu iki kelimeyi birbirleri yerine kullanabilir miyiz?

Irkçılığa müstenit bir millet telâkkisinin ilmî değeri neden ibarettir? Bundan beş sene evvel bu meseleye kısmen cevap vermek istiyen Londra antropoloji cemiyeti azaları, devrin müzmin siyasî meselelerine de hâkim gibi görünen bir **Irk** mefhumunu tarif etmek istediler. Vardıkları netice şudur: «Bir ırk, kendisi ve kendi zürriyeti mücerret ve münzevi kaldıkça, kaldığı müddetçe diğer zümrelerden ayrılan ve ayrı bedenî, irsî seciyelere malik bulunan bir zümredir.»

Bu tarife dikkat ediyorsunuz. Zaten yukarıda da işaret etmiştik. Bazı hayvan nevilerinin üreme tarzına biz **cins** deriz, mümkün mertebe hayvanın şeceresini temiz tutmağa çalışırız. İşte antropoloji cemiyetinin vardığı son tarif, türkçemizde hayvan ve nebatlara tatbik edilen bu **cins** mefhumunu hatırlatıyor. Ayni telâkkiyi insana çeviriniz: bir insan ırkından bahsedebilmek için tıpkı temiz tutulan, saf bir halde muhafaza edilen Arab atı, Van kedişi nevi gibi bir insan zümresi mevcut olmalıdır. Aksi takdirde insan ırkından bahsedilmemelidir.

Digitized by Google

Meseleyi kesip atmamak için biraz tevakkuf edelim. On dördüncü asırda yetişmiş bir Arab müverrihi yer yüzündeki halkları iki renk içinde toplıyor: beyaz ve siyah. On dokuzuncu asırda Topinard ve daha evvel Comte de Gebineau ise sarı rengi ilâve ederek bu tasnifi üçe, nihayet Amerika kırmızılarının da ilâvesile dörde çıkarılıyor. Bu ikili, üçlü ve dörtlü tasnif sistemlerinden her biri ayni renge, binnetice ayni kabiliyetlere sahip iki, üç, dört beşer zümresi, yani ırkı düşünmektedir.

Biliyorsunuz ki geçen asrın sonlarında ve asrımızın başlarında ırkçılık daha ilmî ve ve riyazî, tecrübî bir mahiyet aldı. Kafatasları ölçüldü, kan grupları tahlil edildi. Bizi alâkadar etmiyen bu meselelere dair ihtisas sahiplerinin diyecekleri her şeyi kabul ediyoruz: yer üzerindeki insanlar gerek renk, gerek kafatası ve kan grubu bakımından muhtelif zümrelere ayrılıyorlar. Müşahede, tecrübe ve tahliller, meşahalar meydandadır. Eğer antropoloğ, yani bu meselelerin temellerile meşgul olan ilim adamı sadece bu kadarla kalsaydı ona şüphesiz hürmet ederdik. Fakat muasır ırkçılardan bazıları, hadlerini tecavüz ederek tarihi, sosyal hâdiseleri, bu arada millet vâkıasını izaha kalkışıyorlar, hattâ siyaset adamlarına reçete bile veriyorlar. Bu vaziyete sosyoloji, antropolojinin bu hareketi karşısında lâkayd kalamaz.

Yukarıda anlattıklarımız, ırk hakkında size aydın bir fikir verebildi zannederim. Şu halde bir ırkdan bahsedebilmek için esaslı şart, o ırkî zümre şeceresinin sabit kalması, yani yabancı ırklarla ihtilât etmemesidir. Vaziyet böyle olunca hemen tarihe, içtimaî hadiselere başvurmak kâfidir. Bu başvuruş, böyle bir ırk telâkkisinin insan cemiyetlerine tatbik edilemiyeceğini hemen gösterir.

Evvelâ en iptidaî cemiyetlerde muhtelif sebeplerden dolayı dışarıdan evlenme âdeti vardır. Sonra insan topluluklarının bulunduğu her yerde mevcut olan harb, bütün şekil ve neticelerile soyların ve sopların karışmasını icabettirir. Nihayet kavimlerin mühacereti, yer değiştirmeleri, tel örgülerle çevrilmiş ve aralarında üreyen bir insan zümresi hayalinin, gerçekten bir hayal olduğunu göstermektedir.

Digitized by Google

Fakat bunu da bertaraf edelim ve diyelim ki ekzogamiye, muharebelere ve mühaceretlere rağmen, büyük ırklar, safiyetlerini muhafaza ediyorlar. Nihayet yirminci asırda millet haline gelen cemaatler, safiyetlerini bu suretle muhafaza etmiş ırkî zümrelerin tâ kendisidir. Renk esasına istinad eden ırkçılar kaç ırk istiyorlar? Dört değil mi? Haydi bunların talî ihtilâtlarını da göz önüne alalım, sekiz, on ırka kadar çıklım. Kafatası esasına istinad eden ırkçılar kaç ırk ileri sürüyorlar? Geniş, uzun, ikisinin arası olan kafataslı insan grupları değil mi? A, B, AB... harflerile ifae edilen kan zümreleri nihayet büyük kıt'aların, büyük kavimlerin kanlarını şu veya bu kan grubuna dahil göstersinler. O halde siz de hemen kabul edersiniz ki yer üzerindeki halk ve milletlerin bu suretle anlaşılan ırklar sayısı kadar olması lâzımdır.

Halbuki basit bir tarih tarih kültürü, sathî bir sosyoloji malûmatı, nihayet gündelik bir gazetenin mütalâası, yer üzerinin yalnız bir kıt'asında beş on halk veya milletin mevcudiyetini göstermektedir. İşin dahası var: bu halklardan çarpışan bir kaçı, antropolojiye göre, ayni kökden gelme imiş. Keza aralarında dost olanları ise bilâkis ırkçıların ayrı gösterdikleri ırkî camialara mensupturlar. Biraz daha ileri gidiniz: ayni halk ve millet içinde dört beş ırkî kökden gelme ve birbirlerine fizikî, bedenî, kıhfî vasıflarca muhalif cemaatler mevcuttur, yahut mevcut olduğu reel müşahedelere istinaden değil, ırkın tarihi bakımından ileri sürülüyor. Fakat bu ihtilâflar millî vahdete mani değildir. Misal mi istiyorsunuz? İşte Almanya ve Fransa. Fransanın Almanyadan daha çok Frank ve Cermen olduğu iddia edilir. Nitekim Fransanın ismi buna şahittir: Almanlar Fransaya (Frank memleketi — Frankreich) derler. Halbuki Almanyanın kendi ismi olan (Deutscland) hiç de böyle bir ırkî cemaat ismi değildir. İşte İsviçre: mühaceretten evvelki yerli Soltlerden başka Cermen kökünden gelme muhtelif halklar, eski Romanın enkazı olan Roman isimli cemaatler, nihayet İtalyanlar.... hep İsviçre milletini vücuda getirmektedirler. İçtimaî hâdiseler tarihi bir başka şey daha gösteriyor: Irk (renk, kafatası, kan grubu ırkçılarının hepsinde ileri sürülen

Digitized by Google

ırk), tabiatin mahsulü değildir. Tabiatin birkaç ana ırkından tarih ve sosyal hayat, muhtelif çeşitler vücuda getirişdir. Sadece beyaz ırkı düşünelim ve bu ırkın İslâv kolunu alalım: bu hesapça Rus, Leh, Çek, İslovak, Sırp, Bulgar... ilh.. hep İslav olacaklardır, nitekim de öyledir. Bunun neticesi şu ki millet olma bakımından olduğu gibi içtimaî müesseseler ve halk seciyesi itibarile de ırk vahdetine mümasil bir millet vahdeti görülmelidir. Halbuki realite bundan büsbütün başkadır: bir Çek halkı, bir Bulgar halkı, bir Sırp halkı.. ilh... vardır. Millet olmamaları, içtimaî müesseseleri bir kelime ile tarihleri kendilerine gösterir. Bunların arasında Bulgarların İslâvlığı, vakit vakit pan - islâvizm gütmeleri, bizi daha iyi tenvir eder. Bulgar, hangi ırkî vahdete mensuptur? Turanî değil mi? Filhakika halkın ismi bile bir Turanî kabile ismidir. Buna rağmen günümüzün rel Bulgarları Türkden ziyade Lehliye, Uygurdan ziyade Çeke yakındır. İki sene evvel Varnada yaptığım bir seyahat esnasında Bulgar gençlerinin Çekler, Lehliler, ve Sırplarla birlikte bir İslâvizm kulübünde sempatize olduklarını, büyük ırk davalarına giriştiklerini müşahede ettim. Sözün kısası şu ki gerçekten İslâv olan, lisanı ve ruhu ile kendisini İslav hisseden bir Bulgar ırkı realitesi mevcuttur, fakat bu mevcudiyet, tabiatin, ham diyeceğimiz ırkların bir şubesi olarak değil, tarihin, sosyal şeraitin, mühaceretlerin neticesidir. Diğer taraftan böyle anlaşılan bir Bulgar ırkına, Londra Antropoloji cemiyetinin ırk tarahini de ne derceye kadar tatbik edebiliriz? Hakikatta bu manada anlaşılacak bir **Bulgar ırkı** değil, bir Bulgar halkı veya milleti mevcuttur.

Ayni suretle Yahudi ırkından bahsetmek de ilmen yanlıştır. Yahudiler Arablarla bir kökden gelmedirler. Halbuki yahudiliğe ait ırkî düşüncelerimizde Arabları işin içine katmaktan ne kadar uzağız? Öte taraftan Pittard'ın da söylediği gibi bir kökden gelme ve üreme bir Yahudi ırkı fikri, realitelere hiç uymaz. Lehistanda Turanî kökden gelme ve halis türkçe konuşan musevilerin bulunduğuna hepimiz hayret ediyoruz. Dünya yahudilerinin bedenî vasıflarında birlik bulunduğu da doğru değildir. Göz ve burun şekli itibarile bazı mıntakalardaki Yahudilerde görülen iştirâk, bir ırk teşkil etmenin eseri olmayıp ayrı bir iktisadî ve içtimaî hâ-

Digitized by Google

disenin mahsulüdür. Şöyle ki tarihî mukadderatı icabı vatansız kalan, vakit vakit yabancıların zulmünden kaçan Yahudi kendi cemaati içinde yaşamak, mütesanit bulunmak mecburiyetinde kalmış, binnetice (İçeriden evlenme — Endogami) yi takip etmiştir. Bu sebepten dolayıdır ki ırk tarifine aşağı yukarı uygun gibi görünecek bir Yahudi ırkı fikri yer bulmuştur. Binaenaleyh eğer bir Yahudi meselesi varsa onun izahı yine tarihe ve sosyolojiye ait olmalıdır.

— II —

Irkları antropolojiden çıkarıp antropososyolojiye sohanlar, yani millî zümrelerin bir kökden, bir soydan üreme olduğunu iddia edenler, bu gibi hâdiseler karşısında ne diyeceklerdir? Onlar ne derlerse desinler, hâdiselere sadık kalan ilim, ırk kelimesini ancak mecazî ve sembolik manası ile kabul eder. Hattâ daha ileri gider: milletlerin, tabiat tarafından bir defa için «verilmiş — donné», olup bitmiş ırklardan ibaret olmadığını, bilâkis ırkların tarih ve içtimaî mücadeleler mahsulü olduğunu söyler. Bu iddiaya hayret etmeyiniz: zira insan nevinden evvel nebat ve hayvanlarda da muhtelif cinslerin tabiatin hem kendiliğinden bir mahsulü olmaktan ziyade beşerî müdahalenin yaptığı kombinezonlar mahsulü olduğu ileri sürülmektedir. Alman ülkelerinden Fischer bu kanaattedir. Nebat ve hayvanların yabanî ve ehlî olanları arasında gerçekten bir fark yok mudur? Ehlilik tabirinde bile insanlaştırılmış, insana munis kılınmış bir hayvanlık ve nebatlık fikri hissedilir. Bu müdahaleler kasdî olduğu gibi, habersiz ve kendiliğinden de cereyan eder. At, kedi, koyun... cinslerinin ıslahı, nebatların ve ağaçların ziraî terbiyesi, hayvanat ve nebatat meraklıları için yabancı değildir. İnsan âlemine gelince burada biri tarihî, kendiliğinden ve gayri müessir, diğeri siyasî, sıhhî ve meş'ur olmak üzere iki müdahale hâdisesi görülüyor.

Tarihî ve gayri meş'ur vetireye misal olmak üzere günümüzün beynelmilel vukuatında ismi pek geçen kahraman bir milletin tarihini zikretmek isterim: Finlândiya. Fin milleti, bildiğiniz gibi, Turanî kökden geliyor. Fakat bu uzak kök, bugünkü hıristiyan ve protestan Fin milleti için çok bir şey ifade etmez. Nobel mükâfatı alan Fin edibi ile Fransız

Digitized by Google

güzel Sanatlar akademisinin mükâfatlandırdığı Fin musikişinasının temsil ettikleri **Finlilik** ve Fin kültürü, meselâ Turanî kökden gelme Orta Asya Kırgızı ile, hattâ Türkiye Türklüğü ile hiç bir reel alâkaya sahip değildir. Bununla beraber uzak tarihi eşelim. Birkaç senedenberi çıkmakta olan bir Fransız Ansiklopedisinin bu meseleye temas eden Fransız âlimi **Aurélion Sauvageot**'ya göre Turanî diller üç zümredir: 1) Türk, 2) Mongol, 3) Ural. Ural dilleri, Uraldan Baltık sahillerine kadar uzayan bir hat etrafında dağılmış bir çok halkların lisanıdır.

Finlerin dahil olduğu ırkî zümre dört daldan ibarettir:

1 — Ugr dene zümre,

2 — Bulgarlar,

3 — Permiler,

4 — Finler.

Bunlardan birinci ve dördüncü kolun isimlerinden yapılmış Fine — Ugrien sıfatının mevcudiyeti malûmdur. Tabirin birinci unsuru olan **Fin** kelimesinin üreyen bir ırk ismi olduğu zannedilmemelidir. Şöyle ki: tarihin bir devrinde turanî menşeden gelme bazı kabîle ve taifeler Baltık sahillerine ve bugünkü Finlandiya topraklarına yerleşiyorlar. Buralarda ötedenberi yerli sekene bulunup bulunmadığı meselesini bir tarafa bırakınız. Anlaşıldığına göre bu sahiller ve mıntakalar bataklıklardan ibarettir. Gelen kabîle ve taifeler, kendi dillerile buralara (Suomi — Bataklık) diyorlar. Komşuları İsveçliler de İsvece yine bataklık demek olan **Fin** kelimesini buralara atfetmeğe başlıyorlar. Memleketin ismi Suomi ve Finland olmuştur (Nitekim Finlerin kendileri Suomi, başkaları ise İsveçten gelme **Finland** derler. Rusların ise **Scythe**'den bozma Çud ismini verdikleri söyleniyor). Şimdi bir **Fin ırkı** tabirinin ne dereceye kadar antropolojik bir realiteye tekabül ettiğini düşününüz. Fin ırkı diyoruz, halbuki bu **Fin** kelimesi, tarihin bir devrinde başka bir millet tarafından bataklığa verilen isimdir. Diğer taraftan bu **Fin** halkının, hakikaten oraya gelen turanî kabîle ve taifelerin kendi aralarında üreme suretile teşekkül ettiğini iddia imkânsızdır. Rus, İsveç, Alman tesirlerinden başka

Digitized by Google

bu bataklık memleketin ilk sakinleri de akla gelmez mi? Zira Finlerin bu havaliye gelmeleri onuncu asıra düşüyor. Finlândiyadaki Fin halkının antropolojiye ve ırkçılığa uygun manadabir Fin ırkı olmadığını anlatmağa çalışan bu mütalâaları son müşahhas bir misal ile bağlıyalım: Finlerin soyadları Rus, Alman, İsveç, Norveç.. ilh.. tesirlerini açıkça gösteriyor. **Mannerheim** ismi hemen İsveçliliği veya Almanlılığı, Passiki ismi hemen İslâv tesirini akla getirmiyor mu? Halbuki belki aile isimlerinin idame ettiği ırkî ihtilâtlar, bu isimleri taşıyan Devlet adamlarının **Fin milleti** için vakfı hayat etmelerine mani değildir.

Siyasî, sıhhî ve meş'ur müdahale verasetine gelince:

Bundan kesdettiğim, öjenik ile birlikte muasır cemiyetlerin tabiiyet ve mekteplere kabul hususunda vazettikleri bazı tedbirlerdir. Askerî mekteplere talebe kabulünü bildiren ilânlarda «öz Türk ırkından olmak» kaydine her gün gazetelerde rastlıyoruz. Ecnebi kadınlarla evlenmek hususunda Devlet memurlarının tabi oldukları şartları keza biliyorsunuz. Hele bazı Avrupa memleketlerindeki Yahudi düşmanlığı ve bundan mülhem idarî, ve hukukî tedbirler malûmdur. Bu neviden meş'ur müdahaleler, millî zümreyi **istenen** bir vaziyette tutmak veya tasarlanan bir şekle sokmak için ittihaz edilmektedir.

— III —

Görülüyor ki gerek tarihî hâdiselerin cereyanı, gerk meş'ur ve kasdî tedbirlerin ittihazı, milletin millet haline geldikten sonra ırkî bir siyeset güttüğünü gösteriyor. Onun için değil midir ki ırkcılık gerek felsefî ve içtimaî doktrin olarak, gerek öjenik tedbirlere kaynak olarak ancak on dokuzuncu asrın içinde ortaya çıkmıştır. O halde milleti ırk (yani antropolojinin anladığı manadaki sâf, halis ırk) değil, ırka değer veren, bir ırktan (ki burada artık halk müradifi, mütecanis hissiyata malik insanların topluluğu kasdediliyor) bahseden millettir. Bir millet kendisini «asîl kan sahibi bir ırk» addederken, blâoratuvarda tahlil edilince asalet ve necabet isbat eden bir kimyevî madde olduğunu söylemek istemiyor, yani Londra Antropoloji cemiyetinin tarifine uygun bir cemaat olmak arzu-

Digitized by Google

sunda değildir. Tarihî bir mahsul olan **millet** vâkıasını daha kuvvetli görmek mefkûresi burada en birinci müessirdir. Meş'ur ve gayri meş'ur vetirelerin vücuda getirdiği bir topluluk, dinî cereyanların yerini millî cereyanların tutmağa başladığı bir asırda, kendisinin bir **ırk** olduğunu fikrine varmışsa bu sadece bir **fikirdir.** Yoksa gerçekten kan grubu ayni, veya renkleri bir, boyları ve kafatasları ayni insanlara sahip olmak endişesi yoktur. Tarih, ferdî uzviyetin hariçten aldığı gıdaları temsil etmesine benziyen bir temsil ameliyesini yapmış, ortaya bir Türklük, bir Finlilik, bir Almanlık, bir Fransızlık, bir Amerikalılık... çıkmıştır.. Bu son misale dikkatinizi çekmek isterim: Amerikan milletini hangi ırkî camiaya sokacağız? Şu kadar sene evvel Avrupadan vapurlarla buralara gelen muhtelif kaynaktan halklar burada bir **Amerikalılı** vücuda getirirler. İleride tarih belki bir **Amerikalı ırk**'dan (yani Amerikanın yerli sekenesinden değil, oraya gelen Avrupalıların teşkil ettiği yeni milletten) bahs edeceklerdir. Fakat burada kullanılan **ırk** kelimesinin antropolojik tabir olan **ırk**'dan ne kadar başka bir şey olduğunu işarete lüzum görmüyoruz.

İlmî bakımdan tutunacak bir davaya benzemiyen ırkçılık hasıl oluyor da bu kadar kuvvetli surette yaşıyor, hatta bazı siyasî ideolojilere istikamet veriyor? Almanyada, Rumanyada, İtalyada, arasıra Türkiyede ırkçılık cereyanlarının bulunduğu gözle görülür vâkıalardandır.

İnkâr edilemiyecek olan bu vakıaları sosyoloji de kabul eder. Fakat izah tarzı başkadır, Antisemitizmin en kuvvetli olduğu Almanya, tarihî ve içtimaî vakıaları aydınlatıldığı takdirde, zannedileceği gibi anlaşılmaz bir muamma olarak kalmıyacaktır. Antisemitizm, ırkî bir hâdise değil, kitisadî ve sosyal bir hâdisedir. Ayni şerait, Fransa veya İngiltere de hemen hemen ayni neticeyi doğurabilir. Almanlarla meskûn olan yerlerin Almanyaya ilhakı zaruretini ırk felsefesi ile izah eden Alman mütefekkirleri, hakikatte Alman milletinin, Alman iktisadiyatının genişleme siyasetinden müteessirdirler. Irkcılık, onlar için sadece bir meşru gösterme silâhıdır. Netekim ırkî esaslara müstenit siyasî davalarını haleden Almanya, bu defa da «Hayat Sahası Lebensraum» telâkkisini âlet olarak istima-

Digitized by Google

le başlıyor. Asıl mesele ırkın biyolojik ve antropolojik zaruretlerinden gelme bir dava karşısında kalmakdan ziyade, ırkcılık hakkında insanoğlunun edindindiği tasavvur ve telâkkinin hamle veren tesiri karşısında mestolmaktadır. Hattâ ırkcılık yapanlar, bilfarz, davasını yaptıkları ırkın istediği bedenî ve kıhfî şeraite de uymıyabilirler, yani antrepoloji bakımından turanî, ârî, samî ..... ilh olmıyabilirler. Fakat ırkcılık günden adam, belki hakikî antrepoloji ölçülerile Türk, Alman, Fin, Arap değildir, buna rağmen türkçülük, almanlık, finlilil, arablık güdüyor. Bu son misale dikkat ediniz ve bugünkü Mısır arablığının gözbebeği olan genç Mısır kralının aslını ve neslini düşününüz. Keza evvelce de anlattığım Bulgarlık da ayni şekilde ele alınabilir. Bulgarlar, pan-islavizm yapıyorlar, çünkü etlerinde, kemiklerinde ve kanlarında değil (çünkü bu bakımdan Turanî imiler), fakat ruhlarında lisanlarında ve **tasavvurlarında** islavlık vardır.

— IV —

O halde ırk ve millet meselesinde mühim olan unsur **halk millet olma** hâdisesidir. Bu hâdise bir yerde tamamlanmamısa, yani tarihî ve içtimaî temsil ameliyesi noksan kalmışsa, birlik ve beraberlik duygusu muhtelif sebeplerden dolayı gerçekleşmemişse ortaya bir **ırk meselesi** çıkar ve çıkmalıdır. Görüyorsunuz ki biz ırkcılığı inkâr etmiyoruz, yalnız meselenin vaz'ediliş tarzında bir değişiklik yapıyoruz.

Millî temsil ve temessülün tam olduğu yerde ırk vahdeti de vardır. Aksi takdirde ırk ihtilâfları baş gösterir. Fertlerin şeçereleri bile, millî temsil hareketi karşısında unutulmalıdır. Unutulmazsa bu hal maraziliğe sebep olur. Muhtemel ki her bahaya temsile iştirak etmeyen ferd, kendisini temsil etmek istiyen millî camiaya yan gözle bakıyor. Modern milletlerin ırkcılıkdaki ifratları (meselâ bizde askerî mektepler için ileri sürülen haklı kayitler ve şartlar) bundan ileri geliyor. Milletin bir âile haline gelmemesine bu gibi temsilsizliklerin çok tesiri vardır. Zaif zamanlarda arkadan vurma ve her türlü gayri millî - ki buna ayni zamanda gayri insanî de denebilir - hareketlere kalkışma hâdiselerine meydan ver-

Digitized by Google

memek için her vasıtaya müracaat ltmek meşrudur. Bununla beraber bu temsil işinde asıl müessirin **zaman** olduğunu, hakikî temsilin meşru tedbirlerden ziyade tarihî ve içtimaî hayatın kendine mahsus gayri meşur cihazı ile tahakkuk etmesi lâzım geldiğini söylemek isterim. Öte taraftan sistemli bir millî terbiye şuurunun kuvvetlenmesi için aksiyondan geri kalınması da doğru değildir. Bilhkassa memleketimizde bu neviden bir aksiyona şiddetle ihtiyaç vardır. Bu vesile bir kaç sene evvel çıkmış bir eserden şu parçayı nakletmekliğime müsaadenizi rica ederim.

— «*Laypzigde tesadüf bana eski bir Türk zabitini tanıttı. Bu zabit, dünyaharbinde İngilizlere esir düşmüş. Mısır garnizonlarında birkaç sene geçirmiş. Anlattıkları arasında birisi varki parmak basılmağa değer: — İngiliz kumandanı Çingene Arap Çerkes Arnavut Boşnak Kürt.... olanların ayrı kamplara gideceklerini ve hemen zümre zümre ayrılmamızı tebliğ etti. Adedi üçyüzü geçen esirlerden Türk olarak elli kadar arkadaş kaldık ve.. dertleştik. Dertleşilen noktalardan ikisini zabit tasrih etti: — Asıl garibi şuki bizden ayrılanlar arasında vakıt vakıt* vatanperverlik, milliyetperverlik *gibi şâhane mevzular terennüm eylemiş, hattâ, evet hattâ, bizi bazan mefkûrelerine karşı sevk ve uzak görmüş, çek defalar ittiham bile etmiş, sözde kahramanlar da vardı. Daha tuhafı şu: bu kahramanların çoğu türkçeden başka bir lisan da bilmiyorlardı.*

O gündenberi kafamı burgulayan bu hikâye, bir milletten olmasın nasıl bir mide ve geçim işi teşkil edeceğini düşünmeğe acı bir vesile oldu. O günden beri kafamı burgulayan bu ilâveler, şuur üstünde dolaşan eğreti ve yapma fikirleri, şuur altına sindirmenin bizden ne güç ve ne yaman bir iş istediğine derin bir misal oldu.

Renan, *Fransa halkını her şeye rağmen tek bir millet yapan kültür ateşinde yaratıp tarihe hediye etmek, özünü Türk her bulan genç için mukaddes bir endişedir.*»

Bu hatıranın anlatıldığı vak'a 1917 de cereyan etmiş olacak. Eğer esir Türk zabiti bir realiteyi anlatıyorsa, aradan geçen yirmi dört sene içinde esaslı bir tahavvülün olmasını pek beklememelidir. Şüphesiz he-

Digitized by Google

pimiz 1940 Türkiyesinin millî realitesinde böyle bir ordu bozanlık haleti ruhiyesinin mevcudiyetini istemeyiz, gördüğümüz takdirde muztarıp oluruz. Millî temsil ameliyeleri için bir çeyrek asırlık zaman, adeta bir ân gibidir. Binaenaleyh Türkiyede millet olma vakıası, açıkca söylemek lâzımgelirse, vakıa olmaktan ziyade bir temenni ve bir mefkûredir. Esasen **millet olma,** Ernest Renan'ın memleketi için de vakıa olmamıştır, hattâ bir telâkkiye göre tam millet hali, tıpkı tam insan hali gibi daima ideal olacaktır. Asıl mesele biraz daha bu mefkûreye yaklaşmaktır.

İşte arasıra memleketimizde de yer ve zemin bulan ırkcılık hareketleri kanaatimizce tam millet haline gelme temayülünün ifadeleridir. İnkılâp Türkiyesinde millî terbiyeye ne kadar ehemmiyet verilecek, bilhassa millî temsil işinin silâhları demek olan lisan, edebiyat, felsefe ve muhtelif kültür faaliyetleri ne kadar hızlandırılırsa gayeye o nisbette çok doğru ve şaşmadan yürünülmüş olur. Bu hususta bedbin ve mücadeleci olmak da ayrıca bir kuvvet kaynağı teşkil eder. Yani demin okuduğum hatıra parçasındaki vakıayı çıplaklığı ile görmek, bugün bile o vakıaya benzer vakıaların icabında zuhur edebileceğini akla getirmek hiç bir zaman atalet ve konformizm neticesini doğurmaz. Bilâkis lüzumundan fazla nikbinlik hali, Türkiyede millet olma hâdisesinin artık tahakkuk etmiş bulunduğu vahimdir ki aksiyon isteyen milliyetperverliği rehavete sevkedecektir.

Digitized by Google

Bbiliyografiya :

I — Ankarada intişar eden Antrpoloji Mecmuaları.

II — İş Mecmuasının Beşinci cildini teşkil eden 17, 18, 19, 21, 22 inci nüshaları.

III — E. Renan, Milletin tarifi, Çlkü Mecmuası, 1939.

IV — G. Kessler, İçtimaiyata başlangıç, 1937, İstanbul.

V — Ziya Gökalp, Bir kavim nasıl tetkik edilir, millî tetabbular Mecmuası.

VI — M. İzzet, Milkiyet nazariyeleri, 1939, İstanbul.

VII — Ahmet Halil, Zorlara Dağlar Dayanmaz, 1934 İstanbul (anlattığımız hatıra bu eserden alınmıştır, Sf. 54).

VIII — Dr. Kufferew, Şimal Dini, İş Mecmuası, 1936, Sayı I

IX — M. İzzet, İçtimaiyat dersleri, 1935, İstanbul.

X — Son zamanlarda Türkiyede beliren ırkcılık cereyanları için **atsız, Kopuz, Türklük, Anadolu** Mecmuaları gösterilebilir. Bugünlerde Ankarada intişar edeceğini gazetelerden öğrendiğimiz **Bozkurt** Mecmuasınında ayni cereyanı temsil edeceği isminden anlaşılıyor.

Digitized by Google

MİLLÎ BİR EDEBİYATA DOĞRU

Yazan: **Prof. Ahmet Hamdi TANPINAR**

Edebiyat Fakültesi Tanzimat Edebiyatı Profesörü

Digitized by Google

Digitized by Google

MİLLÎ BİR EDEBİYATA DOĞRU

Yazan: **Prof. Ahmet Hamdi TANPINAR**

Edebiyat Fakültesi Tanzimat Edebiyatı Profesörü

Sayın dinleyicilerim;

Hepiniz biliyorsunuz ki son senelerde fikir hayatımızın en çok konuşulan meselesi millî edebiyat meselesi olmuştur. Hiç bir muharrir ve şairimiz, hiç bir fikir adamımız yoktur ki bu meseleyi kendi zaviyesinden görüp halletmeğe kalkmış olmasın. Bu kadar geniş bir zaman içinde, birbirinden çok ayrı zevk, zihniyet ve istidad sahibi insanlar tarafından sorulan bir sualin bir çok cephelerden yoklanmış ve cevabını almış olmaması mümkün değildir.

Nitekim sade şu on beş sene içinde muhtelif selâhiyetler, millî bir edebiyatı, kâh halis Türkçede, kâh eski veznimiz olan ve şimdi bir kaç şairin elinde bir nevi olgunluğa erişen hece vezninde, kâh münhasıran Anadoluya ait mevzularda, yahut halkın veya köylünün hayatında ve daha bir çok sahalarda aradılar. Halkı ve köylüyü düşünen ve yalnız ona hitap eden bir edebiyat, büyük inkılâp umdelerinin en yakın tatbik sahası olan yazılar, hamlesini sadece «iyi niyetten alan» vatanî ve destanî bir şiir, Folklor araştırmaları ve pastişleri, velhasıl çoğu, tasavvurla icranın arasında en küçük bir olgunlaşma fasılasına mazhar olmadan vücude getirilmiş bir yığın eser ve yahut henüz eser haline istihale etmemiş bir çok teklif, nazariye ve serzeniş edebiyat ve matbuat alemimizden geçti.

Fakat mesele olduğu gibi kaldı. Bu kadar umumîleşmiş bir meseleyi benim de kendi kendime sormuş olmaklığım kadar tabiî bir şey yoktur. Fakat şimdiye kadar onu yüksek sesle münakaşa etmek imkânını bulama-

Digitized by Google

mıştım. Bugün Halkevlerinin bahşettiği fırsattan istifade ederek ve lûtuf ve müsamahanıza güvenerek edebyatımızın bu biricik muammasını muhterem huzurunuzda vazetmeğe cesaret ediyorum. Şüphe yok ki size tam bir hal çaresi göstereceğime kani değilim. Esasen bu cins meselelerde bir tek ve kat'î cevabın mevcut olacağına inanmak safdillik olur. Bununla beraber meselenin şimdiye kadar ihmal edilmiş bir cephesi üzerinde duracağımı ümit ediyorum. Konuşmak bulmak değildir. Fakat düşünmektir, söyliyeceğim şeyler, bu meselenin yeni bir tarzda vaz'ına yardım ederlerse size kaybettirdiğim zamana elbette ki acımam.

Daha baştan söyliyeyim ki bu meselenin benim için en mühim tarafı; içinde, mevcut edebiyatımıza karşı beslenen bir şüphenin daima gizli olarak mevcut olması keyfiyetidir.

Filhakika her hangi bir dilin edebî mahsullerinin o dili kullanan cemaat için millî mahsuller olmasındaki tabiilik ve hatta zaruret düşünülecek olursa böyle bir suali ve meseleyi vazedebilmek için evvelâ edebiyatımızın hususî bir marazına bir nevi eksikliğine inanmış olmamız lâzım gelir.

Derhal ve gündelik hayatın aceleci ve zâhiren çok mübrem görünen ihtiyaçlarına göre bir millî edebiyat programı hazırlıyamadığım için ben kendi kendime bu ikinci suali sormuştum:

— Kendimize hemen daima millî bir edebiyat aradığımıza göre acaba edebiyatımızda bulduğumuz büyük noksan nedir?

Vâkıa sarihti. Bütün cemaat, çeyrek asrı geçen bir zamanda, kendi hayatının zevkinin ve emeğinin mahsulleri olan eserleri beğenmiyor. Onların kendisinde bir yeri, bir tarafı boş bıraktığına kani oluyor, yeni ve selâmet getirici bir ufuk, bir çare arıyor. Dikkat edilecek olursa mesele hatta çeyrek asırdan daha evvele inebilir. Filhakika edebiyatı cedide dediğimiz nesil, kendi sanatlarını vücude getirirken Tevfik Fikret çapında, ne yaptığını bilen, hattâ çok defa ancak istediğini yapan bir büyük adamımız dahi başka şekilde olmakla beraber bu şikâyeti yapmış, yani bizzat mensup olduğu neslin eserleri karşısında bir fakrüddem intibaı al-

Digitized by Google

dığını, onları eksik, hayatiyetsiz bulduğunu söylemişti. Bu suretle devam edegelen bir şikâyet sadece bir memnuniyetsizlik itiyadı olamıyacağı gibi, edebiyatımızın cemiyet meseleleri karşısında lâkayt kalmasının doğurduğu bir hitap da olamazdı. Çünkü - ve burası muharrirlerimizin şüphesiz ki çok lehine bir hususiyettir. - hiç bir memlekette edebiyat, bizim memleketimizde olduğu kadar gündelik hayat peşinde koşmamış, âcil ihtiyaçların emrine cömertçe kendini terketmemiştir. Vatan şiiri, halk şiiri, millî hayata dair roman.... siyasî, iktisadî, içtimaî günün bütün mevzuları, hepsi edebiyatımızda daima ön saftadır. Münakaşa edilir. Bu bir dil meselesi de olamazdı, çünkü halk kitlesi ile münevver zümre arasındaki düşünce farkının hususiyetlerini ortadan kaldıracak kadar sade bir dil - ve heyhat çok defa ondan daha sade bir muhteva, senelerdenberi edebiyatımızda hüküm sürüyor. O halde bu memnuniyetsizlik nereden geliyordu. Hangi korkunç hakikat, zâhiren çok masum ve tabiî görünen bir sualin çizgileri altına gizleniyordu? Bu muammanın anahtarını bundan bir kaç sene evvel şair Yahya Kemal âdeta peygamberâne denebilecek, bir cümle ile verdi. Filhakika (mektepten memlekete) başlığını taşıyan bir musahabesinde o diyordu ki edebiyatımız senelerdenberi Avrupa mektebindedir ve artık memlekete dönmelidir. Bu zâhiren basit ve hattâ biraz haksız görünen teklifin o zaman memleketimizde uyandırdığı aksi hatırlarsınız. Edebiyatımız, demin de arzettiğim gibi memlekette idi ve memleket meselelerini bir an bırakmıyordu. O halde?....

Hakikatte ise Yahya Kemal'in formülü tahmin ettiğimizden daha katî bi rşekilde doğru idi ve müsaade ederseniz vazih olmak için biraz daha geniş bir çerçeve içinde konuşayım.

Hakikat şudur ki edebiyatımız hayat karşısında, daima memlekettedir ve bu hal kendisinin büyük faziletlerindendir. Fakat bir cemiyetin, hayatın kabuğu üstünde dolaşan meseleleriyle meşgul olmak bir edebiyatı kâfi derecede yerli yapabilir mi?

İşte asıl mesele.... Son yetmiş senelik edebiyatımızın bir tekâmülü üstünde düşünülecek olursa, onun en bâriz fârikasının mâzideki kaynak-

Digitized by Google

larımızla olan alâkasını yavaş yavaş fakat çok cezrî surette kesmiş olması keyfiyeti olduğu görülür. Tanzimatı müteakip gelen nesilden itibaren yepyeni ve çok Avrupalı bir edebiyat vücude gelir. Ve bu edebiyatın bilhassa Serveti Fünun neslinden itibaren Avrupalı örneklerine çok sıkı bir şekilde bağlı kaldığını görüyoruz. Ve bu bağlılık devam eder. Bir taraftan yeni vücude gelen bu edebiyatın taze an'anesi diğer taraftan bu Avrupayı adı madım takip etmek ve ihtiyacını Türk şiirini ve edebiyatını hareket noktasından çok uzaklara götürdü. Ve bu suretle bugünkü rahatsızlığın başı olan bir ikilik peydahlandı.

* * *

Burada ikilikten bahsederken bir yanlışlığa meydan vermiş olmıyayım. Bizde eskinin yeni ile beraber yürüyen peszinde an'anesi hiç bir zaman yaşıyan edebiyatın karşısında mühim bir rol oynamamıştır. Bütün o gazel ve kaside artıkları ulu eserlerdir. Bahsettiğim ikilik ruhumuzdadır. Nitekim aşağıda daha geniş surette arzetmek imkânını bulacağım.

Lüzumsuz olduğunu bilmekle beraber tekrar edelim, bu suretle yeni ve Avrupalının peşinden koşmamız bir zaruretti. Çünkü cemiyetimiz için ölmek veya garplılaşmak şıklarından birini derhal ihtiyar etmek zarureti vardı. Türk cemiyeti yaşamak iradesiyle garplılaştı. Bu suretle yeni bir cemiyet, yeni bir ahlâk, yeni bir hayat tarzı peşinde giderken elbette ki yeni bir edebiyatı da arıyacaktı. Hattâ daha iyisi muayyen bir devreden sonra bu garplılaşmak yolunda - bu yeni ve Avrupalı örneklere göre yapılmış edebiyat giriştiği medeniyet yolunda ona istikamet kahi verdi.

Bu edebiyat kendisine düşen vazifeyi çok iyi ve sarih bir şekilde gördü. O memlekette yeni bir vatan ve millet aşkının. yeni bir yaşayış şeklinin, insanî hakların, medeniyet ve faziletin meşalesi olacaktı. Ve ayrıca da kurmasına çalıştığı bu yeni âlemin içinde yeni bir duyuş tarziyle yepyeni unsurları ihtiva ede nbir muhayyele ile güzellik dediğimiz büyük ve asıl ideali tahakkuk ettirecekti.

Digitized by Google

Hâdise bir bakıma göre basitti ve her bakıma göre de haklı, meşru ve zarurî idi. Bununla beraber basit olmıyan bir tarafı vardı. Filhakika bizim gibi bir vakitler kendi çerçevesi içinde mütekâmil bir medeniyete, muayyen bir asalet kazanmış bir zevke ve bu zevkin tam bir kemale erişmiş eserlerine malik olan, yani kendi mâzisinde olgun bir sanat ve edebiyat an'anesine malik olan milletlerin derhal yeni bir edebiyat yapmaları ne dereceye kadar mümkün olabilirdi? Hakikatte bir edebiyat ve sanat ancak kendi an'anesi içinde yenileşebilir.

Haricî tesirler onu zenginleştirir, genişletir. Eksiklerini tamamlar, fakat mâzidenberi gelen an'anenin üzerine aşılanmak şartiyle.... Fakat onu birdenbire terkedip yenisini tesis edebilmek oldukça güç bir şeydir. Hattâ bir hayatın bütünlüğünü bozacak kadar....

Filhakika bir taraftan mâzideki eserler - medeniyetimizi değiştirdiğimiz için, vücude geldikleri zamanın şartları, zihniyeti, filân gibi sanatın nisbeten dışında kalan ârızî taraflarından sıyrıldıktan sonra bütün güzellikleriyle hafızamıza ve şuurumuza kendi asaletlerini ve birliklerini arzederken - onun yanı başında bu an'aneye ve asalete yabancı, mâziden tevarüs ettiğimiz hiç bir hususiyete cevap vermiyen bir güzelliği kabul etmek.... İşte bahsettiğim yenilik, ve işte Türk ruhunun bir asırlık mücadelesi.

Böyle birdenbire yepyeni bir edebiyat yapabilmek ancak eski ve kuvvetli bir edebiyat an'anesinden mahrum olan milletler için kolaydır.

Tıpkı Ruslarda olduğu gibi.... Komşularımız garp medeniyetine hemen hemen bir millet haline geldikleri zaman teşebbüs ettiler ve derhal yeni Avrupalı bir edebiyat yapmağa başladılar. Arkalarında kendilerini her an geriye bakmağa mecbur edecek, her yarı muvaffak olunmuş denemeye, zaman zaman boşa sarfedilmiş bir emek nazariyle bakmağa mecbur edecek müesses bir edebiyat an'aneleri yoktu. İlk denemelerden sonra yavaş yavaş rüştü bulan bir edebiyat vücude getirdiler.

Biz ise öyle değildik. Ta ilk çağlardan başlıyan, geniş ve şerefli tarihimizin bütün devamı müddetince genişliyen, zenginleşen, tasfiye gö-

Digitized by Google

ren, dal budak salan bir sanat ve edebiyatımız vardı. Ve yaşadığımız hayat içinde ve onun şartları dahilinde bu sanat ve edebiyat bir bütünlük teşkil ediyordu.

Eski âlemimiz dardı, küçük ve cahil kaldığı noktaları çoktu, fakat tamdı, yekpâre idi ve her köşesini kendimiz tanzim etmiş ve onu tanzim ederken manevî benliğimizi vücude getirmiştik. Şüphesiz onu yaparken etraftan bir çok şey almıştık. Fakat bu alış bütün bir tarihin devamınca ve alırken biz de teşekkül etmiştik.

Bir şiir dili vücude getirmiştik ki - istinat ettiği unsurlar itibariyle çok sun'î olmasına rağmen hârikulâde renkli, nüaslı ve tedaileri itibariyle çok zengindi. Kadim ve efsanevî Asya, tarihiyle, itikadlariyle, etnik hususiyetleri, âdetleri, örfleri ile, peyzajı ile, masallariyle ve her dokunduğu şeye bir masal ve hülya çeşnisi sindiren bin türlü hususiyetiyle bu dili bir telkin ve tedai hazinesi gibi besliyordu. Ve bu hazine bizde ırkımızın hayat kabiliyetini tecrübe eden bin türlü hâdisenin cezir ve medi içinde vücude gelmişti.

Ve bu şiir dili bir tarih boyunca döğülmüş, incelmiş, renk ve hassasiyet bulmuştu. Bu şiirin en mütekâmil sanatlarda ancak bulunabilen bir musikisi, bir ifade tarzı, mevzuuna yatışı, eşyası ve canı kavrayışı vardı.

Bunlar şüphesiz terkedilebilirdi. Nitekim ettik. Fakat yeni ve ideal hedefler için terkettiğimiz bütün bu şeylerin bizde - yine asırlar zarfında vücude getirdiği bir terbiye, çok hususî ve bediî bir hayat ve güzellik görüşü vardı ki o kolay kolay terkedilemezdi. Bir servet kaybedilebilir, hattâ bırakılabilir; fakat o servetin hazırladığı muhit ve yarattığı hayat şartlarının nezaket, zerafet, güzel ve hasbîye alışmak, istisna, istihfaf, hattâ tenbellik ve rehavet gibi, belki de uzviyetimize geçmiş kıvrımları kolay kolay bırakılamaz.

Binaenaleyh eski edebiyatımızı bırakıp garba döndüğümüz zaman ve bilhassa bu geçişin büyük ve ânî hamleleri dinip de nisbeten sâlim bir ruhla üzerinde düşünmek imkânını bulunca birdenbire bu eski âmillerin

Digitized by Google

terbiye ettiği zevkin, yeni karşısında hasımkâr olmasa bile septik bir vaziyet alması gayet tabiî idi.

Daima tekrar edilen millî edebiyat ihtiyacının en büyük âmili işte kendi içimizde her an yaptığımızı muhasebede aramak lâzım gelir. Yaptığımız yenide büyük muayeniyetlerle kendimizi bulamamak keyfiyetidir ki bize daima bir millî edebiyat aratıyor. Fakat mesele bununla da kalmıyor. Daha ileri gidiyordu.

Avrupada girdiğimiz çıraklık devresinde ilerledikçe orada bize örnek olan eserleri tek başına görmemeğe başladık. Bu eserlerin bütün bir medeniyet ve kültür an'anesine, bir hayata, bir mâziye bağlı olduğunu, zevkin ve mükemmeliyetin mücerred tebessümleri halinde tattığımız bu güzelliklerin, tıpkı dalında sarkan veya ince sapında gülen bir meyva veya çiçek gibi bir ağaca, bir uzviyete ve onun da toprağın altında gözün görmediği hazinelerden beslenen bir köke bağlı olduğunu anladık. Ve ona bakarak sadece güzelliğine imrenerek ve onu taklid ederek yaptığımız eserin bu derinleşmiş ve bir tarihin içine dal budak salmış kökten mahrum olduğunu gördük. O zaman zevahirin peşinde koştuğumuzu, doğru ve güzellik gibi ideallerin bir milletin ancak hayat ve mazisinde mevcut olabileceğini farkettik.

İşte meselenin ikinci safhası.

Nasıl bir insan uzviyetile, psikolojisiyle bütün bir irsiyetin - hiç bir suretle hesap ve kontrol edemiyeceğimiz derin tesalübün mahsulü ise bir sanat eseri de öylece bütün tarihin, mensup olduğu kültüre ait bir çok macera ve tesadüfün mahsulüdür. Ve nasıl hiç beklenmeden bir zamanda ferdin hayatında bu irsiyetler, iyi veya kötü fiiller halinde tezahür ederse bir sanatın umumî tekâmülünde de bunlar öylece dirilirler, satha çıkarlar, unutulan ve uyuyan canlanır, hayata karışır, saf ve mücerred gıda, renk ve lezzet olur.

İşte yetmiş senedenberi edebiyatımızda mevcut olmıyan şey - Yahya Kemal ve bir iki şairin tecrübesi müstesna - bu dirilişler, bu mesut infilâklardır.

Digitized by Google

Hastalığı bu suretle teşhis ettikten sonra millî bir edebiyata nasıl gidebiliriz sualine vereceğim cevap kendiliğinden çıkar zannederim.

— Kendimize dönmek şartiyle....

Filhakika artık Avrupadan ilk hamlede alınması lâzım gelen şeylerin hemen hepsini almış bulunuyoruz. Geri kalanı da almak yolundayız. Türk milletini Avrupalılaştırmak azminde hiç bir engel tevkif etmedi. Bundan böyle de edemez. Şimdi yapılacak şey kendimize, kendi hayatımıza, mâzimize, zenginliklerimize dönmek ve mükemmeliyeti olduğu kadar muhtevayı da kendimizde aramaktir.

Buna muvaffak olmak için en kısa yol ise bilmektir.

Bilelim.

Evvelâ neyiz ve nelerimiz var? Bunu bilmenin ihtirasını duyalım. O zaman hattâ mevcudiyetinden bile haberdar olmadığımız hazinelerin üzerinde oturduğumuzu göreceğiz. O zaman birdenbire bugünün yoksulluğu içinde, kahramanları, hatıraları, efsaneleri, büyük mimarî abideleri nesillerin sükûn ve ruhaniyet ihtiyaçlarını tatmin etmiş aydınlık peyzajları bütün bir âlem, şiirle, musikisiyle, küçük büyük diğer sanatlarile olgun ve tam bir zevkin, hakîm bir dünya görüşünün, tamamiyle bize mahsus bir zaman tasarrufunun hüküm sürdüğü yekpâre bir âlem meydana çıkacaktır.

İşte bu âlemin sırrına vasıl olduğumuz derecededir ki peşinde koştuğumuz garplı kemale ereceğiz. Çünkü garp milletlerini bilhassa temyiz eden vasıf bu kendi kendilerini bilme keyfiyetleri, sanat ve edebiyatlarında daima bir devamı aramaları, millî kaynaklara her an yeni baştan yaklaşmaları keyfiyetidir.

Bugün garp musikisinin karşısına çıkabilecek ve onunla hiç de küçük düşmeden imtihana girebilecek derecede büyük ve muhteşem bir musikimiz var. İstanbul ve memleketimize her gelen ecnebi - bittabi mensup olduğu kültürün muayyen bir seviyesine gelmiş olanlardan bahsediyorum. Yoksa simsar veya alelâde turistten değil. - Bu musiki ile bozulmamış

Digitized by Google

şeklinde ve hakikaten büyük eserlerinde karşılaştığı zaman, şimdiye kadar bu kudrette bir güzeliğin kendilerine meçhul kalmasına hayret ediyor. Onların bu hayretlerini dinlerken biz şaşırıyoruz. Çünkü sahibi olduğumuz bu sanattan haberdar değiliz. Kendi musikimiz deyince piyasa şarkısını hatrılıyor ve utanıyoruz.

Hangimiz bir Itriyi, bir Dede Efendiyi, bir Şakir Ağayı, bir Eyyubî Bekir Ağayı, bir Hafız Postu, bir Derunî Mehmet Efendiyi, bir Tabii Mustafa Efendiyi biliyor ve tanıyoruz. Hattâ bu sanatkârların eserlerinin çoğu kaybolmuş gibi mevcutlarının nasıl okunacağını ve çalınacağını bilmiyoruz. Onlar henüz keşfedilmemiş yıldızlar gibi kendi semalarında ve yarattıkları güzelliklerin şa'şaası içinde münzevi fakat emsalsiz parlıyorlar. Biz ise tahakkuku milletimize nasip olmuş bu mükemmeliyetlerden habersiz ve onlara yabancıyız. Halbuki onları bilmemiz lâzım. Onlar asırların içinde Türk ruhu dediğimiz şeyi, bir ırkın güzellik rüyasını, nesillerin sonsuzluk daussılasını, aşk ve ölüm ürpermelerini, bütün cuşiş ve kederlerini tahakkuk ettirmişlerdir. Biz onların örsünde döğüldük ve hâlâ onlarla hayat ve ruhumuzu zenginleştirebiliriz. İçinde yaşadığımız ve manasını anlamağa çalıştığımız âlemin altın anahtarları onlardır. Onları bilmeden tamamiyetimizi kazanamayız. Bu zamanla mümkün olsa da bu suretle tahakkuk edecek şey artık biz olmayız. Bizden başka bir şey olur. Halbuki cemiyet hayatının en büyük sırrı millî benlikteki devamdır.

Musikimiz için mevcut olan lâkaydimiz mimarimiz için de devam ediyor. 9 asırdanberi Anadolu ve Rumeli toprağını ırkımızın güzellik rüyaları olan eserlerle süsledik, cami, medrese, han, kervansaray, çeşme, türbe bir yığın eserimiz var. Bunlar hakkında ne biliyoruz? Kaç kitabımız var ve daha ilerisine gidelim hattâ muhafazaları için ne yapıyoruz? Onların gözümüzün önünde harap oluşuna şahit olan nesiller henüz aramızdadır. Ve bugün dahi bu eserlerin çoğu bakımsızdır. Halbuki göz göre göre ihmal ettiğimiz bu eserler içinde öyleler vardır ki yalnız bir tanesini tahakkuk ettirebilirse tarihsiz bir insan sürüsü millet sıfatını alabilir.

Digitized by Google

Bir edebiyat nelerden teşekkül eder?

Her zaman müstakil şaheser vücude gelmez. Hattâ milletlerin hayatında yaratmanın kendisine mahsus bir ritmi vardır. Belki bu ritim hususî şartlarla tacil edilir, fakat ne olsa kısır devirler, velûd devirler kadar çoktur. Bugün bir edebiyatı asıl yapan şeyler, biografiler, monografiler velhasıl cemiyetin kendi kendisini bilmek için sarfettiği gayretin mahsulü olan ikinci derecede eserlerdir. Ve bu cins mahsullerdir ki dehanın gelip geniş terkibini yapabilmesi için lâzım olan muhit ve malzemeyi hazırlarlar. Onun vasatını teşkil ederler. Başka memleketlerde her edebî nesil ise mâzi hakkındaki görüşünü, onu anlayış tarzını tesbit etmekle başlar.

Alman edebiyatının en beşerî ve hattâ en kozmopolit siması gibi göründüğü söylenen Göte'nin gençliğinde Alman katedralları hakkında yazmış olduğu küçük bir etüdü okurken yaptığım mukayese beni şaşırttı. Klâsik Göte, Yunan âşıkı Göte, Volterin ve Racine'in sakin ve Olümpiyen vekarlı tilmizi, Rasinin hayrankârı Göte Alman kültürünün kaynaklarından biri önünde birdenbire düşüncesinin en mahrem tarafında yakalanınca bana çırçıplak göründü. Ve o zaman onu daha iyi tanıdım. O yazıyı okur okumaz anladım ki bir yeni tesirler, sevgiler sonradan gelen aşılardır. Onda asıl bünyeyi yapan millî Alman harsıdır.

Anadolunun her şehrinde her kazasında ruhun nefha nefha estiği yerler var. Daha hiç kimse onlardan bahsetmedi. Halbuki Türk peyzajı unsurlarının sadeliği ve telkin ettiği hislerin kesafeti itibariyle bahse değen bir şeydir. Bizi Avrupalıların kendilerinden aldığımız şeyler için beğenmesi ve bize hayran kalması mümkün değildir. Olsa olsa aferin deyip geçerler, bizde asıl bizim olan şeyleri tanıttığımız zamandır ki bizi beğenip seveceklerdir; o çünkü o zaman güzelliğin, kendi kendisini tahakkuk ettirmenin yolunda kendileriyle müsavi göreceklerdir.

Aynı şey şiirimiz için söylenebilir, fakat burada kaynaklarımızdan edeceğimiz istifade de benim için daha vazihtir.

Digitized by Google

Yukarıda bugünkü edebiyatımızdan memnun olmamaya bizi sevkeden âmillerin başında eski şiir an'anemizle yeninin arasındaki rabıtasızlıktan olduğunu arzetmiştim. Eski şiirlerimizin bugün dil, imaj tarzları.. Hayat telâkkisi ve hattâ sanat telâkkisi aramak bizim için tarih olmuştur. Bunu bilmek onu tanımaktan bizi müstağni bırakamaz. Bundan iki sene evvel Nurullah Ata çok şayanı dikkat bir makalesinde Türk liriklerinin Fransız liriklerine faik olduğunu iddia etmiş ve sonra yine kendisine mahsus bir samimiyet ve lezzetle «belki bir ecnebinin Fransızcayı bir Fransız kadar öğrenmek ihtimali olmadığı için bu fikre zahip olduğunu söyliyerek» sadece ifratını tashihe çalışmıştı.

Nurullah Atanın hakkı vardır; eski şiirimizden alabileceğimiz bir cuşişi, bir sesin perdesini yükseltme örneği vardır ki ihmal ettiğimiz müddetçe bugünkü Türkçeye istediğimiz rehavet ve güzelliği veremeyiz. Dilimizin dehası, şiirimizin an'anesi bir zaman

Benimdir növbeti feryad bülbüller hamuş olsun

diyordu.

Bir Nef'înin, bir Nailî'nin, bir Nedim'in geçtikleri bir an'ane içinde muvaffak olabilmek için onların yürüdükleri yolu bilmek, yaptıklarını tanımak, çözmek ilk şarttır. Aksi takdirde ilelebet Mode Mineure'de kalırız. Küçük ve zarifin ötesine geçemeyiz. Hece vezninin - bir iki şair müstesna talii bu olmuştur. Bilmek lâzım dedim bildikçe kendimizi eski benliğimize yakın bulacağız. Yavaş yavaş, büsbütün yeni ve yabancının yerini yenileşmiş an'ane alacak. İhtiyar ve kurumuş zannedilen ağacın dirilme mucizesini görecek nesillerin saadetini düşünüyorum.

Şimdiye kadar tarihten bahsettim. Halbuki bugünkü hayat için de aynı dikkati daha büyük bir hamle ve aşkla göstermemiz lâzım.

Bir millet her şeyden evvel kendi kendisini ciddiye almak mecburiyetindedir. Kendi kendimizden bahsetmeğe alışalım. Büyük meselelerimizi bulalım. Anadolu bin başlı bir muamma gibi gözümüzün önünde duruyor. Bunu çözmeğe çalışmak lâzımdır. Bugünkü edebiyat karşısında bütün tarih ve bütün vatan bâkir olarak duruyor.

Digitized by Google

Gazetelerden takip ettiğim iki üç dava bana bu memlekette halkın, münevverin mevcudiyetinden bile şüphe etmediği kesif bir hayatı olduğunu öğretti. Bunlar neticeleri itibariyle kanlı ve zalim vak'alardı, olmamaları daha hayırlıydı. Fakat İstanbulun fakir semtlerinde yaşıyan, parasız, bedbaht fakat aşkında, dostluğunda, kininde bizden başka türlü canlı insanların mevcudiyetini gösteriyordu. Bir kaç el tabanca ateşinin aydınlattığı bu hayatın birliliği, halisliği, bütünlüğü karşısında bugünkü cehaletimizle ne kadar şaşırsak haklıyız. Halkımız bizim zannettiğimizden daha çok kesif yaşıyor, seviyor, eğleniyor, nefret ediyor velhasıl hayat dediği oyunu bütün ciddiyetiyle oynuyor. Ve biz bunu bilmiyoruz. O kadar bilmiyoruz ki çok büyük bir muharririmiz günün birinde kendimize mahsus bir hayatımız olmadığı için Rus romanı gibi bir romanımız olmadığını söyledi. Ne hazin yanlış!

Sivasın, Kayserinin, Kütahyanın, vatan coğrafyasının her köşesinin kendisine mahsus hayatı var. Yalnız bizim bu hayat hakkında bilgimiz yok. Daha iyisi, bir nevi sevgi kıtlığı bizi önü görmekten menediyor.

Demin bilmek en kısa yoldur demiştim. Fakat sevmek daha emindir. Ve anlaşılması lâzım gelen bütün bir hayat olunca biricik yol kalır.

Bir kere kendimizi bilmeğe, kendimizi tanımağa ve sevmeğe başlıyalım. O zaman millî edebiyat dediğimiz muammanın kendiliğinden halledildiğini göreceğiz. Çünkü o zaman okuduğumuz kitapların kendi ağzımızdan ve haberimiz olmadan konuşmasından kurtulacağız, onun yerine bütün bir mâzi, yenileşmiş bir an'ane ve mahbus, gayrı şuurda kalmış temayülleriyle çok müessir ve derin iştiyaklariyle, sıcak ve kanlı realitesi ile bütün bir hayat konuşmağa başlıyacaktır. Bir tek tesellim bugünkü edebiyatın dağınık manzarası içinde bu hedefe yavaş fakat çok emin bir tarzda gidenlerin mevcudiyetini bilmektir. Fakat bu bir başka konuşmanın mevzuu olabilir.

———o———

Digitized by Google

YAHYA KEMAL HAKKINDA

Yazan: **Prof. Ahmet Hamdi TANPINAR**

Digitized by Google

Digitized by Google

YAHYA KEMAL HAKKINDA

Yazan: **Prof. Ahmet Hamdi TANPINAR**

Sayın dinleyiciler

Bugünkü Türk şiirinin umumî manzarası üzerinde duran müdekkik bir gözün, bu manzarayı vücude getiren muhtelif şahsiyetler, istidat ayrılıkları, gizli ve aşikâr temayüller, yerli veya hariçten gelme bir takım nazariyeler arasında, Yahya Kemal'in munis ve yaratıcı simasının bütün bu külle hâkim olduğunu ve ancak onun etrafında toplanmak şartile bütün bu birbirini tutmaz gibi görünen mütenakız unsurların hakikî mana ve nizamını aldığınını fark etmemesi kabil değildir.

Hiç olmazsa yarının edebiyat tarihçisi, ancak böyle bir terkip ve tanzimi yaptıktan sonradır ki bu günü anlamış olacaktır. Bunun sebebi, Yahya Kemal'in sadece şiirimizin engin an'anesine dahi pek az şaire nasip olan derecede güzel ve mükemmel eserler vermiş olmakla kalmaması, bizzat bu eserin tam zamanında gelmiş olması ve şiirimizde ötedenberi mevcut olan bir krizi erdirmiş bulunmasıdır. Filhakika Türk Edebiyatı şiiri, meşrutiyetin ilk senelerinde, mücerret fikirle realitenin icapları arasında kalmış olmaktan gelen bir buhran geçirmekte idi. Fikir istiyordu ki kendi diline asırlardan beri sahip olmadığını farzettiği cemiyetimiz kendisine has bir lisan ve kültürü birden bire yarattırsın, birden bire yep yeni ve günün mübrem ihtiyaçlarına cevap veren bir şiir ve edebiyat vücuda getirsin. Bütün bir mazinin üzerinden amansız bir surette bir sünger geçirmeğe hazır bulunan ve kuvvetini gündelik vakıalardan alan bu arzuyu, eski İmparatorluğumuzun dağılmasını icapettiren âmiller, bizzat bu dağılmanın emri vakıı, ve onun doğurduğu Psikolojik âraz gibi bir çok sebepler besliyordu. Onlar için şiirimizin iki büyük meselesi vardı: Lisan,

Digitized by Google

vezin. Bu iddianın haricinde kalanlar ise eski serveti fünundan intikâl etmiş karışık ve an'anesiz lisanı veşiir ve san'at modalarını müdafaa ediyorlardı. Hece veznini ortaya sürenlerin karşısında aruzun mütekâmil bir vezin aleti olduğunu, saf lisan isteyenlere karşı Türkçenin üç lisandan mürekkep olduğunu iddia edenler çıkıyordu.

Her iki tarafta şiir ve san'at için talî olan meselelerin peşinde idi. Asıl kalite meselesi olduğu gibi kalıyordu. Hakikatte ise edebiyatımıza bir kalitesizlik hükümrandı. Tevfik Fikret ve Cenap şiirimize bir takım yenilikler getirmişlerdi. Cenap daha ziyade arkaik zevkte bir kelimecil-iğe istinad eden yeni ve çok Avrupalı bir estetiğin nümunalerini vermişti; fakat bu zihnî şair hiç bir zaman istediği şiiri kendi uzviyetinin tabiî bir meyvesi haline getirememişti. Tehlikeli bir tecrübede sazını kırdı. Yapmak istediğini elde etmek için kullandığı bütün vasıtalar şahsî idi. İlerisini lâyikile anlatabilmekliğim için bir az daha izah edeyim: Cenap bey Türkçede, Fransız senbolistlerinin yapmak istediklerini müzika şiiri denedi. Fakat lûgattan bir lisanla bu işe girişti ve imajı nakletmekle bu şiirin elde edileceğine kani oldu. Edebiyatımızın an'anesine kendisini bağlıyamadı. Söylemek istediğini bazan söyledi; fakat nasıl söyleneceğini bulamadı. Bizim dilimizin iklimine, tabir caizse hayat şartlarına uymayan bir şiir vücude getirdi. Aynı şeyi eski edebiyatımızın içinde görürüz. Şeyh Galip lûgatı yenilemeye çalışır. Belki edebiyatımızın en zengin şairlerinden biri olan Şeyh Galib'in bu denemesi tutmadı. Hüsn ve aşkın (yep yeni lûgat tekellüm eden) kısmı ihmâl edildi. Çünkü yenilik dozunu aşmıştı. Halbuki aynı şairin an'anevî lisandan çıkmayan manzumeleri. o müseddesler, tercii bendler ve terkibi bendler, bir iki gazeli hemen herkes tarafından sevilen eserlerdir. Süleyman Nazif'in, Hüsnü Aşk için bir şey anlamadığını söylemesi bu itibarla haklıdır. Aynı vakıa, şiir kalitesi ve kudreti daha az olan Cenap Şehabettin'de tekerrür eder. Bu tutmayış keyfiyetini Cenap bizzat anladımı? Şiir kitabını neşretmemesi, nesri tercih edişi belki bu yüzdendir. Fakat yaptığı eseri, inandığı san'at tarzını sonuna kadar müdafaa etti.

Digitized by Google

Fikret ise daha başka yoldan yürümüştü. Şiirimize bir nevi nesir, manzum bir hasbihâl şekli vermişti. Lûgatçe yüklü bir konuşma; mısrağdan mısrağa atlayışlarla bütün bir cümle teşkil eden bu konuşmada (A, evet, lâkin, hayır) gibi halis nesrin malı olan edebiyatlar, söz ve ifade tarzları hâkimdi. Manzume baştan başa okunmadan beğenilmek imkânı bırakmayan, acaip bir mevzuu bütünlüğü, bir fikri sonuna kadar götüren belâgat ve nitabet oyunları ve bunların haricine çıktığı zaman da adeta hikâye, bu şiirin belli başlı vasıflarını teşkil ediyordu. Sarî şahsiyeti, belâgatı, fikirlerinin asaleti ve lüzumu, anî ihtiyaçları karşılaması bu şiirin zaferini temin etmişti. Fikret, memlekette mevcut şiir telâkkisini büsbütün değiştirdi; artık şiiri kendisi için değil, ihtiva ettiği fikirler için seviyorduk ayrıca şiirin iddialarını da değiştirdi. Onun çok tesiri altında kalan Mehmed Akif ise, nesre doğru giden manzumeye, kâh manzum ve mukaffa bir hikâye, kâh bir mevize, her halde bir yığın söz kalabalığı halini verdi. Türk şiirine hâkim olan endişeler, bizzat şiirin endişeleri olmaktan çıktı. Aruzla iskambil oynatmak, öteberi satmak, mahalle halkını konuşturmak, helva sattırmak gibi teknik ve lüzumsuz muvaffakiyetler belirdi. Halbuki şiir bu değildi. Şiir bir lezzeti, bir sesti, bir söyleniş tarzı idi. Ufkumuzdan geçen bir kanat şakırtısı olması lâzım gelirdi. Bunların yanı başında, bilhassa o zamanlar, sadece bir sayma meselesi telâkki edilen hece vezni ile yazılan manzumelerde ise, fakir bir lûgatla, henüz tarihe doğmuş küçük milletlerin edebiyatından yapılmış bir tercümeye benzeyen bütün bir hüsnü niyet manzumeleri tekrarlanıyordu. Görülüyor ki cephede de ihmâl edilen bir taraf vardı: O da şiirin kendisi. Tanizmattan sonra başlayan edebiyatımız, büyük bir hamle ile bir çok yenilikleri memlekete getirmişti; fakat bu yenilikler şiirimizin yeni baştan tesisinden ziyade eskinin yıkılmasını temin etmişti. Fikret ve Türkçülük cereyanı devam ede gelmekte olan eskiye, veyahut yeninin arasına karışan, ona bürünen eskiye son darbeyi indirmişlerdi. Nev'in tekâmülü içindeki rollerini ancak bu suretle izah kabildir. Bunları söylemek, bu şairlerin eserlerinin kıymetini azaltmak değildir. Benkendim şahsen Fikret'in bir çok taraflarına hayranım; onu bir nevi kahraman telâkki etmeye daima hazırım; niyetim sadece bir vakıayı işarettir.

Digitized by Google

Manzarayı tamamlamak için bir tek şairden bahsetmekliğimiz lâzım gelir: Ahmet Hâşim. Hâşim, edebiyatı cedide dilinin bir zaferidir. Merdiven manzumesini neşrettiği tarihe kadar yazdığı manzumelerde Fikret'le Cebap'ın arasında bir dil kullanır Fakat poetik itibarile onlardan başka bir adamdı. Hilkat onu bir nevi ressam yaratmıştı. Belki acemi ve bir az kekeleyen bir lisanla biza yeni ve çok daüssılalı tabiatın sabah, akşam manzaralarına çok yeni bir gözle bakan bir şiir getirdi. Onun şiiri bir tek imajın etrafında toplanmış, hattâ çöreklenmiş, daha doğrusu çok esarlı parıltılarla dolu bir tek imaja kalb olmuş bir haleti ruhiye şiiri idi. Tabiat manzaralarını, eşyayı bir uykunun arasından görür gibi rüyalı bir hali vardı. Ve his ve telkin kesafetini, bu anî uyanış intibaına benzeyen yarı rüyadan alırdı. Fakat bu şiir, bütün güzelliğine rağmen çok kapalı bir şiirdi. Tadılması için zaman geçmesi lâzımdı. Mamafih kullandığı dilin lûgatını bazı şairlere kabul ettirdiğini unutmamalıdır.

İşte Yahya Kemal bu muhtelif telâkkilerin hâkim olduğu bir devirde tahsilde bulunduğu Paris'ten döndü. Bilâhare öğrendi ki bu dönüş, şiirimize nizamın, unutulmuş musikinin, eski şiirimizin an'anesinde daima mevcut olan cuşiş ve heyecanın, hülâsa memlekete şiirin dönüşü idi. Beraberinde henüz tamamlamadığı bir kaç manzume ile beş on mısrağı getiriyordu. Yabancı bir memlekette geçirdiği uzun gençlik senelerinde, Türkçenin imkân ve kabiliyetleri üzerinde uzun uzadıya düşünmek fırsatını bulmuş olduğunu bu mısralar ve manzumeler gösteriyordu. Getirdiği hakikatlar basit şeylerdi. Evvelâ şiirin bir kalite ve zevk meselesi olduğunu, saniyen her şairin kendisine mahsus bir dil yapmağa mecbur olduğunu kabul etmişti. Tanzimattan beri gelen şairlerimiz, Frenk edebiyatlarile temaslarında daha ziyade manzumenin üzerinde durmuşlar, onun muhtevasını beğenmişler ve örnek almışlardı. Halbuki şiir bir muhteva meselesi değildi. Şiir, bir mükemmeliyet meselesiydi. İlk defa olarak bir şairimiz, bu şiirlerin söyleniş tarzına dikkat etmiş ve meselenin filan fikri söylemekte değil, onları söylerken kullandığı lisan ve bu lisana verdiği olgunluk tarzı, o kıvrılış, genişleyiş, büyüyüş olduğunu görmüştü. Bir manzume bir fikrin nakli değildi. Bir takım mısrağların

Digitized by Google

muayyen bir hadefe doğru gidişiydi, ve her şeyden evvel, mısrağ denen tam parça ile yapılırdı. Söze, gündelik hayattaki foksiyonundan ayrı bi kıymet, adeta bir san'at malzemesi mahiyeti vermek ve onu bütün tedavi, telkin vasıtası, bir nevi musiki notası gibi kullanmak lâzımdı. Türk şiiri, klâsiö devrinde bu cinsten mısralara sahibdi. Bunların içinde:

Ağlarım hatıra geldikçe gülüştüklerimiz

gibi halis Türkçe olanlar bulunduğu gibi

Mest kendi güler altındaki rahş oynardı

... ...

Dara tutar rikâbını Husrev inan verir

mısrağları gibi karışık diller yapılanlar vardı. Bu da gösteriyordu ki mesele lûgat meselesi değil, bu lûgata tasarruf meselesi idi. Paris'te kendi yaşındaki edebiyatçı gençlerin arasına karışan, onların bunamalarını, meselelerini kendi huma ve meseleleri yapan YahyaKemal, Fransız şiirinin bir kaç büyük üstadını tanımak fırsatını da bulmuştu. Bunların içinde en başta Morèas geliyordu. Bu şair bir sohbeti esnasında, ana idli olmayan Fransızcada ne zaman kendisini şair bulduğunu sordukları zaman, lisanı duyduğum zaman demişti. Yahya Kemal, bir şair için en birinci şartın lisanın jenisini bulmak olduğunu bilerek memlekete döndü. Bu dehayı, ne ecnebî kitap sahifelerinde, ne muallim Naci.nin lûgatinde, ne de Lehçei Osmanide bulmak kabildi; Buxjeni, sokakta ve evde konuşulan Türkçede idi. Bu Jeni, bir itibarla da eski şairlerimizde idi. Ayrıca biliyordu ki şiir meselelerine ona yabancı olan meseleleri karıştırmakla bir millete iyilik yapılmış olmaz; gündelig hâdiseler geçer, vakıalar hatıra olur, ve bir devir bazan bütün debdebesile, ıstırabile, haşmetile, hapsedilmiş arzularile, bütün bu şeylerden hiç bahsetmeyen bir mısrağda yaşar. Bütün bu basit hakikatları, en salâhiyetli lisanla ve tam zamanında söylemek fırsatı Yahya Kemal'e nasip oldu. O gelir gelmez, şiirimizde derhal yeni bir nizamın peşinde bir hareket başladı. Beraberinde getirdiği mısrağ ve manzumeler, uzak ve yakın taklitlerde akisler aldı. Bunlar asıl eserleri değildi, belöi birer hazırlıktı. Tıpkı bir hattatın yazmağa başlamadan evvel kalemini açmasına benzeyen denemelerdi. İçlerinde yeni kafiye

Digitized by Google

arayışları, ses, kısaltma ve teksif denemeleri vardı; hepsine birden bir tek arzu hâkimdi: Söze, bir sert maddeye oyulmuş bir kabartma sağlamlığını vermek arzusu.

Yahya Kemal'in daha bu mısrağlarında bile onun müstakbel şiirinin büyük unsurları görünür. Bunların başında bütün mükemmeliyet hususiyetlerini Türkçeye emanet etmesidir. Sanki bütün bu güzellikler, lisanın kendi üzerinde yaptığı büyülü bir hareketten doğmuş gibidir. Tıpkı çalkana çalkana aşan deniz köpüğünden, lâcivert gözlü mabudenin doğması gibi. Filhakika

Gerer beyaz kuğular nazenin boyunlarını
... ...

Somaki kurnalarından gümüş sular dökülür
... ...

Ve hep civara serilmiş kadife ayvanlar
İçinde buseden ölmüş vücutlar bükülür

Yahut :

Mermerde na'şı hareli bir tülle örtülü
Biblos, ilâhi genç Adonis, bekliyor ölü

gibi mısrağ ve beyitlerde Türkçeden başka bir şey bulmak imkânı yoktur. Bu ilk denemeleri, her biri güzellik semamızın bir başka yıldığı gibi görünen manzumeler takip etti. Bunların başında bir iddianın mahsulü olan Leylâ gelir. Bugün bu manzumeye Yahya Kemal'in şiirleri arasında ikinci derecede bir eser diye bakmağa taraftar olanlar çoktur; fakat şiirin asaletini kaybetmemek şartile, sokak ve ev türkçesinin ilk mükemmeliyet nümunesi olduğunu hiç birimizinkâr edemeyiz.

Gece Leylâyı ayın on dördü
Koyda tenha yıkanırken gördü
Kız vücudun ne güzel böyle açık
Kız yakından göreyim sahile açık
... ...

Digitized by Google

Aranırken ayın ölgün sesini
Souk ay öptü beyaz ensesini
... ...

Sindi simasına akşam hüznü
Böyle yastakta görenler yüzünü
Avuturlarken uzun sözlerle
O susup baktı derin gözlerle
Evi rüzgâr gibi birsır gezdi ....

Bu mısrağlar bugünkü şiirimizin mermer kapılarıdır.

Şarkılar, telâki, güftesiz beste, Mehlika Sultan gibi manzumeler onu takip etti. Hepsinde Türkçenin yeni bir imkânı henüz keşfedilmiş bir kıt'a gibi mevcut olan bu manzumelerle, şiirimiz yetmiş senenin lüzumlu delâleti üzerinden atlayarak eski şiirimizin en asil ve en güzel taraflarile pek az lisana nasip olmuş olan o geniş rizme ve gesafete ermiş bulunuyordu.

Hiç kimse şiirimizin dahasını onun kadar kavramamıştır. Burada sırf şairimizi iyi anlatabilmek için bu eserin bütünlüğünü bölmeye mecburum. Onun bugünkü lisanla yaptığı şiirleri, eski lisanı pek az eski şaire nasip olmuş mükemmeliyetle kullanarak vücude getirdiği gazellerden ayırmak bizim için bir kolaylık olacaktır. Yahya Kemal'in gazellerinden bahsedenler, çok defa onların birer pastiş olduğunu zannetmek hatasına düşmüşlerdir. Bizzat kendisi yeniyi memlekette tutturabilmek için, yakın edebiyatımızın zevk delâletlerine karşı; eski şiirimizi, bilhassa Nedimi çıkarmışdı. Söze bal mumu yapıştırmasını ve yalnız onu bilenler bu gazelleri Nedim örneği addettiler. Halbuki hakikatta bunlar bir Pastişten ziyade, eski ağacın yeşermesi, artık memleketimizde kullanılması mutad olan frenkçe tabirile söyliyelim, bir nevi Neo-ölâsisizm tecrübesi idi. Filhakika Yahya Kemal, eski lisanı en güzel tarafile alıyor ve onunla çok yeni ve Avrupalı imajlar ihtiva eden manzumeler yazıyordu. Kendisinde harikulâde bir tarih anlayışı vardı. Bir devri anlamak için onun zevkinden başka müracaat edilecek çare olmadığını biliyordu. Binaenaleyh eski şiirlerimizi

Digitized by Google

kendi zevki için de Avrupalılaştırdı, diyebiliriz. Şeref Abad, tanburi Cemil'e gazel, Fazıl Ahmed'e gazel,

Dil uyur mest olarak yarı dilâra söyler
Gül susar şerm ederek bülbülü şeyda söyler,

ve nihayet türkçenin iki emsalsiz şah eseri olan Hazan ve Üsküdar gazelleri, yalnız dillerile, daüssılalarile geçmiş devrindir; yoksa nesiçlerini veren imajlar ve unsurlar manzumelerin yapılış şekli garplı ve tamamile yeni olan eserlerdir. Bun ların hususiyetini zikredelim: Birisi, Türkçenin musiki kabiliyetini, ses yüksekliğini âzâmî hadde kadar götürmüş olmalarıdır. İkincisi de, imaj itibarile yeni manzumelerinde son derece kanaatkâr olan, adeta çıplak güzellikle iktifa eden bu şairin bu gazellerde büyük bir imajcı olarak görülmesidir. Yahya Kemal'e bu itibarla eski edebiyatımızın en büyük şairlerinden biri demeye hakkımız vardır. Bu gazellerde eski şiirimizin bütün bir diyoniziyak tarafı vardır. Bütün tabiat, gürültülü ve nizam kabul etmez, coşkun ve karanlık insiyaklarile bu gazellerde kadim esatirin mahbus devleri gibi çırpınır; kabarmış ve gerilmiş adalelerile san'atın ve nizamın vurduğu altun zincirleri koparmağa çalışır.

Diğer manzumelerine gelince: Bunlardan da aynı ses yüksekliğini buluruz. Deniz, açık deniz ve ses manzumeleri insan hançerisinin kudurmuş bir unsurla veyahut yaralı bir hayvanla yarıştığı büyük ve ürpertici merhalelerdir; açık denizde

Garbın ucunda son kıyıdan en gürültülü
Bir med zamanı, gök yüzü kurşunla örtülü
Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi
Gördüm güzel vücudunu zümrüdleyen deri
Keskin bir ürperişle kımıldandı an bean
Duydum ve anladım ki o ejderdi canlanan
Sonsuz ufuktan ah o ne coşkun gelişdi o
Birden nasıl toparlanarak kükremişti o

Digitized by Google

Denizden :

Her an daha coşkun, daha yüksek, daha gergin
Binlerce ağızdan bir ilâhi gibi engin

Yahud Sesden :

Ani bir üzüntü yle bu rüyadan uyandım
Tekrar o alev gömleği giymiş gibi yandım

gibi mısralar Yahya Kemal'de bu zikrettiklerimi inhisar etmez dikkat edilirse, Yahya Kemal'in fiilleri kullanış tarzı gayet gariptir. Denebilir ki adeta manzume hareket halindedir. Hemen her şiirinde bir kımıldanış, yalnız kendisince bilinen hedeflere doğru bir yürüyüş vardır. Fakat asıl kudreti onun mısıra yapışındadır

Görmüş ve geçirmiş denizin kalbine sindi
... ...
Ve serin serviler altında kalan kabrinde
... ...
Hâlâ doludur bahçeler en tatlı sesinle
... ...
Benzim ölümün şiiri yayıldıkça sarardı
... ...
Kalbimse bu hengâmede kuşlar gibi ürkek

mısraları ve buna benzeyen daha bir çoğu, Yahya Kemalde, bir nevi heykeltraş itinasile ve tekniğile mısrağ yoğuran, ona şekil veren sabırlı bir ustanın mevcudiyetini gösterir. Bir yazımda kendisinden şöylebahsetmiştim; «bitmemiş bir mısrağı anlatırken yaptığı bir işaret» bana öğretti ki mısrağ bütün uzviyetindedir ve yavaş yavaş çıkmak için parmaklarının ucuna kadar gelmiştir. Bilâhare, bu mısrağın Zevsin mukaddes kartalı gibi emsalsiz bir kanat vuruşu ile bu usta elinden fırladığını gördüm.

Yahya Kemal en büyük liriğimizdir. Hiç kimse şiirimizde, kadın güzelliğinden, hatıradan, geçmiş zamandan onun gibi bahsetmedi.

Digitized by Google

Bakdım konuşurken daha birkere güzeldin

mısrağı belki bütün bir romanın mevzuu olabilir. Fakat Yahya Kemalin asıl hususiyeti sonsuzluk aşkıdır. Denizi esas teması gibi alması buradandır. Şurasınıda söyleyelim ki, meselâ biraz bildiğim Fransız şiirinde bile Deniz, Açık deniz ve Deniz türküsü ayarında manzumelere pek rastgeldim. Şiirimizin bu mucizesinin huzurunuzda tam bir portresini yapabilmekliğim için onun destanı tarafını da zikretmekliğim lâzımgelir. Destani şiir, edebiyatımızın büyük noksanıdır. Aşağı yukarı Nef'iden başka destani unsur kullanan şairimiz hemen hemen yoktur. Bakinin Kanuni mersiyesi ve Nef'inin bazı kasideleri Türkçenin bu husustaki yegâne denemeleridir. Halbuki şiirin en yüksek zirvesi dastani şiirdir. Yahya Kemal Akıncılarında, henüz bitmemiş bazı manzumelerinde, İstanbulu fetheden yeni çeriye gazelinde ve şimdi yazmakta olduğu büyük manzumede Türkçenin bu noksanını, hiç olmazsa bu badidekiimkânlarını denemek şartile telâfiye çalışan ilk şairimizdir.

Yahya Kemal'in bir şeyi denemesi, daima yeni bir mükemmeliyetin doğması demek olduğuna göre, bu tecrübelerin hakikî kıymeti anlaşılır.

Eski bir akıncı ailesinin çocuğu olan ve aktüel hâdiselerin ıstırabını bir mazi hulyasile avutan , jestin asaletini ve hakikî kıymetini bilen bir şairin destana gitmesi kadar tabiî bir şey yoktur. Onun şiir telâkkisinide bu noksan portrede işaret etmek isterim. Yahya Kemal, gazeli bütün ananede, bir tarihi maceranın seyrinde bulan şairlerdendir. Bu itibarla

Irkın seni iklimine benzer yaratırken
Kaç fethe koşan tuğlar ufuklarla yarışmış
Tarihini aksedebilsin diye çehren
Kaç fatihin altın kanı mermerle karışmış

Kıtası bizim için bütün bir şiir estetiğidir. Bu estetiğe göre bir ırkın tecrübesile birleştiren bu şiir anlayışının öbür cephesinde

Digitized by Google

Körfezdeki durgun suya bir bak göreceksin
Geçmiş gecelerden biri yüzmekte derinden
Mehtab, irigüller ve senin en güzel aksin
Vel hasıl o rüya duruyor yerli yerinde

gibi mısralar verir filhakika o, san'atı zamanla girişilmiş bir mücadele olarak kabul eder. Zikrettiğimiz mısralar ve hafızanızda olanlar, insan oğlunun bu ebedî düşmanını nasıl ve ne kudretle yendiğini göstermeye kâfidir.

Digitized by Google

Digitized by Google

HATAYIN ESKİ TARİHİNE BİR BAKIŞ

Yazan: **Dr. M. Şükrü AKKAYA**

Digitized by Google

Digitized by Google

HATAYIN ESKİ TARİHİNE BİR BAKIŞ

Yazan: **Dr. M. Şükrü AKKAYA**

Giriş

Tarih; ezeliyetin önsüz kaynaklarından fışkırıp, dolaştığı uzun merhalelerde, bir düziye yeni bulaklardan hız alan, kâh durgun kâh coşkun dalgalariyle sonsuzluğa doğru akan lâhutî bir ırmağın çağıltısının akisleridir. Diğer kültür illeri gibi Hatay da tarihin bu ucsuz bucaksız ırmağının bir dalı olarak dünya sahnesinde insanlığın fecrinden beri zaman zaman hissesine düşen medenî rolü yapabilmek için tabiatın değişmez kanunu çerçevesinde kâh müessir kâh müteessir olarak savaşmıştır.

Tarihin itimada değer kaynaklarından edinilen neticeye göre bugünkü dünya kültürünün ilk nüvelerini, cenubî Mezopotamyada yaşamış olan Sumerler atmışlardır. Sumer kültürünün ilk izleri İsadan önce 4000 yıllarından itibaren takip edilebiliyor. Fakat şarkı cenubî Anadolu ile şimalî Mezopotamya arasındaki sahada Sumerlerden haylı önce inkişaf eden bir kültürün varlığı hakkındaki kanaat gittikçe kuvvetlenmekte ve bir taraftan arkeolojik diğer taraftan dil malzemeleri bu kanaati teyit etmektedirler.

Şarkı cenubî Anadolunun bu ilköz kültür mahsulü olup İsadan önce 5000 yıllarına ait bulunan renkli çömleklerden Telharaf'ta bil bol ele geçmiştir. Bu kültürü yaratan kavme **Subar**'lar ve memleketlerine Subar Eli denmektedir. Sumerlerin menşelerini Aral gölühavalisinde olabileceğini, bunların Amuderya ve Seyriderya üzerinden bir taraftan Hindistana diğer taraftan Babile yayıldıklarını, bu sahada derin araştırmalar yapmış olan Alman bilgini Ungnad 1936 da çıkardığı Subartu adlı kitabında zikreder. Aynı müellifin Subarlar hakkındaki araştırmalrından

Digitized by Google

bunların da Amuderya havalisinden gelmiş olmaları neticesi çıkmaktadır. Profesör Şemseddin Günaltay 1937 de çıkardığı değerli Yakın Şark eserinde, Subarların Habur ırmağının Fırata kavuştuğu yerde İsadan önce III. bin yılda merkezi Tırka adını taşıyan Hana devletinin Subarların en mühim beyliğini teşkil ettiğini, Tirkada Tanrı Dagan'a bir mabet yapılmış olduğunu kaydeder. Bu, Tanrı Dagan'daki gan ekinin aşağıda göreceğimiz Kut kavmine ait olması ihtimali vardır. Mevzuumuzda çok mühim yer tutan Subarlar hakkında iki yıl önce toplanmış olan ikinci Tarih Kurultayına sunduğum bir tezden de bahsetmek isterim. Burada aynen şöyle söylemiştim: «Subarlar, Tarihî araştırmaların bize son olarak bildirdiği şarkî Anadolunun en eski sekenesi olup şimalî Suriye ve şimalî Mezopotamyanın şarkî Anadolu havalisinde bulunuyorlardı. Sumerler bunlara Su-bir diyorlardı. Sumer-Akad lûgatçesinde Subartu deniyor. Sumerlerce Su-gir ve Sa-gir şekillerinde olmak üzere hem Elâm'lara hem Subar'lara ayni ad verilirdi. Subarlara Hu-bur da denirdi. Hu-bur denmesi de dikkate değer. Hu-bur münbet yer, alçaklık demek olup mitolojide (karanlık, yeraltı dünyası ölüler âlemi) tasavvur edilir ve bu âlemin şimalde Arallu dağının bulunduğu yerde olduğu zannedilirdi. Şu suretle Subarların eski Orta Asya ile münasebettar olduklarına bir delil elde etmiş oluyoruz. Dil bakımından (Su-bar, Su-bir, Su-gir, Sa-gir) suretindeki şekiller tabiî olarak Divanî Lûgatın (cilt 1. S. 30 s. 14) «fe amma lisanü Bulgar ve Suvar (Subar) Suvar) ve becenek ilâ kurb-ul Rum Türkiye» deki kaydiyle Şahabeddin Mercanînin Kitabü Müstefadü-ül ahbar fi ahval Kizan ve Bulgar ve min müdüniha Bulgar Semendir ve Suvar» (Suvar) ifadesini hatırlatır, ve binnetice İsadan sonra 463 yılında şimalden Azak denizine doğru geçen ve bugünkü Sibiryaya adlarını veren Sabir'leri hatırlatır.... »

Yine İkinci Tarih Kurultayına Profesör Yusuf Ziya Özer tarafından tesadüfen aynı mevzu yani Subar'lar hakkında verilen bir tebliğde bunların menşeinin Orta Asya olduğu ve Türklerde birçok Su boyları, Su kırallıkları vesairenin bulunduğu etraflıca ve delilleriyle izah edilmiştir.

Digitized by Google

Umumî, kavmî vasıfları birbirini çok okşıyan Sumerlerle Subarlara aynı mahiyet arzeden şu kavimler iltihak ederler. Bunlar garp bilginlerinin Kasit, Gutium dedikleri Kaslar ve Kutlarla Hurri, Mitanni, Proto-Eti, Urartu adları altında tanınmış kavimlerdir. Bunlardan Kaslar bizim Hazar dediğimiz denize adlarını vermişlerdir (1). Bugün Avrupalılar Hazar denizine Kasp yani Kaslar denizi derler. Buna göre Kasların da Sumer ve Subarlar gibi Türkistan havalisinden garbî cenubî istikametinde göçmüş olduklarına şüphe kalmaz. Kasları belli başlı bir vahdet halinde olmak üzere ilkin 1750 yıllarında Tarih sahnesinde görüyoruz. Kaslar bu çağlarda Babili zaptetmiş ve 600 yıl kadar hâkimiyetlerini idame etmişlerdir. Kas hükümdarı Karaindaş'ın 1450 yıllarında Urak'ta yaptırdığı mabedin Babil mabedinin plâniyle hiç münasebeti olmadığını Doktor Moortgat almanca «Etiler çağında Ön Asya'nın san'at eserleri ve kavimleri» adlı eserinde zikreder (2). Kutlar ise 2500 yıllarında ortaya çıkarlar ve Akad'ların gücünü kırarak 125 yıl hâkimiyeti ellerinde tutmuşlardır. Ankara Tarih Fakültesi Sumeroloji profesörü Landsberger İkinci Tarih Kurultayına yaptığı bir tebliğde Kutların muasır çağlarından yani 2500 yıllarından kalma vesikalarında geçen dört hükümdar adının Türkçe ile münasebeti olması icap ettiğini izah etmiştir ki şunlardır: Yarlagan, Trigan, El-Ulumış, Şarlak (3). Sumer kültürü Kutların çağında kemale ermiş, Gudea gibi haşmetli bir hükümdar Sumer kültürünün tam manasiyle mümessilliğini yapmıştır.

Hurrilere gelince; bunlar 2000 yıllarında şarkî Anadolunun tarih sahnesinde görülmeğe başlıyor ve Babil fâtihi Eti hakanı I. Murşil zamanında açıkça ortaya çıkıyorlar: Hurri'ler de tıpkı Subarlar, Kutlar, ve Kaslar gibi muayyen bir olgunluk devresi yaşadıktan sonra bir birlik kurarak devlet teşkil etmiş ve hâkimiyeti ellerine geçirmişlerdir. Hurri'lerin siyasî bir birlik halinde ortaya çıkmadan önce de bu havalide oturdukları daha önceleri buralarda mevcudiyeti bilinen ve ancak hurrice izah edi-

(1) Ungnad, Subartu S. 20. s. 2.
(2) Moortgat,
(3) Sayın Hataylılar bu gibi isimler üzerinde araştırmalar yaparak tenvir ederlerse minnettar ederler. S. A.

Digitized by Google

lebilen, adlarla da teeyyüt etmektedir. Bu adlar şunlardır: Ak-kul-enni, akı-ya, agı-Teşup, dul-Teşup, tur-Teşup, agi-issi vesaire. Hurri'lerin baş Tanrısı olan Teşup'un karısının adı, bazılarının Hepat dedikleri, Hepa (Ebe!) idi.

Eski adı Ugarit olan Ras-Şamrada son yıllarda yapılmış olan hafriyat Hurri yani geniş anlamda Subar kültürünün bilhassa dilini aydınlatmıştır. Ras-Şamrada ele geçen bir lûgatçede Sumerce-Akadça ve Hurrice metin bulunmaktadır. Hurri dilinin arzettiği lehçe şekli bu dilin Ras-Şamrada daha eski çağlarda kullanıldığını göstermektedir. Hurri'lerin bu çağlardan yani İsadan önce 16 ve 15 inci yüz yıllarda Hipsoslar (Mitanni!) adı altında büyük bir hâkimiyet kurdukları düşünülürse tahminin doğruluğu teeyyüt eder. Hiksosların en mühim kıralının adı şiyan yahut Hayan da Subarcadır.

Mittani'ler ise takriben 1600 ile 1400 yılları arasında hâkimiyeti ellerine almışlardır. Bu devir Subarların parlak devrini teşkil eder; Merkezi Urfa ile Mardin arasında olmak icap eder. Mitanni'lere aslı Hintli olan bir tabakanın hâkim olduğu kuvvetle tahmin edilir. Bu hususta maatteessüf Mitanni kaynaklarından malûmat yoktur. Ancak Kerkük ve Ras-Şamra (Lâzıkıye) gibi komşulardan 1300 yıllarından sonraya ait olmak üzere de Asur kaynaklarından malûmat edinilebilmektedir. Bu zamana ait şehirler Bilecik-Cizre arasında bulunmaktadır. Hükûmet merkezlerinin adı Vaşukani idi; Resülaynı civarındaki Feheriye harabeleri altında bulunabileceği tahmin edilmektedir. Burada yapılacak hafriyat umulmadık iyi neticeler verebilir.

Urartu'lara gelince; bunlar Van gölü havalisinde, Hatay'a muvazi olarak 900 ile 600 arasında Uarartu devleti ortaya çıkmıştır. Dilleri henüz gereği gibi süzülmüş olmamakla beraber yakınlarindeki Hapki ve Nairi kavimleriyle birlikte Hurri'lerin birer kolu idiler.

İmdi şarkî Anadolunun en eski sekenesini teşkil eden kavimlerden bizce en mühimmi olup bazılarının Proto-Eti dedikleri asıl manadaki Etilere gelelim:

Digitized by Google

Eti İmparatorluğu nungerek uluhiyet gerek dil bakımından büyük bir kısmını Subarlık teşkil etmekte idi. Buna göre Etilere muahhar Subarlar dense hiç te isabetsiz olmaz. Eti hakanı III. Hatuşil, aldığı kültür itibariyle, Subarlı idi. Osmanlı Şahzadelerinin Anadoludaki valilikleri gibi, Hatuşil'in Subar eline ait bulunan havalide ruhanî reis oluşu, Osmanlıca tabirle hâkim bulunuşu, Putu Heba adını taşıyan karısının Subarlı oluşu dolayısiyle, Subarlık mahsusatı mühim mikyasta Etilere intikal etmiştir. İşte bazılarını arzettiğim türlü sebepler dolayısiyle Subarlar Etilere yüksek derecede mensup olmuşlardır. Boğazköy yakınındeki Yazılı Kaya tasvirlerinin kuvvetli bir surette Subar tesiri altında olduğunu salâhiyettar bilginler tespit etmişlerdir. Onun için Eti İmparatorluğu san'atına Subar kültürünün bir rönesansı dense yeridir.

Etiler de siyasî bir birlik kuracak surette inkişaf devresi geiçrdikten sonra ikinci binin başlarında, o vakitler Anadoluda münferit birer varlık halinde yaşamakta olan, 24 boyu veya beyliği birleştirerek Eti hakanlığını kurmuşlardır. Aradaki fitret veya inkıta çağlarında birlikte sayılırsa takriben 1200 yıl, yani İsadan önce 700 yıllarına kadar, hâkimiyetlerini idame etmişlerdir. Çok mütekâmil bir medeniyet yaratarak, bugün hâlâ hayretle temaşa edilen muazzam Kaya Kabartma tasvirleri ve diğer sanat eserleri terketmiş olan Etiler bir taraftan asurlara siyaset, sanat ve ilim bilhassa tarih yazışında nümune olmuşlar, diğer taraftan büyük Eti hakanlığı çöktükten sonra Anadoludan İtalyaya göçen Etrüskler vasıtasiyle Romada Avrupa medeniyetinin kurulmasına âmil olmuşlardır. Bu hususta yüksek salâhiyeti olan Profesör Götze eski Anadolu medeniyet tarihi eserinde bu noktaları sarahatle söyler (1).

Kısaca vermeğe çalıştığım izahattan anlaşılıyor ki, şarkî cenubî Anadolu, tarihin en karanlık çağlarından başlamak üzere binlerce yıl menşeleri, umumî kavmî vasıfları aynı olan insanlar ana yurdu olmuştur.

Önce adını andığım alman bilgini Ungnad yine Subartu eserinde «Ön Asyanın ırk ve arkeoloji tarihinin tekâmülü, en eski preistorik çağlarda

(1) Kulturgeschichte des Alten Orient Kleinasien S. 174....

Digitized by Google

Anadoludan ve şimalî Filistinden bugünkü İran'ın içerlerine kadar aynı ırktan olan kavimlerle meskûn olduğunu oldukça kuvvetli bir surette muhtemel yapmaktadır demekle mühim bir hakikati tespit etmiş oluyor.

Bu havaliye samî adı altında tanınmış olan kavimlerin ilk gelişleri daha çok sonraları olmuştur. Tanınmış alman tarihçisi Eduard Meyer maruf eski çağ tarihi eserinde aynen şöyle yazar: «Şimalî Suriye i le garbî Mezopotamyada eski bir samî kavmin bulunduğuna dair hiç bir yerde bir emmare bulunamamıştır» (1).

Böyle menşei aynı olan kavimlerin bazan çok uzun fasılalarla aynı yollardan geeçrek aynı yurda ölçmeleri tarihte pek çok tekerrür eden hadiselerdendir. İklim şartlarının değişmesi büyük bir devletin çökmesi yeni bir hâkimiyetin ortaya çıkması gibi hadiseler kavimlerin göçmelerine sebep olur ve coğrafî şartları en müsait olan yollar göçüm dalgalarını aynı istikamete sevkeder.

Anlaşılıyor ki nasıl muahhar çağlarda, İsadan sonra V ci yüz yıllarda Hun Türkleri, daha sonraları Bulgar Türkleri, Macarlar, Peçenekler karadenizin şimalinden hemen hepsi aynı yollardan geçerek fütuhat yapmışlar ve yeni yurt edinmişlerse, en eski çağlarda Subarlar, Sumerler, Kutlar, Kaslar, Hurri'ler, Etiler daha sonraları Selçuklar ve Kayıhanlar da aynı surette Mezopotomyaya, Anadoluya şimali şarkiden akınlar yaparak yeni ülkeler edinmişler yeni medeniyetler kurmuşlardır. Aynı camiadan olan insanların uzun fasılalarla aynı yoldan gidişinin üçüncü bir misali ve vaktiyle peygamber İbrahim'in Basra havalisindeki Ur kasabasında Urfa havalisine göçtüğü suretindeki incilî rivayete, binlerce yıl sonra olmakla beraber, Muhammed İbni Nuseyrinin yine Basra havalisinden şimalî Suriye havalisine göçüşü teşkil eder.

İmdi asıl mevzuumuz olan Hatay'ın eski tarihini tebarüz ettirebilmek için giriş yollu zaman bakımından çok eski çağlara, mekân bakımından haylı geniş sahalara göz gezdirmek zarurî idi. Çünkü bugünkü Hatay coğrafî mevkii icabı Anadolu ile Suriye ve Mezopotamyanın bir kilidi

(1) Geschichte des Altertums I. Bd. 2. Haelfte S. 656 s. 3.

Digitized by Google

mesabetinde olduğundan buralardan hattâ Kıbrıs ve Mısırdan akagelen türlü kültür cereyanları burada toplanmış ve burada nescedilerek işlenmiş ve böylece muhtelif olmasına rağmen kendisine has güzide bir siyma iktisab etmiştir. Hatay'ın bu hususiyetini tebarüz ettirebilmek için ilkin coğrafyasını ikinci olarak tarihçesin dolayısiyle komşularla irtibarlarını, son olmak üzere de kültürünü gözden geiçrelim:

Coğrafya :

Teferrüat ve tafsilâtı malûm olan dar manada Hatay, geniş manada Subar elinin coğrafyası hakkında yalnız bazı umumî mutalaâlarla iktifa edeceğim. Subar elinin hududu garpte İskenderun körfezi ile cenupta Lübnan, şarkta İranın kenar dağları, şimalî garbide Kayseri yakınındeki Kültepe, şimali şarkide Ararat dağiyle çevrilir. Hatay'ın 40 kilometre cenubundaki Ras-Şamrada fransız bilgini Şeffer'in hafriyatta elde ettiği metinlere göre burasının İsadan önce 1850 yıllarından beri, mevcudiyeti ilim âlemince bilinen, Ugarit olduğu anlaşılıyor. Metinler şimdiye kadar tanınmıyan bir yazı ile yazılmış bulunuyor. Hurri'lerin icadı olduğu anlaşılan bu yazının 1400 yıllarında ortaya çıktığı tahmin edilir. Bu çağlarda Ras-Şamra; merkezi Urfa ile Mardin arasında olması icap eden Mitanni devletinin tâbi bir beyliği idi. Murat ve Fırat ırmakları adlarının sonlarındaki *Urat, Arat* eklerinin Subarca olması düşüncesine göre, bu ırmakların kaynakları havalisi de Subar sahasına dahildir. Kültepede ele geçen metinlerde Subar adlarına tesadüf edilişi şimalî garbî hududunun buralara kadar yayılmış olabilceğine hamlettirir. Büyük Subar devletinin kudretinin çökmesinden sonra da, eski azameti dolayısiyle,, Subartu'nun pek az bir kısmını teşkil etmekle beraber merkezi Dicle'nin yukarlarında Diyarbakırın şimalî şarkisinde bulunması icap eden Şubria eli eski adı idame etmiştir. Şubria elinin merkezinin adı Kullimeri (Çöl amerik!) idi. Bu havalide eski Subar Tanrısı Teşup ile münasebettar; Ugri-Teşup gibi adlar İsadan önce VII. yüzyıla kadar varlığını korumuştur.

Cenubun yani Hatayın cenubunun bildiğimiz Bizkırlarına, çöllerine nispetle gerek ikliminin müsait oluşu gerekse bir çok ırmaklarla sulanışı dolayısile çevresini gösterdiğimiz Subar eli sahası iskân ve imrara fevkal-

Digitized by Google

âde müsait bulunuyordu. Toprağa çiftçiliğe ve hayvan yetiştirmeğe gayet müsait olduğu gibi bilhassa ırmak vadilerinin tabiî muvasale yolları olması dolayısiyle idareten ticarete ve binnetice sanate de elverişli bulunuyordu.

Asıl yahut dar manadaki Hatay ise tabiî ve beşerî şartlar bakımından Anadolunun bir cüz'ünü teşkil eder. Arazi kuruluş bakımından Suriyeden tamamiyle ayrılır. Suriyedeki arızaların iştikak yoliyle husule gelmiş olmasına mukabil Hatay arızaları Toroslar grupuna mensup iltiva yoliyle zuhur etmiştir. Suriye arazisinde kırçıl olmasına mukabil Hatay'da yağış nispeti ziyade olduğundan ülkenin büyük bir kısmı çalılık ve ormanlıkla örtülüdür. Hatay arazisinin tabiî bakımdan Anadolunun tamamile aynı olduğunu, bu hususta ayrıca bir etüd yapmış olan Profesör Hamit Sadi Selen tebarüz ettirdikten sonra yabancı bi rbilgini de iştihat ederek şöyle söyler: «Alman Coğrafyacısı Banze şöyle anlatıyor: Suriyenin şimalindeki iltiva dağlarının Flora bakımından Anadolu dağlariyle o kadar sıkı bir münasebeti vardır ki Suriyenin çıplak topraklarından gelenler Anadoluya girdiklerine dair reddedilmez bir intiba elde ederler.» (1).

Kronoloji:

Tarihte Subartu adı, telifi nispeten muahhar olan bir vesikaya göre, en eski olarak 2900-2800 çağlarındaki Sumer hükümdarı Lugal Animundu'ya ait bulunan bir vakfiyede geçer. Orijinal metinde en eski olmak üzere Ur Nanşa'nın torunuI. Eannatum'un takriben 2700 yıllarına ait olması icap eden bir kitabesinde geçer. Subartu 2200 yıllarında bilhassa yükselmiş olmalıdır. Subar hükümdarı Zigulae bu çağlarda şarkî Dicle havalisinde bulunduğu tahmin edilen Hamazi ile Elâm'ın garbîndeki Anşan elini zaptetmek suretiyle memleketini tevsi etmişti. Hamurabi çağında ikinci derecede mühim düşman olmak üzere Subartu gösterilmektedir. Bununla beraber Hamurabinin Subartu'nun şark kısmını, bu meyanda Niniveyi, kendi ülkesine ilâve etmiş olması ihtimali vardır. 1700 yıllarında, Hamurabi hanedanına da nihayet veren büyük hercü mercler

(1) H. S. Selen, Hatay Coğrafyasına dair. S. 4.

Digitized by Google

dolayısiyle çevresini arzettiğim kısma artık toptan Subartu adı verilmemekte idi. Orta Anadoluda Etiler, şark taraflarında Hurriler, şarkı cenubide Mitanniler hüküm sürmeye başlamış ve şimalî Suriyede Halep, Kargamış gibi küçük beylikler türemişti. Bu değişmeler dolayısiyle Subartu, adı ve sahası da değişerek Diyarbakırın şimalinde Şubria adı altında Asur çağlarınakadar varlığını korumuştur. Muahhar asur devrinde yani 7 yüz yılda asur hâkimiyeti al tında asur ile Subartu tabirleri aynı mefhuma alem olmuşlardır. Geldaniler dediğimiz Kald'lar zamanında aynı vaziyet devam etmiştir. Eski Akad çağında devrin dünyası dört kıt'a veya kısım olarak gösterilirdi; Subartu bunlardan birini teşkil ederdi, diğerleri Babil, Elâm ve Amurro idi. Budört kıt'aya hâkim olana cihangir denirdi. Muahhar asur devrinde Subartuya asur denilmesi bu çağlarda eski Babil aleminin işletmesi dolayısiyle asurun, dünyanın dört kıt'asından birini teşkil ettiğini ifade etmek maksadına matuftu. Telhalef ve havalisi Asurların elinden çıktıktan sonra buralarda Subarlardan Kudmuhi adını taşıyanlar hâkim olmuşlardı. Cesaretleri dolayısiyle asurlarla bir düzüye vuruşmuşlardı.

Subartunun bu havalide varlığını türlü şekilde idame etmesi yanında şimalî Suriye ayrıca inkişaf etmekte idi. Daha Asyadan önce 14. yüzyılın başlarında merkezi Ankara yakınında bulunan Şupiluliuma Halep, Kargamış ve havalisini zahiren birer beylik halinde idame etmekle beraber hakikatte kendi hanedanından olan prensleri başlarına geçirmek suretiyle buralarını Eti hakanlığının birer peyki yapmış ve böylece doğrudan doğruya ana yurda bağlıyarak Hatay'da millî kültürün, dolayısiyle benliğin inkişafını temin etmiştir. Büyük Eti hakanının bu sistemli ve şuurlu idare tarzıyle Mısır ve Asurun tecavüz ve tesirine mâni olmuştu. Vakıa 14. yüzyılın sonlarında âsî ırmak üzerindeki Kadeş mevkiinde Mısırlılarla vukua gelen iki harp doğrudan doğruya Etilerin lehine olarak nihayetlenmişti ise de 1278 de Eti hakanı III. Hatuşıl ile Mısır Firavni Ramses arasında yapılan muahede de şimalî Suriye tamamiyle Etilerin idaresinde kalmıştı.

1200 yıllarında Ege havalisinden gelerek Anadoluyu bir sel halinde istilâ eden deniz kavimleri dolayısiyle büyük Eti hakanlığı siyasî hâki-

Digitized by Google

miyetini kaybetmişti. Fakat Eti kültürü, yüzlerce yıllardan beri mühim kültür merkezlerini teşkil eden Malatya ve Hatay'a intikal etmişti. Asur hükümdarı Tiglatplezar 1100 yıllarında şimalî Suriyeden geçtiği çağlarda buraları Kargamışın (bugünkü Cerablus) hâkimiyeti altında tek bir kırallık teşkil e tmekte idi. Maraş arslanını bize hediye eden hanedan yedi nesil olarak bu çağlarda hüküm sürmüştü ki 1100 ile 710 yılları arasına tesadüf eder. Salımanasarın yıllık yazılarında 858 de Muvatalli'nin 853 te Kalparunda'nın Maraşta kıralık yaptıkları anlatılmaktadır. Asur ve Kald kitabelerinde Malatyada bu çağlarda 6 kırallık hüküm sürmüş olduğu zikredilmektedir. Hülâsa Hatay'da yeni teşkkül eden Eti camiası - Profesör Götze'nin tabirini kullanıyorum - Anayurdun yani Anadolunun rolünü üzerine almış ve Hatay'da beşyüz yıl daha varlığını korumuştur.

Kültür bağları:

Önce de işaret ettiğim üzere Hatay, coğrafî vaziyeti dolayısiyle Ön Asyanın düğüm nktasını teşkil ettiğinden bilhassa Anadolu, Mezopotamya, Suriye hattâ Mısır arasında iktisadıyatta olduğu gibi ilim ve sanatta da bir nevi toplama havuzu olmuş dolayısiyle geçitlik yapmıştır. Bilhassa Kargamışta Sumer - Subar ve Eti kültürü mezcolumuştur. Vaktiyle (bütün Ön Asyada yayılmış olan Antakya müzesinde bulunan Kubaba'ya tapılırdı. Kubaba bir kuş suretinde tasvir edilirdi; hem erkeği hem de dişisi bulunurdu. Kargamış ve Maraşta emsalini gördüğümüz, uluhiyetin bütün mahlûkatın üstünde fevkalâde bir yer tutuşu keyfiyetinin Subar ve Eti ellerinde aynı derecede kendini gösterişi her üçünün din, dolayısiyle san'at kaynağının aynı menşeden olduğuna alâmet teşkil eder. Mısırlılarla olan siyasî ve ticarî münasebet dolayısiyle Mısır tesiri de kendini gösterir. Hatay'ın siyaseten Mısıra bağlı olduğu zamanlarda haraç olarak verilen eşya ve emtia meyanında tunç teçhizat, esliha, altın kakmalı harp arabası, altın gümüş avani, fildişi, abanoz sandalya, masa, mücevherat, sığır, şarap, buğday, ve buhur belli başlı eşyayı teşkil etmektedir. Babilde dahi çok makbul olup Amanus dağlarında edinilen sedir ağacı ve parfüm bütün Ön Asya ve Mısırda pek mergup idi. Adı geçen mahallî sanatlar dolayısiyle çok muahhar çağlara ait olmakla beraber

Digitized by Google

Hatay'ın kültür işlerinde mutavassıt bir rol oynadığını teyit eden bir noktayı da anmak isterim: İsadan sonra 13. yüzyılın ortalarında kakmacılık ve savatcılık sanatı Musulda Türk atabeylerinin himayesinde icat edilmiş, İran, Rusya ve Anadoluya yayıldığı gibi Suriye üzerinden Mısır ve hattâ Avrupaya da yayılmıştır.

Hatayın mühim bir kasmını teşkil ettiği Subar elinin, yani geniş manada Hatay'ın, ehemmiyetini tebarüz ettirmek için şurasını da ilâve etmek isterim. 2000 yıllarına ait olduğu tahmi nedilen bir vesikada Akad edilen sonra yolu en çok olan memleket Subar eli bulunmaktadır. Ve miktarı bugünkü ölçü ile 1300 kilometre olarak gösterilmektedir. Asur hükümdarlarının cihangir unvanını alabilmeleri için Subar eline hâkim olmalarını meşrut olduğuna önce işaret etmiştim. 7. yüzyılda hüküm süren büyük Asarhadan eski Babil ananesini ihya ederek hükümran olduğu diğer ülkeler arasında «Babil ve Subartu kıralı» unvanını taşır. Bu, Subar kıralı olmakla tefahur keyfiyeti tabiatiyle bir taraftan memleketin maden, kereste vesaire gibi tabiî servetine, diğer taraftan boyunduruğa tahammül etmiyen sekenesinin fıtrî şecaatine delâlet eder.

Görülüyor ki Hatayı da ihtiva eden Subar eli yani geniş anlamda Hatay, yalnız iktisadiyatta değil, güzel sanatlar ve din sahasında dahi etrafını çeviren kültür ülkeleri ile sıkı bir surette bağlı bulunmaktadır. Bu münasebetle Hatay adından da bahsetmek isterim.

Hatay adı nereden çıkmıştır?

Hatay'ın eski tarihini bilmiyenler Hatay adının sun'î ve indî bir surette ortaya çıktığı zihabına kapılırlar. Mevzuumuzda esas teşkil eden Subar kelimesinin sonraları Şubria suretinde Diyarbakırın şimalî şarkisinde varlığını idame ettiğine işaret etmiştim. Diğer taraftan bunun Şubar, Sur şeklinini almış olduğunu salâhiyettar müdekkikler söylerler. Nitekim meşhur coğrafyacı Strabo'nun Babilden İssos yani İskenderun körfezine kadar olan havaliyi Suria adıyle tevsimi bu kanaati teyit eder. Bundan başka Suria tabir ve mefhumunun da tarihte zaman zaman daha geniz veya daha mahdut sahalara alem olduğu malûmdur. Bugünkü Hatay tabir ve mefhumu da aslında tarihte büyük Anadolu imparatorluğu olarak bil-

Digitized by Google

diğimiz Hatti'lerin yani hafiflemiş telâffuz şekliyle Etilerin adı iken Eti hakanlığının 1200 yıllarında çökmesinden sonra şimalî Suriyede toplanan Eti camiasına alem olmuştur. 1000 yıllarında Hatena denirdi. Kelimenin sonundaki na Subarca cemi ekidir. Buna göre Hatiler yani bugünkü telâffuzumuzla Etiler demektir. Asurlar Kargamış mıntakasına Hatti yani Eti derlerdi. Cümhuriyetimizin olduğu gibi ilmimizin de bânisi olan Atatürk «4000 yıldanberi Yürk olan bu memleket esir olamaz» buyurmakla bu tarihî hakikati ifade etmiş bulunuyorlardı.

Kültür :

Subarlar, tarihte kendilerini tanıdığımız ilk anlardan itibaren, Barbar veya avcı bir halk olmaktan uzak bilâkis işlenmiş yüksek bir medeniyet sahibi olarak ortaya çıkarlar. Şu suretle Subar kültürü tamamiyle müstakildir. Samilerin hiç bir hissesi olmadığı gibi Sumerlerden de müteessir olmamışlardır. Telhalaf'ta elde edilen renkli çömlekler, Babilin en eski mahsullerine nispetle daha mütekâmil bir şekil arzederler. Yün dkumacılığı da ta eski çağlarda subarların mühim mamulâtını teşkil eder. Muahhar asur devlet merkezleri müstesna olmak üzere Telhalaf'ta çıkan heykeller, statüler vesaire kadar hiç bir yerde zengin buluntu elde edilmemiştir.

Asur sanatının mühim kısmı mevcudiyetini, tamamiyle müstakil olan Subar sanatına medyundur. Subar kültürünün müstakil oluşunun bir delili de, Sumer-Babil âleminde 6 esasına dayanan «Sechsagesimal» hesap tarzı yani iki misli düzüne, beş misli otuz günlük ay vesaire suretinde olduğu halde, Subarlarda 10 esasına dayanan aşari veya desimal denilen sayı şeklidir.

Bugünkü Hatay'ın, tabiî bir uzvu sıfatiyle kısaca krokisini çizmek istediğimiz Subar kültürünün inkişafında hissesine düşeni yaptığında hiç şüphe yoktur. Eti hakanlığının manevî varlığını koruma vazifesini üzerine alan dar manadaki Subar yani Hatay elinin İsadan sonra 1200 - 700 yılları arasındaki inkişaf çağında Kargamış kültür merkezini teşkil etmekte idi. Esasen en aşağı İsadan önce 1850 yıllarından beri Babil ticareti bakımından en mühim yeri tutmakta idi. Bu vakitlerde Babil çivi yazısının

Digitized by Google

ta akdenize kadar yayılmış olduğunu, Antakya yakınindeki eski Alalahta ele geeçn, vesikalar teyit etmektedir. Kargamışta aynı zamanda tezyinî sanatlar da çok inkişaf etmişti, hattâ babilde şöhreti vardı. Tezyinî sanatlarda Türklerin ötedenberi mümtaz bir mevkii olduğunu hepimiz biliriz. Sumer ve Etilerin ta eski çağlarda altın avani işlemekteki fevkalâde meharetlerini, hafriyatın verdiği mahsuller bol bol teyit etmektedir. Halı, kilim sahasında Türkler her vakıt için dünyanın üstadı kalmışlardır. Bilecik havalisinde bulundukları tahmin edilen Urşu ile Elba da Sumer çağında ticaret merkezlerini teşkil ederler.. Sumerler buradan yapı kerestesi celbederlerdi. Subar eli çevresi içinde olduğu muhakkak olup yeri henüz kestirilemiyen Hahhum'dan büyük Sumer hükümdarı Gudea'ya altın gönderilirdi.

Din:

Tabiî din sahibi olan subarlarda güneş, kamer ve boğaya tapıldığı gibi Tanrıçe mefhumu da mühim yer tutardı. Teşup gökün, karısı Hepat yahut Hepa yerin hâkimi sayılırdı. Hepa'nın 3. bin yıldan hattâ daha eski çağlardanberi Sedr ormanında mevcudiyeti akidesinin varlığına hükmetmek icap eder. Kılgamış destanında Sedr eli tanrıların makamı olmak üzere terennüm edilmektedir. Teşup ile Hepa'nın adları bugünkü Abdullah vesaire suretinde şahıs adlariyle birleştirilerek kullanılırdı. Meselâ Mitanni Pirenseslerinde Gilu Hepa, Tatu Hepa adları görülmektedir. Bunlardan başka tali derecede birçok tanrıların da bulunduğunu Boğazköy metinleri göstermektedir. Tanrının fırtına ve sağnakta tecelli ettiğine inanılır, muayyen kaya ve ağaçlara kudsiyet izafe edilirdi. Aynen Etilerde dahi varlığını bildiğimiz kaya ve ağaçlara kudsiyet izafe keyfiyeti bugün Anadoluda halk arasında hâlâ geniş mikyasta yaşamaktadır. Konya Ereğlisi yakınindeki İvrizde duran Eti Bereket mabudunun bulunduğu kaya mabedinde müslüman türkler senenin muayyen gününde toplanıp ibadet ediyorlar. Tanrılar insan, boğa suretinde temsil edilirdi. Subarların karakteristik mahsusatını teşkil edip insanla türlü kuş veya dört ayaklı hayvanların halitasından teşekkül eden figürler de fevkalbeşer mahlûkların temsil etse gerek. Kitabı mukaddeste Musa'nın ümmetinin asî olarak altın buzağıya tapışları subar akidesinin tesirinden başka bir şey değildir.

Digitized by Google

Subarlarda kamere tapma keyfiyeti bilhassa dikkate şayandır. Eski bir subat şehri olan Harran ötedenberi Kamer ibadetinin merkezini teşkil ederdi. Aramlar buralarını hâkimiyetleri altına aldıkları zaman kamerin ulûhiyeti akidesini kabul ettikleri için Hara'nın din bakımından Kâ'be, siyaset bakımından hükûmet merkezi sayarlardı. Beni İsrail efsanesine göre Peygamber İbrahim Haran'dan Filistine geçmiştir. Asur hükümdarları burada Kamer tanrısına bir mabetle eski sumer tarzında bir makam yapmışlardı. Son asur kıralı Napnik önce bir Haran rahibi idi. Anası adına diktirdiği mezar taşı Haran yakininde ele geçmiştir. Ankara Müzesinde bulunmaktadır. Haran'daki kamer ibadeti İsadan sonra 1033 e kadar varlığını korumuştur. Burada yapılacak hafriyat her halde çok şeyler vadetmektedir.

Subarlarda Sumerlerin kültür bakımından finikelilere ve beni İsraile derin tesirler yaptığı alâkadarlarca müsellemdir. Hatt: Subarlar Sumerlerle Finikeliler arasında kültür intikaline tavassüt etmiş ve böylece bu müşterek kültür mahsulünün bir taraftan Ahdi Atik denilen Tevrata diğer taraftan Yunanistana geçmesine vasıta olmuşlardır. Yunanlarda Uranos, Kronos ve Zeus suretindeki tanrılar manzumesi mahiyetleri tamamiyle aynı olup yalnız adları değişen (Anu, Ennil, Ea) gibi Sumer Subar tanrılarından başka bir şey değildir.

Dil:

Dil hakkında ancak çok umumî ve kısa olarak bahsedeceğim. Vakıa bugün Subar dili hakkındaki bilgimiz pek kıt ise de şarkî Anadolunun eski sekenesi lan Hurrilerin dili de asyanik veya kafkas dili suretindeki müphem gruplara isnat edilmek istendiği gibi Subarların dili ve ayni zümreye izafe edilmek istenir. Halbuki Sumercede olduğu gibi Hurri, dolayısiyle Subar dilinin de bünye bakımından tamamiyle Türk dilinin aynı olduğu anlaşılmıştır. Dil bünyesinden maksat şudur: Son zamanlara kadar iki dil arasındaki münasebet veya ayniyet, kelime veya gramer benzeyişi esasına dayanan mukayese yoliyle olurdu; bu hususta iktibas veya kuvvetli kültür tesirinin çok mühim bir faktör olduğu göz önünde tutularak iki dil arasındaki münasebet, dünya esasına dayanan mukayese yoliyle tayin edilmeğe başlanmıştır. Başka bir ifade ile, dil ruhun aynası

Digitized by Google

olduğuna göre tek kelime veya münferit gramer hususiyetleri gibi, her vakıt için esasî bir delil teşkil edemiyecek olan tezahürlere dayanarak değil, bir kavmin umumî düşünüş ve duyuş tarzının ifadesi olan dilin asıl yapısına bünyesine göre tasnif eses tutulmaktadır. Dil bünyesine göre olan tasnifte diller *kompleksif* (yani bünyeyi bir kül halinde bütün şümuliyle toplıyan) ve *kursif* (yani cümleyi bir kütle halinde toplamayıp istikameti değiştirecek surette akıntısını serbest bırakan) suretinde ikiye ayrılmaktadır. Kompleksif dilin en iyi mümessili türkçedir. Meselâ: «İçinde yaşadığı iklim şartlarına alışmıyan adamın sıhhati bzulur», suretindeki türkçe ibare fransızcada şu şekil alıyor: «La santé de quelqu'un qui ne peut se faire aux conditions climatiques d'un pays étranger risque de se trouver entamée». maksadı daha amiyane bir surette ifade etmek icap ederse dekadan veya ispanyol türkçesi denilen tarzda konuşan birinin ruhan türk olmadığına hamledilir. Meselâ değil ki ben sana zarar vereyim, bilâkis ben isterim sana faydalı olmak, doğru türkçesi ben sana zarar vermek değil bilâkid faydalı olmak isterim. Bunun gibi Hatay'da arapaçsı arap kavaidi hilâfına olarak fakat türk sentaksına uygun bir surette konuşanlar böylece kendilerini ruhan ve hakikaten Türk olduklarını tevsik etmiş olurlar.

Güzel sanatlar :

Hatay eli Subar Mitanni ve Eti kültürlerinin tabiî varisi olduğundan güzel sanat eserlerinde bilhassa Mitanni ile Eti tesiri kendini gösterir. Kronoloji bahsinde Hatay'ın ikinci binin ortalarında ilkin Mitanni devletinin sonraları Eti imparatorluğunun bir uzvu olduğunu gördüğümüze nazaran bu hal de tabîdir. Fakat Kargamış zincirli, Telahmar vesaire suretindlki beylikler açğında ilkin dağınık olarak mutevazı bir şekilde işlenen güzel sanat gitgide canlanmış ve ihmal edilemiyecek bir derecede tekâmül etmiştir. Şimdi adını saydığım yerlerde ele geçen sanat eserleri bu kanaati bol bol teyit ederler.

Mevzuun genişliğine rağmen kısaca anlatmağa çalıştığım Hatay, coğrafî vaziyeti dolayısiyle, bir toplama havuzu mesahesinde olduğundan türlü kültür cereyanlarına makes olmakla beraber tarihin en eski çağlarından

Digitized by Google

beri Anadolunun en eski sekenesini teşkil edip Subar, Eti vesaire adları altında tarih sahnesine çıkan ve menşeleri orta Asya olup, umumî, ırkî vasıfları bakımından aynı mahiyet arzeden kavmin kan bakımından doğrudan doğruya nesli, kültür bakımından tabiî varisidir.

Hariçten yeni insan dalgaları gelir, yerli ırkla imtizaç eder; yeni bir din gelir, akideyi bir halita haline ifrağ eder; yabancı bir dil gelir ana dili ihmal eder: Fakat hâkim lan ırk yurtta insanlığın fecrinden beri memleketin öz evlâdı olan nesildir. Husule gelen dinde, mitolojik çağlardanberi kaynaşan, dalga dalga akan tabiî akide hâkimdir. Konuşulan dilde yine ilköz ana dilin ruhu hâkimdir. Yabancı ırk ve kültürlerin zaman zaman aşılanmasına rağmen yerli ırk ve zatî kültür bir düziye hâkim olarak benliğini korumuştur.

Anadolu bir kuvveti temsil ettikçe Hatay ana yurduna bağlı kalmıştır. Anadolu tarihinde kudretin timsali olan mağrur kartal torosların şahikalarına hâkim oldukça koltuğuna gömülmüş olan Hatay'ı şefkatle bağrına basmıştır. Eski Ön Asyada Devlet manzumesinin bozulduğu bir anda büyük Supiluliuma çıkıyor, hâkim şahsiyetiyle Hatay'ı Anadoluya bağlıyarak muvazene kuruyor. Milliyet devalarının parladığı çağımızda, Türkün en büyük oğlu Ebedî Önder ATATÜRK azametiyle yükseliyor, Hatay'ı ana yurda ekliyor; maksatların ve istikametlerin şaşırdığı bir devirde İnönü çıkıyor, en kestirme yoldan Hatay'ı Anayurda ebediyen bağlıyor.

———o———

Digitized by Google

Digitized by Google

beri Anadolunun en eski sekenesini teşkil edip Subar, Eti vesaire adları altında tarih sahnesine çıkan ve menşeleri orta Asya olup, umumî, ırkî vasıfları bakımından aynı mahiyet arzeden kavmin kan bakımından doğrudan doğruya nesli, kültür bakımından tabiî varisidir.

Hariçten yeni insan dalgaları gelir, yerli ırkla imtizaç eder; yeni bir din gelir, akideyi bir halita haline ifrağ eder; yabancı bir dil gelir ana dili ihmal eder: Fakat hâkim lan ırk yurtta insanlığın fecrinden beri memleketin öz evlâdı olan nesildir. Husule gelen dinde, mitolojik çağlardanberi kaynaşan, dalga dalga akan tabiî akide hâkimdir. Konuşulan dilde yine ilköz ana dilin ruhu hâkimdir. Yabancı ırk ve kültürlerin zaman zaman aşılanmasına rağmen yerli ırk ve zatî kültür bir düziye hâkim olarak benliğini korumuştur.

Anadolu bir kuvveti temsil ettikçe Hatay ana yurduna bağlı kalmıştır. Anadolu tarihinde kudretin timsali olan mağrur kartal torosların şahikalarına hâkim oldukça koltuğuna gömülmüş olan Hatay'ı şefkatle bağrına basmıştır. Eski Ön Asyada Devlet manzumesinin bozulduğu bir anda büyük Supiluliuma çıkıyor, hâkim şahsiyetiyle Hatay'ı Anadoluya bağlıyarak muvazene kuruyor. Milliyet devalarının parladığı çağımızda, Türkün en büyük oğlu Ebedî Önder ATATÜRK azametiyle yükseliyor, Hatay'ı ana yurda ekliyor; maksatların ve istikametlerin şaşırdığı bir devirde İnönü çıkıyor, en kestirme yoldan Hatay'ı Anayurda ebediyen bağlıyor.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google